

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**ΤΜΗΜΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ – ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ**

**Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΔΠΜΣ)
«Διατήρηση & Διαχείριση Πολιτισμικής Κληρονομιάς»**

**Διπλωματική εργασία
«ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ, ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΑΠΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥΣ
ΦΟΡΕΙΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ»**

Φοιτήτρια: Μαρία Θωμοπούλου

**Ζάκυνθος
Φεβρουάριος ,2023**

**«ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ, ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΑΠΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥΣ
ΦΟΡΕΙΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ»**

Φοιτήτρια: Μαρία Θωμοπούλου

Επιτροπή επίβλεψης Διπλωματικής εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής
Αναπλ. Καθηγητής Χρήστος Καρύδης

Συν-επιβλέποντες
Καθηγήτρια Αικατερίνη Καμπάση
Επικ. Καθηγήτρια Παναγιώτα Μαντή

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ, 2023

«Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.»

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα που εκπονούνται και παρουσιάζονται σε πολιτιστικούς φορείς σε όλη την επικράτεια εμφανίζουν συνεχόμενη αύξηση, προσελκύουν δε μεγάλο μέρος του κοινού, ιδίως τα τελευταία χρόνια. Σκοπός τους είναι να προσφέρουν γνώσεις και εμπειρίες στο κοινό, με τα πολιτιστικά ιδρύματα να αποτελούν ένα σημαντικό σημείο αναφοράς. Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει ως σκοπό την καταγραφή, τη μελέτη και τη σύγκριση εκπαιδευτικών προγραμμάτων που αφορούν εξ ολοκλήρου τη προληπτική και τη σωστική-επεμβατική συντήρηση αντικειμένων, οργανικών και ανόργανων. Μέσω της παρουσίασης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων προβάλλεται ο σπουδαίος ρόλος του συντηρητή, ο οποίος συμβάλλει τα μέγιστα στη διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στη συγκεκριμένη εργασία η συγκέντρωση των πληροφοριών έγινε μέσα από βιβλιογραφική μελέτη και από δομημένα ερωτηματολόγια που απευθύνονταν τόσο στους υπεύθυνους σχεδίασης και παρουσίασης των προγραμμάτων όσο και στο κοινό που συμμετείχε σε αυτά, ενήλικο και μη. Ωστόσο μέσα στο πλαίσιο της έρευνας διενεργήθηκαν επίσης και προσωπικές συνεντεύξεις στους υπεύθυνους συντήρησης του εκάστοτε φορέα (μουσείου, αρχαιολογικού χώρου). Η προσωπική παρουσία και συμμετοχή της γράφουσας σε αρκετά από αυτά τα προγράμματα θεωρήθηκε σημαντική διότι επιχειρήθηκε μια συνολική καταγραφή, μελέτη και σύγκριση αυτών, με απώτερο σκοπό να εξαχθούν επαρκή συμπεράσματα για την πορεία, την εξέλιξη και την αποδοχή τους. Τα συγκριτικά αποτελέσματα όλων των ερωτηματολογίων εξάγονται από τα τελικά συμπεράσματα στα ερωτήματα που έχουν τεθεί στη συγκεκριμένη έρευνα.

Λέξεις-Κλειδιά: Εκπαιδευτικά προγράμματα, συντήρηση, πολιτιστικοί φορείς, υπεύθυνοι σχεδίασης-παρουσίασης προγραμμάτων.

ABSTRACT

The educational programs that are prepared and presented to cultural institutions throughout the country show a continuous increase and they attract a large part of the public, especially in recent years. Their purpose is to offer knowledge and experiences to the public, with cultural institutions being an important point of reference. This diploma thesis aims to record, study and compare educational programs that are entirely related to preventive and life-invasive maintenance of objects, organic and inorganic. Through the presentation of the educational programs, the important role of the conservator is highlighted, which contributes greatly to the preservation and protection of cultural heritage. In this particular work, the collection of information was done through a bibliographic study and structured questionnaires addressed to the planners and presenters of the programs but also to the public who participated in them, adult and non-adult. However, within the framework of the research, personal interviews were conducted with the maintenance staff of each institution (museum, archaeological site). The personal presence and participation of the author in several programs was considered important because a comprehensive recording, study and comparison of them was attempted, with the ultimate goal of drawing adequate conclusions about their course, evolution and acceptance. The comparative results of all questionnaires are drawn from the final conclusions to the questions posed in this survey.

Keywords: Educational programs, conservation, cultural institutions, program design-presentation staff.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους τους υπεύθυνους των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των Μουσείων και των Αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας και της περιφέρειας, που με την αμέριστη στήριξή τους συνέδραμαν ώστε να εκπονηθεί αυτή η εργασία. Ιδιαίτερώς θα ήθελα να ευχαριστήσω την υπεύθυνη συντήρησης του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου και του Εβραϊκού Μουσείου της Αθήνας, κα. Μαίρη Καπότση για την υποστήριξή και την αμέριστη συμπαράστασή της. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα Αναπλ. Καθηγητή Χρήστο Καρύδη για την καθοδήγησή, την ιδέα και τη συμβολή του στην εκπόνηση αυτής της ακαδημαϊκής εργασίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Εισαγωγή	σελ.9
1.1 Δομή της εργασίας.....	σελ.10
1.1.2 Μεθοδολογία της εργασίας.....	σελ.11
1.1.3 Σκοπός και Στόχοι της εργασίας.....	σελ.11
1.2 Γενική Περιγραφή της έρευνας	σελ.12
1.2.1 Αναγκαιότητα έρευνας	σελ.14
 2. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα συντήρησης στους πολιτιστικούς φορείς	
2.1 Η σημαντικότητα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και ειδικότερα αυτών πάνω στη συντήρηση.....	σελ.15
2.2 Καταγραφή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση.....	σελ.19
 3.Εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στη συντήρηση στην Ελλάδα	
<i>Α. Εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στη συντήρηση για ενήλικες</i>	
3.1α Η περίπτωση του Βυζαντινού & Χριστιανικού Μουσείου της Αθήνας.....	σελ.26
3.1β Η περίπτωση του Βυζαντινού & Χριστιανικού Μουσείου της Αθήνας.....	σελ.28
3.2 Η περίπτωση του Μουσείου της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας.....	σελ.30
3.3 Η περίπτωση της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Αθήνας.....	σελ.32
3.4 Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου της Αλεξανδρούπολης.....	σελ.34
3.5 Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου της Αθήνας.....	σελ.36
3.6. Η περίπτωση του Μουσείου Λαϊκών Οργάνων της Αθήνας.....	σελ.38
3.7 Η περίπτωση του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Αθήνας.....	σελ.40
3.8 α) Η περίπτωση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου της Αθήνας.....	σελ.42
3.8 β) Η περίπτωση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου της Αθήνας.....	σελ.43
3.9 Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου του Πειραιά.....	σελ.44

B. Εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά

3.10 α) Η περίπτωση του Αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας.....σελ.47	
3.10 β) Η περίπτωση του Αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας.....σελ.49	
3.11 Η περίπτωση του Μουσείου Βυζαντινού πολιτισμού της Θεσσαλονίκης... σελ.51	
3.12 Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου του Κιλκίς.....σελ.53	
3.13 Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου της Χαλκίδας.....σελ.55	
3.14 Η περίπτωση του Μουσείου Μπενάκη της Αθήνας.....σελ.57	
3.15 Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου της Θεσσαλονίκης.....σελ.59	
3.16 Η περίπτωση του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Αθήνας.....σελ.61	
3.17 Η περίπτωση του Ξενοκράτειου Αρχαιολογικού Μουσείου του Μεσολογίου.....σελ.63	
3.18 Σύγκριση των προγραμμάτων συντήρησης ανά την Επικράτεια σελ.65	
3.19 Αξιολόγηση των προγραμμάτων συντήρησης σελ.67	

4.Αποτελέσματα της έρευνας

4.1 Αποτελέσματα της έρευνας πάνω στα προγράμματα συντήρησης.....σελ.70	
4.2 Συμπεράσματα της έρευνας.....σελ.82	
Επίλογος.....σελ.84	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ σελ.85	
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.....σελ.85	
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.....σελ.85	
ΣΥΝΕΤΕΥΞΕΙΣ ΥΠΕΥΘΥΝΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ.....σελ.86	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ σελ.100	
ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ.103	

1.Εισαγωγή

Σύμφωνα με το ICOM, το Διεθνές συμβούλιο Μουσείων, κάθε πολιτιστικός φορέας (μουσείο, αρχαιολογικός χώρος) έχει ως σκοπό να σχεδιάζει και να προχωρεί στην υλοποίηση διαφόρων δράσεων εκπαιδευτικού, μαθησιακού και ψυχαγωγικού χαρακτήρα με τελικό αποδέκτη το ευρύ κοινό, συμπεριλαμβάνοντας όλο το ηλικιακό φάσμα, από την προσχολική ηλικία έως την ενήλικη. Πιο συγκεκριμένα οι λειτουργίες ενός πολιτιστικού φορέα εκτός από την απόκτηση, τη συντήρηση, τη μελέτη, την τεκμηρίωση και την καταγραφή των αντικειμένων, θα πρέπει να εστιάζει και στις λειτουργίες της δια βίου εκπαίδευσης και αναψυχής (Μιχαηλίδου,2002 :20).

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα θα πρέπει να πρωτοτυπούν και να καλλιεργούν ένα γόνιμο έδαφος έτσι ώστε να γίνονται ελκυστικά προς το κοινό. Σύμφωνα δε με την επιστήμη της μουσειοπαιδαγωγικής, η σχεδίαση και η υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων δημιουργεί το συνδετικό κρίκο μεταξύ μουσείου και επισκεπτών (Νικονάνου,2010:18).Κατά συνέπεια μέσω αυτών των δράσεων γίνεται γνωστός ο δημόσιος χαρακτήρας των πολιτιστικών αγαθών.

Στη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία θα επικεντρωθούμε στα εξειδικευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στη συντήρηση των αντικειμένων που εκτίθενται σε Μουσεία, Αρχαιολογικούς χώρους και Αρχεία. Αρχικά θα πρέπει να αναφερθεί ότι η επιστήμη της συντήρησης είναι αυτή η επιστήμη που καταγίνεται με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ κύριο μέλημά της είναι ο περιορισμός της φθοράς των αντικειμένων. Οι συντηρητές μαζί με τους αρχαιολόγους είναι αυτοί που φροντίζουν για την προστασία των εκθεμάτων ενός μουσείου ή των μνημείων στους αρχαιολογικούς χώρους καθιστώντας έτσι γνωστό το πόσο σημαντικό είναι να γνωρίζουν όλοι την προσφορά της συγκεκριμένης επιστήμης (Γλύτση, 2002:26).

Πιο συγκεκριμένα, η επιστήμη της συντήρησης εκτός του γεγονότος ότι έχει ως αντικείμενο τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, έχει ως σκοπό να έρθει σε άμεση επαφή με το ευρύ κοινό προκειμένου αυτό με τη σειρά του να αποκτήσει μια οικειότητα, κάτι που καθίσταται εφικτό μέσω των προγραμμάτων που απευθύνονται σε σχολικές ομάδες, σε ενήλικες και σε ΑμεΑ. Σε όλο τον κόσμο τα μουσεία εκπονούν ολοένα και περισσότερα προγράμματα για να προσελκύσουν επισκέπτες, οι οποίοι θα μπορέσουν με τη σειρά τους να κατανοήσουν τι ακριβώς διαδραματίζεται

μέσα στους χώρους αυτούς. Μέσω αυτών των προγραμμάτων προσδιορίζονται οι έννοιες που αφορούν τις αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στις φθορές που υφίστανται γενικά τα αντικείμενα. Επιπλέον γίνονται γνωστές οι θεμελιώδεις αρχές που διέπουν τη μελέτη και τη διάγνωση των φθορών καθώς και οι μέθοδοι πρόληψης αλλά και συντήρησης. Το κοινό με αυτόν τον τρόπο αναγνωρίζει ξεκάθαρα το ρόλο του συντηρητή που μπορεί να το εκπαιδεύσει και ταυτόχρονα να κεντρίσει το ενδιαφέρον του (Κωνσταντή 2013:414-415).

1.1 Δομή της εργασίας

Η εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια:

- 1. Το πρώτο κεφάλαιο** περιλαμβάνει την εισαγωγή, την ανάπτυξη της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας, τους τύπους σχεδιασμού που χρησιμοποιήθηκαν, το σκοπό και τους στόχους που τέθηκαν, καθώς και τους λόγους για τους οποίους ήταν αναγκαίο να γίνει μια έρευνα πάνω σε έναν τέτοιο εξειδικευμένο τομέα, όπως είναι αυτός της συντήρησης.
- 2. Στο δεύτερο κεφάλαιο** γίνεται αναφορά στα εκπαιδευτικά προγράμματα με ιδιαίτερη μνεία σε αυτά της συντήρησης, στη συνέχεια γίνεται αναφορά στην σημαντικότητά και στην αποτελεσματικότητά τους, σχετικά πάντα με τους στόχους που έχουν τεθεί από τους υπεύθυνους σχεδίασης αυτών.
- 3. Στο τρίτο κεφάλαιο** γίνεται λεπτομερής έκθεση είκοσι (20) εκπαιδευτικών προγραμμάτων σχετικών με τη συντήρηση που παρουσιάζονται σε Μουσεία και Αρχαιολογικούς χώρους σε όλο τον ελλαδικό χώρο, και τα οποία χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: σε αυτά που απευθύνονται σε ενήλικες και σε αυτά που απευθύνονται σε μαθητικό κοινό, κυρίως αυτό της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αυτή η διάκριση γίνεται διότι χρησιμοποιείται διαφορετική μεθοδολογία προσέγγισης στις σχολικές ομάδες από ότι στο ενήλικο κοινό.
- 4. Το τέταρτο κεφάλαιο** αναφέρεται στα αποτελέσματα της έρευνας. Δίνεται λοιπόν η δυνατότητα μέσω συγκεκριμένων πινάκων να εξαχθούν τα αποτελέσματα αξιολόγησης των προγραμμάτων από τους ίδιους τους υπεύθυνους παρουσίασης καθώς επίσης και το ποσοστό επίτευξης των στόχων τούς οποίους είχαν θέσει. Στην συνέχεια γίνεται καταγραφή αξιολόγησης του εκάστοτε προγράμματος από το κοινό

που συμμετείχε και τέλος σχολιασμός των αποτελεσμάτων και εξαγωγή συμπερασμάτων.

1.1.2 Μεθοδολογία της εργασίας

Η μεθοδολογία της εργασίας αυτής βασίστηκε στα εξής παρακάτω:

- **στη βιβλιογραφική έρευνα**, μουσειολογικού και εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος
- **στην έρευνα από το Διαδίκτυο** μέσω των επίσημων ιστοσελίδων των διαφόρων πολιτιστικών φορέων στον ελλαδικό χώρο
- **στη συμμετοχική παρατήρηση** αρκετά μεγάλου δείγματος εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα Μουσεία αλλά και στους αρχαιολογικούς χώρους της Αθήνας με σκοπό την αποκόμιση προσωπικής εμπειρίας και την εξαγωγή συμπερασμάτων, στοιχείο που βοήθησε την έρευνα σε μεγάλο βαθμό
- **στη συμπλήρωση ερωτηματολογίων**, τα οποία συντάχθηκαν και μοιράστηκαν δια ζώσης ή εάν αυτό δεν ήταν εφικτό μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στους ενδιαφερόμενους. Τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν τόσο από το κοινό, μαθητικό και ενήλικο που συμμετείχε στα συγκεκριμένα προγράμματα όσο και από τους υπεύθυνους εκπόνησής και παρουσίασης. Με αυτό τον τρόπο δόθηκε η δυνατότητα να παρουσιαστεί μια συνολική εικόνα της αξιολόγησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση
- **στη δομημένη συνέντευξη των υπεύθυνων εκπαιδευτικών προγραμμάτων** των Μουσείων, όπου εξηγούν τους λόγους για τους οποίους επέλεξαν να ασχοληθούν με τα συγκεκριμένα προγράμματα, όπου αναφέρουν ποιες ειδικότητες ενεπλάκησαν για τη δημιουργία τους, ως προς το εάν υπήρξε ανταπόκριση από το κοινό και τέλος, εάν από την πλευρά τους έμειναν ικανοποιημένοι από το αποτέλεσμα, πάντα σε συνάρτηση με τις αντιδράσεις του κοινού.

1.1.3 Σκοπός και στόχοι της εργασίας

Η εργασία αυτή έχει ως σκοπό να ασχοληθεί με ένα αντιπροσωπευτικό αριθμό μουσείων και αρχαιολογικών χώρων τόσο της Αθήνας όσο και της περιφέρειας όπου εκπονούνται εκπαιδευτικά προγράμματα σχετικά με τη συντήρηση, με τελικό στόχο πάντα να συγκεντρωθούν, να μελετηθούν και τέλος να συγκριθούν προκειμένου να καταγραφούν τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης αυτής έρευνας.

Τέθηκαν επίσης διάφορα ερωτήματα σχετικά με τα εκπαιδευτικά προγράμματα που έχουν να κάνουν με τη συντήρηση των έργων, όπως α) ποιος είναι ο σκοπός αυτών των προγραμμάτων β) πως και από ποιους εκπονούνται και παρουσιάζονται γ) που βασίζονται για τη δημιουργία τους και δ) πως συντείνουν στη διάδοση γνώσης και εμπειρίας σε ένα ποικιλόμορφο κοινό τόσο ηλικιακής όσο και κοινωνικής διαβάθμισης.

Επιπρόσθετα, μέσα από την καταγραφή διαφόρων προγραμμάτων σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους σε όλη την επικράτεια, επιχειρήθηκε μέσω ερωτηματολογίων η καταχώριση των εντυπώσεων του κοινού που συμμετείχε σε αυτά, καθώς και η προσωπική άποψη και γνώμη των ίδιων των δημιουργών των προγραμμάτων συντήρησης που αποφάνθηκαν ως προς το κατά πόσο επιτεύχθηκαν ή όχι οι στόχοι που είχαν θέσει. Συμπερασματικά με αυτή την εργασία επιδιώχθηκε η καταγραφή και η μελέτη των διαφόρων περιπτώσεων και η εξαγωγή συμπερασμάτων.

1.2.Γενική περιγραφή της έρευνας

Για τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας ακολουθήθηκε **ποιοτικός** και **ποσοτικός** σχεδιασμός. Πιο συγκεκριμένα για τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας ακολουθήθηκαν τα εξής βήματα: πρώτα ήταν ο προσδιορισμός του θέματος το οποίο στη συγκεκριμένη περίπτωση αφορά τα εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στη συντήρηση και τους στόχους που έχουν τεθεί. Κατόπιν αναζητήθηκε σχετική βιβλιογραφία και δικτυογραφία πάνω στο θέμα της έρευνας. Το τελικό στάδιο ήταν η μετάβαση της γράφουσας σε χώρους της έρευνας, συγκεκριμένα σε ορισμένα Μουσεία και Αρχαιολογικούς χώρους όπου μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων συντήρησης, δέκα (10) στο σύνολο, έγινε καταγραφή της προσέλευσης του κοινού, της παρουσίασης αντικειμένων που είχαν συντηρηθεί ή ήταν στη διαδικασία συντήρησης, των συζητήσεων που ακολούθησαν και της ανταλλαγής απόψεων μεταξύ συντηρητών και συμμετεχόντων στην εκάστοτε δράση.

Για τη διεξαγωγή της ποσοτικής έρευνας συντάχθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν ερωτηματολόγια, όπου το ηλικιακό δείγμα ήταν αρκετά ευρύ και κάλυψε όλο το ηλικιακό φάσμα από μαθητές προσχολικής εκπαίδευσης μέχρι ενήλικες. Οι ερωτήσεις που επιλέχθηκαν να τα πλαισιώσουν είναι αυτές του κλειστού τύπου όπου χρειάζονται απλές απαντήσεις ή αυτές των πολλαπλών επιλογών. Χρησιμοποιήθηκε επίσης η κλίμακα τύπου Likert κυρίως στα ερωτηματολόγια που απευθύνονταν στους

μαθητές επειδή χρειάζονται πολύ λίγο χρόνο για να συμπληρωθούν και είναι πολύ εύκολα στην επεξεργασία και στην ανάλυση τους (Ζαφειρόπουλος, 2015:106,112).

Χρησιμοποιήθηκαν τριών (3) ειδών ερωτηματολόγια, το πρώτο απευθυνόταν στους υπεύθυνους σχεδίασης και παρουσίασης, το δεύτερο στους ενήλικες επισκέπτες και το τρίτο στο μαθητικό κοινό.

Στο πρώτο ερωτηματολόγιο εκλήθησαν οι υπεύθυνοι συντηρητές, που υλοποίησαν το πρόγραμμα, να απαντήσουν σε βασικά ερωτήματα όπως α) τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν κατά τη διάρκεια σχεδιασμού των προγραμμάτων β) το ενδιαφέρον που επέδειξε το κοινό γ) τους στόχους που είχαν τεθεί και τέλος δ) εάν αυτοί επιτεύχθηκαν στο σύνολό τους ή εν μέρει.

Ακολούθως στο δεύτερο ερωτηματολόγιο εκλήθη το παρευρισκόμενο κοινό να απαντήσει σε ερωτήσεις - ανοιχτού και κλειστού τύπου - πάνω στα ακόλουθα βασικά ερωτήματα: α) πόσο σημαντική θεωρεί την παρουσίαση προγραμμάτων συντήρησης β) πως την αξιολογεί γ) πως κρίνει τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια παρουσίασης του προγράμματος (εποπτικά και πολυμεσικά μέσα, συζητήσεις, και παιχνίδια ρόλων-στην περίπτωση του μαθητικού κοινού) και δ) ποια ήταν τα οφέλη που αποκόμισε παρακολουθώντας τα. Αντίστοιχα στο τρίτο ερωτηματολόγιο με περισσότερες ερωτήσεις κλειστού τύπου, εκλήθη το μαθητικό κοινό να απαντήσει στα ακόλουθα ερωτήματα: α) εάν βρήκε ενδιαφέρουσα την παρουσίαση του προγράμματος β) εάν κατανόησε την σημαντικότητα της επιστήμης της συντήρησης γ) εάν βρήκε ευχάριστες τις δραστηριότητες στις οποίες έλαβε μέρος και δ) ποιο σημείο της παρουσίασης του κέντρισε περισσότερο το ενδιαφέρον. Τέλος, σε γενικές γραμμές το ηλικιακό δείγμα της έρευνας ήταν αρκετά ευρύ και κάλυψε όλο το ηλικιακό φάσμα από μαθητές προσχολικής εκπαίδευσης μέχρι ενήλικες.

Πραγματοποιήθηκαν επίσης δομημένες συνεντεύξεις σε υπεύθυνους σχεδίασης και παρουσίασης, τριών μουσείων της Αθήνας, του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου και του Μουσείου Μπενάκη επικεντρώνοντας σε ερωτήματά σχετικά με: α) το σχεδιασμό, β) τις μεθόδους και τους τρόπους παρουσίασης γ) την ανταπόκριση του κοινού και την αξιολόγηση του προγράμματος δ) τον αριθμό των προγραμμάτων που παρουσιάστηκαν και συνεχίζουν μέχρι και σήμερα ε) τους στόχους που έχουν τεθεί στ) τη διάρκεια της κάθε δράσης και ζ) τι είναι αυτό που προκαλεί μεγαλύτερη εντύπωση στο κοινό. Μέσω αυτών των ερευνητικών εργαλείων αξιοποιήθηκαν όλα τα συλλεγόμενα στοιχεία, προκειμένου να αξιολογηθούν τόσο τα προγράμματα όσο και οι υπεύθυνοι παρουσίασης αυτών.

1.2.1 Αναγκαιότητα της έρευνας

Η έρευνα αυτή πηγάζει από την ανάγκη καταγραφής των εκπαιδευτικών προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση, όπου ομολογουμένως παρουσιάζουν μια αυξητική τάση τα τελευταία χρόνια. Το έναυσμα δόθηκε το έτος 2018 με τη θέσπιση της «Ευρωπαϊκής Ημέρας Συντήρησης», ενός θεσμού που έδωσε ώθηση και έφερε στο προσκήνιο το τόσο σημαντικό κομμάτι της συντήρησης το οποίο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την πολιτιστική κληρονομιά. Κατά τη διάρκεια του εορτασμού αυτού πολλά εργαστήρια συντήρησης σε μουσεία, βιβλιοθήκες και αρχεία έχουν ελεύθερη πρόσβαση στο κοινό προκειμένου να του δοθεί η δυνατότητα να δει από κοντά το χώρο εργασίας των συντηρητών, να συζητήσει και να ανταλλάξει απόψεις¹.

Κύριοι στόχοι του θεσμού της «Ευρωπαϊκής Ημέρας Συντήρησης» είναι: α) να ενημερωθεί το κοινό για την επιστήμη της συντήρησης, η οποία ασχολείται με την πολιτιστική κληρονομιά β) να επισημανθεί ότι η επιστήμη της συντήρησης συμβάλλει τα μέγιστα στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς γ) να προβληθεί η επιστήμη της συντήρησης μέσα από δράσεις, όπως η προαναφερθείσα και δ) να γίνει προσπάθεια ώσμωσης των ατόμων μέσω αυτών των προγραμμάτων, με σκοπό πάντα την προστασία και τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Με αυτό το σκεπτικό δημιουργήθηκε ο θεσμός αυτός ούτως ώστε να εξοικειωθεί το ευρωπαϊκό κοινό με την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς².

Στόχος αυτών των προγραμμάτων είναι η εξοικείωση του κοινού με τις φθορές των αντικειμένων και ακολούθως με τα προβλεπόμενα στάδια συντήρησης έχοντας ως σκοπό την ευαισθητοποίηση του σε ζητήματα που άπτονται των επεμβάσεων συντήρησης και του χρόνου αποπεράτωσης των διάφορων εργασιών. Πολύ σημαντική θεωρείται άλλωστε η εφαρμογή συγκεκριμένων κλιματικών συνθηκών κατά την αποθήκευση των αντικειμένων καθώς και η ύπαρξη ανάγκης συνεργασίας με όλες τις ειδικότητες που σχετίζονται με την πολιτιστική κληρονομιά³.

¹ <https://www.ssaette.gr>, ανακτήθηκε στις 5/01/2023.

² <http://www.ecco-eu.org/>, ανακτήθηκε στις 3/01/2023.

³ Δρ.Τζιότζιου, 2022 προσωπική συνέντευξη.

Είναι πράγματι αξιοσημείωτο πόσα εκπαιδευτικά προγράμματα υλοποιήθηκαν από το έτος 2018 μέχρι και σήμερα με μοναδική εξαίρεση την περίοδο της πανδημίας (2020-2022) η οποία όπως ήταν αναμενόμενο έπληξε και τον πολιτιστικό τομέα. Αναφορά για την πανδημία έγινε και στην ημερίδα του ICOM, του ελληνικού τμήματος του Διεθνούς συμβουλίου Μουσείων, όπου πραγματοποιήθηκε στις 9/12/2022 στην Αθήνα. Οι περισσότεροι ομιλητές συμφώνησαν ότι ήταν μια περίοδος όχι τόσο γόνιμη, ωστόσο προσπάθησαν να κρατήσουν διαύλους επικοινωνίας με το κοινό, είτε με εικονικές περιηγήσεις μέσω της επίσημης ηλεκτρονικής πλατφόρμας του εκάστοτε πολιτιστικού φορέα, είτε με αναρτήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, γεγονός που καταγράφηκε ως θετικό πρόσημο τη δύσκολη εκείνη περίοδο.

Η πρωτοτυπία της εργασίας αυτής έγκειται στο ότι δεν έχει παρουσιαστεί στο παρελθόν ένα τόσο ευρύ δείγμα εξειδικευμένων προγραμμάτων συντήρησης, όπου γίνεται αναλυτική περιγραφή, μελέτη αλλά και σύγκριση. Η μελέτη βασίζεται στη συλλογή δεδομένων από χαρακτηριστικό δείγμα δεκαεπτά (17) Μουσείων και Αρχαιολογικών χώρων -το οποίο επιλέχθηκε με γνώμονα πάντα την παρουσίαση προγραμμάτων σχετικών με τη συντήρηση - μελετήθηκε, συγκρίθηκε και τέλος εξήχθη το αποτέλεσμα. Επίσης καταγράφηκαν οι αντιδράσεις του κοινού μέσω ερωτηματολογίων εκφράζοντας την αποδοχή ή μη του εκάστοτε προγράμματος.

2.Τα εκπαιδευτικά προγράμματα συντήρησης στους πολιτιστικούς φορείς

2.1 Η σημαντικότητα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και ειδικότερα αυτών πάνω στη συντήρηση

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα αποτελούν σημαντικό κομμάτι της εξωστρέφειας των πολιτιστικών φορέων, λειτουργούν δε ως όχημα ερμηνείας και εξέτασης των διαφόρων αντικειμένων που εκτίθενται σε μουσεία αλλά και σε αρχαιολογικούς χώρους. Ός εκ τούτου οι πολιτιστικοί φορείς για να μπορέσουν να προάγουν την εκπαιδευτική τους πολιτική βασίζονται κυρίως στη σχεδίαση τέτοιων προγραμμάτων με στόχο την κατανόηση θεμάτων που σχετίζονται με αυτά (Ορφανίδη, 2003:45). Σημαντικό επίσης θεωρείται για την υλοποίηση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος ο

καθορισμός των διαφόρων αναγκών του κοινού, ο χώρος όπου θα πραγματοποιηθεί το πρόγραμμα, ο απόλυτος και ξεκάθαρος προσδιορισμός του περιεχομένου της δράσης, η επιλογή του εποπτικού υλικού, η προσπάθεια εύρεσης λύσης σε τυχόν πρακτικές δυσκολίες που προκύψουν κατά τη διάρκεια παρουσίασης και τέλος, η αξιολόγηση της όλης διαδικασίας παρουσίασης (Γκότσης,2000:20-21). Η σωστή σχεδίαση και πραγματοποίηση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος θα πρέπει να εμπεριέχει μεταξύ άλλων και διάφορες δραστηριότητες για τους συμμετέχοντες καθώς και αντικείμενα που θα σχετίζονται με το θέμα της δράσης που εκπονεί ο κάθε φορέας (Μέγα, 2012:23).

Σκοπός όλων αυτών των προγραμμάτων είναι η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και συγχρόνως ο εκπαιδευτικός και διδακτικός χαρακτήρας τους (Κουγιουμτζής, 2014:242).Ειδικότερα ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα δίνει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να αποκτήσει γνώσεις αλλά ταυτόχρονα και εμπειρίες (Τζιαφέρη, 2005:44). Μεταξύ άλλων θα πρέπει να αναφερθεί ότι τα εκπαιδευτικά προγράμματα στον Ελλαδικό χώρο είχαν ως αφετηρία το Μουσείο Μπενάκη όπου και ξεκίνησαν να παρουσιάζονται, στα τέλη περίπου της δεκαετίας του 1970, δίνοντας έτσι το εναρκτήριο λάκτισμα της δημιουργίας και άλλων τέτοιων προγραμμάτων. Τέλος, είναι άξιο αναφοράς ότι τα Μουσεία σήμερα, μέσω της εκπόνησης εκπαιδευτικών δράσεων, διαδραματίζουν πραγματικά ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση των επισκεπτών τους (Τζιαφέρη, 2005:43).

Σε ότι δε αφορά τα εξειδικευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στη συντήρηση γίνεται φανερό ότι το έργο της συντήρησης προσελκύει το ενδιαφέρον μεγάλου μέρους του κοινού, καθώς είναι ένα μέσο επικοινωνίας των πολιτιστικών φορέων με τους πολίτες το οποίο όμως συγχρόνως ανάγεται και σε ένα χρήσιμο μέσο προσέγγισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η συντήρηση είναι ένας τομέας που μπορεί να στοχεύει σε κοινό με ελάχιστες γνώσεις πάνω στην αρχαιολογία ή στην ιστορία αλλά με μεγάλο ενδιαφέρον για τη συνεισφορά της επιστήμης και της τεχνολογίας στη χρονολόγηση και στη συντήρηση των αρχαίων αλλά και νεότερων αντικειμένων (Παπιδά,2012:Ημερίδα ΠΕΣΑ, Papida,2009). Από την άλλη, είναι σημαντικό κάθε πολιτιστικός φορέας που διαχειρίζεται την πολιτισμική κληρονομιά, να αξιοποιεί το έργο της συντήρησης, με σκοπό την ενεργοποίηση του ενδιαφέροντος των πολιτών, γύρω από ζητήματα που άπτονται του πολιτισμού (ΥΠΑΙΘΠΑ, 2002 και ICOM, 2007).

Στην Ελλάδα όπως και σε χώρες του εξωτερικού, πολλά είναι τα μουσεία τα οποία ενσωματώνουν το εργαλείο της συντήρησης εντός των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων, ενώ παράλληλα το εντάσσουν στις ηλεκτρονικές τους σελίδες και στη δια ζώσης αλληλεπίδρασή τους με το κοινό⁴.

Ιδιαίτερα σημαντικό, θεωρείται το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που απευθυνόταν σε μαθητές και το οποίο υλοποιήθηκε το έτος 2012 με την ευκαιρία της δράσης της Διεύθυνσης Μουσείων, Επικοινωνίας και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων *«Πράσινες Πολιτιστικές Διαδρομές»*, με θέμα την επίδραση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος στην Πύλη του Αδριανού στην Αθήνα και τη συντήρησή αυτής. Το πρόγραμμα κυρίως στόχευε στην κατανόηση, από την πλευρά των μαθητών, της σημαντικότητας των μνημείων της πόλης των Αθηνών, των εργασιών συντήρησης τους και συνάμα στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση (Παπιδά, 2012, Ημερίδα ΠΕΣΑ). Τέτοια προγράμματα ξεκίνησαν να εκπονούνται δειλά –δειλά στην Ελλάδα πριν από το 2010, συνεχίζοντας πιο δυναμικά την περίοδο μετά το 2015, ενώ έτος – ορόσημο θεωρείται το 2018 λόγω της θέσπισης του θεσμού της *«Ευρωπαϊκής Ημέρας Συντήρησης»*⁵ από την Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Οργανισμών Συντήρησης.

Τα μουσεία προσπαθούν μέσω της τεχνολογίας να εισάγουν το ενδιαφερόμενο κοινό στη διαδικασία της συντήρησης. Ένα τέτοιο παράδειγμα στο εξωτερικό αποτελεί η ηλεκτρονική σελίδα της Εθνικής Πινακοθήκης της Δανίας, όπου ο κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να παρακολουθήσει το πρόγραμμα *«Επισκέψου το Συντηρητή»*, αποκτώντας με αυτό τον τρόπο σημαντικές γνώσεις πάνω στην επιστήμη της συντήρησης (Statens Museum for Kunst, 2013).

Σαφώς, δεν θα μπορούσαν να λείπουν από τη διαδικασία μύησης του κοινού στο έργο του συντηρητή, τα διαδραστικά ψηφιακά παιχνίδια για μικρούς και μεγάλους, όπως αυτό που υπάρχει στην ιστοσελίδα της Tate Gallery στο Ηνωμένο Βασίλειο, με τίτλο *«Καθάρισε τον πίνακα»*⁶.

Είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό λοιπόν, ότι πλέον η συντήρηση αποτελεί μία διαδικασία ανοικτή προς το κοινό, ως αφορμή για αλληλεπίδραση με τα μουσειακά αντικείμενα, εν αντιθέσει με το παρελθόν όπου ήταν κλειστή προς αυτό. Η στροφή αυτή, έδωσε τη δυνατότητα να ξεκινήσουν να παρουσιάζονται διαδραστικές δράσεις

⁴ Guggenheim, 2012 <https://www.guggenheim.org/conservation/picassos-woman-ironing> , ανακτήθηκε στις 3/01/2023.

⁵ <https://www.ssaette.gr/> , ανακτήθηκε στις 5/01/2023.

⁶ Tate, 2013, <https://www.tate.org.uk/kids/explore/kids-view/keeping-art-clean> , ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

οι οποίες έδιναν τη δυνατότητα στους επισκέπτες να έρθουν σε επαφή και διάδραση με τα αντικείμενα, κατανοώντας τη σημαντικότητα της επιστήμης της συντήρησης. Η συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί μέρος της πολιτιστικής διαχείρισης που εξελίχθηκε και έδωσε με αυτό τον τρόπο το έναυσμα για τη διαχείριση και την παρουσίαση των πολιτιστικών αντικειμένων, αποκτώντας έτσι τη δυνατότητα να εξελιχθεί σε μια ζωντανή επιστήμη που ασχολείται με την προστασία του πολιτισμού (Ταπίνη, 2020:357-358).

Μάλιστα, η βιβλιογραφική μελέτη, αναδεικνύει τη σημαντικότητα της επαφής του κοινού με τις διαδικασίες της συντήρησης, καθώς όποτε αυτό κατέστη δυνατό, η ανταπόκριση ήταν ιδιαίτερα μεγάλη (Μαλλούχου-Tufano και Πετροπούλου, 2007:15-18). Η έρευνα των Μαλλούχου-Tufano & Πετροπούλου (2007) υποστηρίζει ότι οι επισκέπτες των μνημείων της Ακρόπολης, γνωρίζουν σε ικανοποιητικό βαθμό το σκοπό των εργασιών αναστήλωσης και τη σημαντικότητά τους, ενώ αντιλαμβάνονται και κατανοούν ζητήματα που αφορούν τη συντήρησή τους. Επιπλέον, το πρόγραμμα με τίτλο «*Aperto per Restauro*» που σημαίνει «*Ανοιχτό λόγω Συντήρησης*», το οποίο υλοποιήθηκε στο Palazzo Nuovo των Μουσείων του Καπιτωλίου, στη Ρώμη της Ιταλίας, την περίοδο 2000-2002, έδωσε την ευκαιρία στο κοινό να παρακολουθήσει από κοντά τη διαδικασία συντήρησης δύο Ρωμαϊκών Κενταύρων, τα οποία βρίσκονταν στη βίλλα του αυτοκράτορα Ανδριανού και να συμμετάσχει μάλιστα σε εκπαιδευτικές δράσεις ώστε να κατανοηθεί η τέχνη της συντήρησης και τα αντίστοιχα στάδια που καλούνται να ακολουθήσουν οι συντηρητές (Costanzi Cobau, 2004). Στον ελλαδικό χώρο ένα αντίστοιχο πρόγραμμα συντήρησης ανοικτό προς το κοινό, αποτελεί η συντήρηση των Καρυάτιδων, το οποίο έλαβε χώρα στο Μουσείο της Ακρόπολης στην Αθήνα από το Δεκέμβριο του 2010 έως το 2014 όπου και ολοκληρώθηκε^{7,8}.

Ως εκ τούτου, είναι κοινώς αποδεκτό ότι η συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και τα προγράμματα που σχεδιάζονται και υλοποιούνται προς αυτή την κατεύθυνση σχετίζονται με την ιστορική και αρχαιολογική έρευνα. Ωστόσο, η ανοικτή συντήρηση προς το κοινό, δίνει τη δυνατότητα σε απλούς ανθρώπους, χωρίς αρχαιολογικές ή ιστορικές γνώσεις, να μυηθούν σε πολύπλευρα επιστημονικά ζητήματα, όχι μόνο από τον κλάδο της αρχαιολογίας, αλλά και του περιβάλλοντος και

⁷http://www.theacropolismuseum.gr/sites/default/files/deltio_typou_keck_award_2012_mouseio_akropolis.pdf , ανακτήθηκε στις 1.2.2023.

⁸ Ζαχαριάδης, 2012, <http://www.tanea.gr/ellada/article/?aid=4763420> , ανακτήθηκε στις 1.2.2023.

των όσων η ίδια η φύση είναι δυνατό να προκαλέσει στα μνημεία, μέσω των καιρικών φαινομένων (Grossi & Brimblecombe, 2007). Επιπρόσθετα, η επαφή του κοινού με τη διαδικασία της συντήρησης των μνημείων ανοίγει το διάλογο και δίνει την ευκαιρία ανάπτυξης του κριτικού στοχασμού γύρω από θέματα σχετικά με την αρχαιοκαπηλία, την επιστροφή αντικειμένων στη χώρα στην οποία γεννήθηκαν, θέτοντας στο προσκήνιο συγκεκριμένα ζητήματα δεοντολογίας και ηθικής. Ακόμη όμως, η σημαντικότητα της αποτελεσματικής συντήρησης προβάλλει ως επιτακτική ανάγκη, μέσα από την αλληλεπίδραση του κοινού με γεγονότα που σημάδεψαν τον κλάδο προκαλώντας ανεπανόρθωτες φθορές σε μνημεία εξαιτίας μη ορθών ενεργειών.

Σε κάθε περίπτωση, η επαφή του κοινού με τη διαδικασία της συντήρησης, τονώνει το αίσθημα προάσπισης της πολιτιστικής κληρονομιάς καλλιεργώντας, ιδιαίτερα στη νέα γενιά, την επιθυμία να γνωρίσει τις μουσειακές συλλογές, αλληλεπιδρώντας με αυτές μέσα σε ένα κλίμα γνώσης, εμπειρίας και ενεργούς συμμετοχής. Η επαφή των νέων με τα μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς, υποστηρίζει την ομαλή τους ανάπτυξη και τους εφοδιάζει με αρχές και αξίες που θα τους βοηθήσουν στη ζωή (Κουγιουμτζής, 2014:239-242).

Κρίνεται λοιπόν, σκόπιμο να δίνεται η δυνατότητα στο κοινό να έρχεται σε ουσιαστική επαφή με την πολιτιστική κληρονομιά, τα μνημεία και τα αντικείμενα τέχνης, μέσα από το σχεδιασμό κατάλληλων εκπαιδευτικών και ψυχαγωγικών προγραμμάτων για όλες τις ηλικίες προκειμένου να μπορούν, όλοι ανεξαιρέτως, ελεύθερα να έχουν πρόσβαση σε ιστορικά στοιχεία και ντοκουμέντα, τα οποία σχετίζονται με τα έργα τέχνης ή με τα μνημεία, τις διαδικασίες ανακάλυψης, συντήρησης ή αναστήλωσής τους. Μόνο μέσα από μία πολύπλευρη εμπειρία είναι δυνατό κανείς να καταστεί γνώστης της πολιτιστικής κληρονομιάς, αναπτύσσοντας πολιτιστική κουλτούρα και αξίες που διασφαλίζουν τη διατήρησή της.

2.2 Καταγραφή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση

Οι πολιτιστικοί φορείς και δη τα Μουσεία θα πρέπει να δείχνουν ενδιαφέρον, να προβάλλουν και να παρουσιάζουν προγράμματα που έχουν σχέση με τη διαδικασία της συντήρησης προωθώντας με αυτό τον τρόπο τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό τους ρόλο, όπως έχει ήδη αναφερθεί. Ο τομέας της συντήρησης έχει ως προσδοκία την προσφορά γνώσης του έργου που επιτελείται στο επίπεδο της συντήρησης (Μίτσελλ

2006:206). Η ασχολία με τα διάφορα υλικά συνδυαστικά με τη θεωρία, έχει τη δυνατότητα να καταλήξει σε ένα εποικοδομητικό διάλογο μεταξύ των επισκεπτών και του πολιτιστικού φορέα που διοργανώνει το πρόγραμμα, προσφέροντας με αυτό τον τρόπο μια σημαντική εμπειρία γνώσης και αλληλεπίδρασης με την πολιτιστική κληρονομιά (Νικονάνου,2010:111).

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα επομένως, δίνουν τη δυνατότητα ακόμα και στα παιδιά να γνωρίσουν το έργο των δημιουργών του παρελθόντος αλλά και των σύγχρονων, να αναπτύξουν την παρατηρητικότητα τους και την κρίση τους, να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους, το καλλιτεχνικό τους αισθητήριο και τη δημιουργικότητά τους, να εμπλουτίσουν τις εμπειρίες τους, να συνδεθούν με τους συνομηλίκους τους μέσω της συμμετοχής σε μια κοινή δράση. Η παιδεία μάς προσφέρει την ουσιαστική δυνατότητα να έρθουμε σε επαφή με τον πολιτισμό και τους φορείς του από μικρή ηλικία⁹.

Ιδιαίτερα αποτελεσματική φαίνεται να είναι η πρωτοβουλία για την εκπόνηση του προγράμματος με τίτλο «*Ευρωπαϊκή Ημέρα Συντήρησης*», όπου κάθε χρόνο εορτάζεται στα μέσα Οκτωβρίου, ενεργοποιώντας πολλούς από τους πολιτιστικούς φορείς να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν αντίστοιχα εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία προσελκύουν πλήθος επισκεπτών τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Μεταξύ άλλων, για να είναι αποτελεσματικό ένα τέτοιο πρόγραμμα, είναι αναγκαίο οι επισκέπτες να ενημερωθούν για τις μεθόδους, τα υλικά και τα διάφορα στάδια της συντήρησης καθώς και να συμμετέχουν ενεργά σε όλη τη δράση. Μια τέτοια εμπειρία έζησαν το έτος 2012 οι επισκέπτες του Μουσείου της Ακρόπολης, παρακολουθώντας μέσω μιας οθόνης, όλη τη διαδικασία για τον καθαρισμό με λέιζερ των Καρυάτιδων, οι οποίες είχαν μεταφερθεί από το φυσικό τους χώρο, το Ερεχθείο, στον εκθεσιακό χώρο του Μουσείου (Στουπάθης,2015, www.daysart.gr). Άξιο αναφοράς αποτελεί επίσης ένα πρωτοπόρο πρόγραμμα του Βρετανικού Μουσείου της Αγγλίας, όπου το 2008 οι επισκέπτες είχαν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν τους συντηρητές του Μουσείου «επί το έργον» αποκομίζοντας σημαντικές γνώσεις γύρω από θέματα συντήρησης και ανάπλασης των μνημείων¹⁰.

Στον ελλαδικό χώρο, το παράδειγμα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου της Αθήνας, αποτελεί μία από τις καλύτερες και αποτελεσματικότερες πρακτικές

⁹ Καρβουνάκη , 2023 προσωπική συνέντευξη.

¹⁰ <https://tinyurl.com/ybr99uew> , ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

ανάδειξης του έργου της συντήρησης στο ευρύ κοινό. Κατά τη διάρκεια του προγράμματος «*Ανοιχτό Μουσείο*», που πραγματοποιήθηκε την περίοδο μεταξύ 2016-2017, οι επισκέπτες είχαν την ευκαιρία να παρατηρήσουν δια ζώσης τα μουσειακά αντικείμενα, να μυηθούν σε τεχνικές συντήρησης και αποκατάστασης, να αλληλεπιδράσουν τόσο με τα εκθέματα όσο και με το ειδικό επιστημονικό προσωπικό του μουσείου¹¹.

Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης του εκπαιδευτικού προγράμματος, συντηρήτρια αρχαιοτήτων και προϊσταμένη του τμήματος συντήρησης, φυσικών, χημικών ερευνών και αρχαιομετρίας Δρ. Μωραΐτου Γεωργιάνα αναφέρει σε συνέντευξή της στη γράφουσα ότι ήταν ένα πρόγραμμα εξωστρέφειας του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου της Αθήνας και προσέλκυσης ενδιαφέροντος του κοινού σε ένα τόσο σημαντικό επιστημονικό πεδίο, όπως είναι αυτό της συντήρησης. Αυτό που εντυπωσίασε τους επισκέπτες, σύμφωνα με την υπεύθυνη ήταν η μεθοδολογία συντήρησης των μουσειακών αντικειμένων και συγκεκριμένα το πριν και το μετά.

Μια άλλη δράση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου της Αθήνας που πραγματοποιήθηκε μέσα από τα εργαστήρια συντήρησης, δίνοντας την ευκαιρία στους επισκέπτες να το παρακολουθήσουν, ήταν και αυτό που έφερε τον τίτλο: «*Κρυφή φροντίδα: Η προληπτική συντήρηση ως μέσο προστασίας*». Σκοπός του εργαστηρίου ήταν να αναδειχθεί ο ρόλος της προληπτικής συντήρησης των έργων τέχνης ώστε να αποφευχθούν σημαντικές φθορές από φυσικά φαινόμενα και να διατηρηθούν όσο το δυνατό πληρέστερα της αρχικής τους μορφής¹².

Προγράμματα ανάδειξης του έργου της συντήρησης υλοποιήθηκαν και από το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού της Θεσσαλονίκης. Το εργαστήριο με τίτλο «*Μάθε, παίξε, ψάξε, για τη συντήρηση*» είχε ως σκοπό την καλλιέργεια της σχέσης μεταξύ μαθητών και μουσειακών έργων, καθώς και τη γνωριμία με το επάγγελμα του συντηρητή της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να πάρουν μέρος σε συζητήσεις γύρω από τη διαδικασία της ανασκαφής, να γνωρίσουν το επάγγελμα του αρχαιολόγου και του συντηρητή και να διακρίνουν ομοιότητες και διαφορές. Για την ενεργοποίηση των μαθητών αξιοποιήθηκε οπτικό υλικό, όπως φωτογραφίες ή αντικείμενα, ώστε να διαπιστώσουν το σημαντικό ρόλο της συντήρησης στη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ακόμη, γνώρισαν τα στάδια από τα οποία διέρχεται ένα ιστορικό αντικείμενο από τη στιγμή της ανακάλυψής του

¹¹ <https://www.namuseum.gr/new/anoichto-moyseio/>, ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

¹² Ibid

έως ότου φτάσει στο στάδιο της έκθεσης μέσα στο χώρο του μουσείου. Με τη βοήθεια επιδαπέδιων παιχνιδιών, οι μαθητές αλληλεπιδρούσαν και συμμετείχαν διαδραστικά στη μαθησιακή διαδικασία. Ωστόσο, τα εργαστήρια δεν περιορίζονταν μόνο στις μικρότερες ηλικίας, αλλά αφορούσαν και ενήλικες με σχετικά ενδιαφέροντα, οι οποίοι είχαν την ευκαιρία να επισκεφθούν εργαστήρια συντήρησης μέσα στο μουσείο και να γνωρίσουν από κοντά τη διαδικασία και τα βήματα που ακολουθούνται κατά τη διάρκεια συντήρησης ενός μουσειακού αντικειμένου¹³.

Ένα άλλο επίσης σημαντικό πρόγραμμα πάνω στη συντήρηση υλοποιείται μέχρι και σήμερα στο ίδιο Μουσείο με τον τίτλο, «*Πάμε για ανασκαφή*». Στόχος αυτού του προγράμματος είναι οι μαθητές να μάθουν για ποιους λόγους γίνεται η ανασκαφή και ποιος είναι ο ρόλος και οι πρακτικές της συντήρησης. Στο τέλος ενώνουν και συντηρούν τα σπασμένα αντικείμενα που έχουν βρει στην ανασκαφή, μέσα από μια δημιουργική δραστηριότητα. Συγκεκριμένα μέσα από αυτή τη δραστηριότητα παίρνουν πληροφορίες για τις πρακτικές της ανασκαφής και συντήρησης.

Άλλο ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα συντήρησης που σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε στην Ελλάδα, είναι αυτό της Εθνικής Πινακοθήκης στην οποία φιλοξενούνται σημαντικά έργα Ελλήνων ζωγράφων, γλυπτών, χαρακτών (Λαμπράκη-Πλάκα, 2001). Εντός της Εθνικής Πινακοθήκης, λειτουργεί από το 1990 η Διεύθυνση Καλλιτεχνικής Συντήρησης και Αποκατάστασης Έργων Τέχνης, με σκοπό τη διάσωση των έργων τέχνης και την παράδοσή αυτών στη νέα γενιά (ΕΠΜΑΣ, 2010). Λόγω της δυσκολίας και των λεπτών χειρισμών που απαιτούνται κατά τη διαδικασία πολύτιμων έργων τέχνης, το μουσείο για πολλά χρόνια δεν επέτρεπε στο κοινό να παρακολουθήσει από κοντά το εγχείρημα.

Ωστόσο, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η ανάγκη του κοινού για ενημέρωση και αλληλεπίδραση με την πολιτισμική κληρονομιά, καλλιέργησε το έδαφος στους κόλπους της Εθνικής Πινακοθήκης για τη δημιουργία ενός ψηφιακού εκπαιδευτικού παιχνιδιού, το οποίο αναφερόταν στη διαδικασία της συντήρησης διαφόρων έργων τέχνης (Καβαλιεράτου, Ρούσσου, 2009:753-757). Το ενδιαφέρον της προσπάθειας, εντοπίζεται στο γεγονός ότι, το ψηφιακό παιχνίδι σχεδιάστηκε από παιδιά με σκοπό να αλληλεπιδράσουν με αυτό άλλα παιδιά και να μνηθούν ευχάριστα στις διαδικασίες της συντήρησης (Καβαλιεράτου και Ρούσσου, 2009:758-761). Η ολοκλήρωση του

¹³ https://www.byzantinemuseum.gr/el/educational_programme_dept/what_is_new/?nid=2343, ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

έργου πραγματοποιήθηκε κατόπιν πραγματοποίησης δέκα συναντήσεων, όπου η ομάδα-εργασίας των μαθητών της ΣΤ΄ Δημοτικού είχε τη δυνατότητα να διερευνήσει το υλικό του μουσείου, τις δράσεις του, τον τρόπο λειτουργίας του, τον εξοπλισμό του και τις μεθόδους συντήρησης που ακολουθούν. Στη συνέχεια, οι μαθητές μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με τα εκθέματα και σε συνεργασία με το εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό, κατάφεραν να σχεδιάσουν μια ιστοσελίδα, μέσα στην οποία προστέθηκαν χρήσιμες πληροφορίες για τη διαδικασία της συντήρησης, με συγκεκριμένες ενότητες και υλικό για κάθε μία από αυτές.

Συν τοις άλλοις, αποτελεσματική θεωρήθηκε στο εξωτερικό η πρωτοβουλία του Εθνικού Κρατικού Μουσείου Άμστερνταμ Rijksmuseum, το οποίο το 2020 έδωσε την ευκαιρία σε πολλούς επισκέπτες να παρακολουθήσουν τις διαδικασίες συντήρησης και αποκατάστασης ενός πίνακα του σημαντικού Ολλανδού ζωγράφου Ρέμπραντ, με τίτλο *«Νυχτερινή Περίπολος»*. Η ελαιογραφία τοποθετήθηκε σε ένα ειδικό γυάλινο θόλο, ο οποίος κατασκευάστηκε ακριβώς για τις ανάγκες της διαδικασίας, τοποθετώντας την εντός του εκθεσιακού χώρου, ώστε οι επισκέπτες να μπορούν να παρακολουθήσουν όλα τα στάδια της συντήρησής και αποκατάστασης¹⁴. Η παράλληλη δημιουργία ειδικής ψηφιακής πλατφόρμας, έδωσε τη δυνατότητα σε άτομα από όλο τον κόσμο, να περιηγηθούν στην ιστοσελίδα του μουσείου παρακολουθώντας διαδικτυακά όλα τα στάδια συντήρησης της ελαιογραφίας, αναδεικνύοντας το ρόλο των Νέων Τεχνολογιών στην ανάπτυξη της επιστήμης της συντήρησης για τη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς¹⁵.

Δημοφιλές και αποτελεσματικό φαίνεται να υπήρξε και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα συντήρησης έργων τέχνης που ανέπτυξε το Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο με θέμα *«Conservation in focus in Room 3 at the British Museum-I feel included»* με σκοπό την εισαγωγή του κοινού στις ενέργειες συντήρησης των έργων τέχνης και άλλων ιστορικών κειμηλίων. Οι συντηρητές του μουσείου παρουσίαζαν ζωντανά τη διαδικασία συντήρησης, αλληλεπιδρώντας σε πραγματικό χρόνο με το κοινό, απαντώντας σε ερωτήματα, σχόλια και απορίες. Ακόμη, υπήρχαν οθόνες όπου είχε κανείς τη δυνατότητα να παρακολουθήσει εργασίες συντήρησης άλλων εκθεμάτων που πραγματοποιήθηκαν εντός των εργαστηρίων του Μουσείου κεκλεισμένων των θυρών. Η αναμφισβήτητη, μεγαλειώδης εμπειρία που είχαν τη δυνατότητα να ζήσουν οι επισκέπτες του μουσείου, είχε ως αποτέλεσμα τη διάδραση μεταξύ αυτών και των

¹⁴ <https://www.rijksmuseum.nl/en/nightwatch> , ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

¹⁵ <https://www.rijksmuseum.nl/en/nightwatch> , ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

εκθεμάτων, υποστήριξε δε από την άλλη πλευρά την κατανόηση της επιστήμης της συντήρησης, του επαγγέλματος και του ρόλους της στη διασφάλιση της πολιτιστικής κληρονομιάς¹⁶.

Ως εκ τούτου για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση θα πρέπει να επιδιώκονται τα εξής παρακάτω: α) η γνωριμία με την πολιτιστική κληρονομιά του εκάστοτε τόπου β) η επέκταση της επικοινωνίας μεταξύ επισκεπτών και προσωπικού συντήρησης γ) η αφύπνιση σε διάφορα ζητήματα διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς και δ) η ανάπτυξη διαφόρων ικανοτήτων του κοινού έτσι ώστε να εξάγονται συμπεράσματα για την ιστορικότητα και κοινωνικότητα των διαφόρων μνημείων και αντικειμένων¹⁷. Είναι, βέβαια, σημαντικό ότι η σύγχρονη συντήρηση προσεγγίζει με διαφορετικό τρόπο την διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, προκειμένου να γίνει εφικτή η πρόσβαση του κοινού στα αντικείμενα και στα διάφορα πολιτιστικά ιδρύματα.

Εν κατακλείδι, θα λέγαμε πως από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι το έργο της συντήρησης και το επάγγελμα του συντηρητή, αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς, δίχως τα οποία δεν θα μπορούσε να διατηρηθεί η συνέχεια αυτής και η παράδοσή της στις επόμενες γενεές. Αν και αποτελεί μία ιδιαίτερα δύσκολη και κοπιαστική διαδικασία, εντούτοις θεωρείται σκόπιμο να είναι ελεύθερα προσβάσιμη προς το ενδιαφερόμενο κοινό και ιδιαίτερα προς τους νέους, μέσα από την υλοποίηση στοχευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τα οποία θα αναδείξουν το ρόλο της και θα βοηθήσουν στην κατανόηση της συμβολής της στη διαφύλαξη του πολιτιστικού πλούτου. Οι ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας, καθιστούν τη συντήρηση ως μέρος του ευρύτερου ενδιαφέροντος του κοινού για τα πολιτιστικά μνημεία και αντικείμενα και ως εκ τούτου, θα πρέπει να διευκολύνεται η ελεύθερη πρόσβασή τους σε ζητήματα που σχετίζονται με αυτή.

Συμπερασματικά, η εκπαίδευση του κοινού και ιδιαίτερα των νέων στη διαδικασία και το ρόλο του έργου της συντήρησης θεωρείται καθοριστικής σημασίας για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς συμβάλλει στην εξοικείωση των ατόμων με ζητήματα της επιστήμης, και της ιστορίας του περιβάλλοντος και των φυσικών φαινομένων, αλλά και της συμπεριφοράς που επιδεικνύει ο σύγχρονος άνθρωπος απέναντι στα μουσειακά αντικείμενα και τα μνημεία. Επίσης, μέσω των προγραμμάτων και των αντίστοιχων ψηφιακών εφαρμογών οι ενδιαφερόμενοι

¹⁶ <https://www.britishmuseum.org/> , ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

¹⁷ Στουπάθης,2015, www.daysart.gr , ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

αλληλεπιδρούν με την τέχνη και τα ιστορικά τεκμήρια, κατανοώντας εις βάθος το νόημα αλλά και την αξία τους για τη ζωή και το μέλλον της ανθρωπότητας (Παπαδημητρίου,2013:26-29)

3. Εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στην συντήρηση στην Ελλάδα

Σε αυτό το κεφάλαιο θα επιχειρηθεί μια αναλυτική αναφορά σε δείγμα είκοσι (20) εκπαιδευτικών προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση, που έλαβαν χώρα σε Μουσεία, Αρχαιολογικούς χώρους και Αρχείο (14 στην Αθήνα και 6 στην περιφέρεια) όπου και έγινε καταγραφή, μελέτη και σύγκριση. Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στην «*Ευρωπαϊκή Ημέρα Συντήρησης*» η οποία αποτελεί πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Συνομοσπονδίας Οργανισμών Συντήρησης (European Confederation of Conservator- Restorers' Organisations –ECCO) με στόχο την προβολή της επιστήμης της συντήρησης, η οποία συμβάλλει τα μέγιστα στη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τις δράσεις συντονίζουν από κοινού η Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεότερων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, ο Σύλλογος Συντηρητών Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, ο επίσημος εκπρόσωπος της ECCO στη χώρα μας, και τέλος, το Ελληνικό Τμήμα του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων ICOM (Κρίνη και Λουκοπούλου, ICOM 2021:74-75).

Με την ευκαιρία, επομένως, της «*Ευρωπαϊκής ημέρας πάνω στη Συντήρηση*» - ένα θεσμό που έχει τις απαρχές του στο 2018, έτος κατά το οποίο εορτάστηκε για πρώτη φορά η «*Ευρωπαϊκή Ημέρα Συντήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*» - πραγματοποιήθηκαν μεταξύ 10 και 16 Οκτωβρίου 2022 πλήθος εκδηλώσεων σε χώρες της Ευρώπης συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας. Δόθηκε λοιπόν η ευκαιρία στη γράφουσα να παρευρεθεί και να παρακολουθήσει από κοντά δέκα (10) από τα προγράμματα αυτά (συγκεκριμένα επτά (7) για ενήλικες και τρία (3) για παιδιά) διαμορφώνοντας ταυτόχρονα προσωπική άποψη, κάτι που αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας.

Επιπλέον για την τεκμηρίωση της έρευνας ζητήθηκε η γνώμη των συμμετεχόντων μέσω της συμπλήρωσης ερωτηματολογίου, προκειμένου να διαμορφωθεί μια σφαιρική άποψη για το κατά πόσο έχουν απήχηση τέτοιου είδους εξειδικευμένα

προγράμματα στο ευρύ κοινό. Από την άλλη πλευρά έγινε καταγραφή της δομής των προγραμμάτων αυτών παράλληλα με την έκθεση της άποψης των υπευθύνων σχεδίασης και παρουσίασης τους, μέσω του ειδικού ερωτηματολογίου αξιολόγησης που τους δόθηκε. Ταυτοχρόνως αποτυπώθηκε και η εμπειρία τους από άλλα συναφή προγράμματα που είχαν σχεδιασθεί και παρουσιασθεί στο παρελθόν. Συν τοις άλλοις έγινε αναφορά στο εάν και πως παρουσιάστηκαν τα προγράμματα αυτά στο κοινό, κατά την περίοδο της διετούς πανδημίας που έπληξε όπως ήταν αναμενόμενο και τον τομέα του πολιτισμού.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΕΝΗΛΙΚΕΣ

3.1 α) Η περίπτωση του Βυζαντινού & Χριστιανικού Μουσείου της Αθήνας

Εικόνα 1. Στιγμιότυπο από την παρουσίαση του εκπαιδευτικού προγράμματος στο Τμήμα συντήρησης εικόνων στο Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείο (Φωτογραφία: *Θωμοπούλου Μ., 2022*)

Το πρόγραμμα αυτό (Εικόνα 1) απευθυνόταν σε ενήλικες και είχε μεγάλη απήχηση στο κοινό, το οποίο είχε τη δυνατότητα να δει από κοντά τις διαδικασίες συντήρησης των εικόνων και ύστερα να συζητήσει μαζί με την υπεύθυνη παρουσίασης

προσπαθώντας να λύσει όποιες απορίες είχαν προκύψει. Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης, συντηρήτρια αρχαιοτήτων κα. Περδικάρη Τζένη αναφέρει ότι αυτό το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για την «*Ευρωπαϊκή Ημέρα Συντήρησης 2022*». Το μουσείο επικοινωνήσε το εκπαιδευτικό αυτό πρόγραμμα μέσω της επίσημης ιστοσελίδας του, μέσω του κοινωνικού δικτύου Facebook καθώς και μέσω του ελληνικού τμήματος του ICOM. Ένα παρόμοιο πρόγραμμα είχε πραγματοποιηθεί και το Σεπτέμβριο του 2022 με την ευκαιρία του εορτασμού της «*Παγκόσμιας Ημέρας Πολιτιστικής κληρονομιάς*».

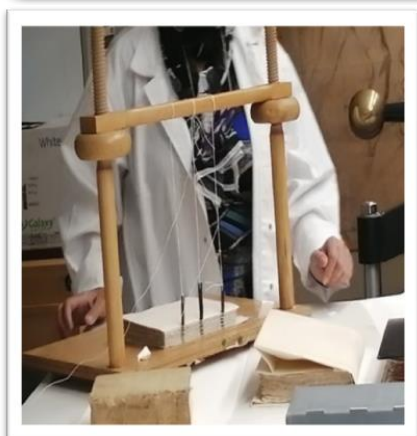
Σκοπός αυτού του προγράμματος ήταν να επικοινωνηθεί ο ρόλος του συντηρητή των εικόνων και να παρουσιαστούν οι εργασίες που γίνονται από τους συντηρητές «πίσω από τα παρασκήνια» των εκθέσεων ενός Μουσείου καθώς και οι δυσκολίες που μπορούν να αντιμετωπίζουν. Στόχος δε ήταν, μέσα από παραδείγματα εφαρμογής της συντήρησης σε συγκεκριμένα αντικείμενα, να γνωρίσει το κοινό (σχετικό ή όχι με τη συντήρηση) τη διαδικασία της συντήρησης, χωρίς όμως να επεκταθεί σε περαιτέρω αναλυτική μεθοδολογία.

Οι δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπισθούν κατά την διάρκεια σχεδιασμού του ήταν σύμφωνα με την κα. Περδικάρη Τζένη, οι εξής: η οργάνωση χώρου για την υποδοχή του κοινού καθώς και η ασφάλεια των αντικειμένων προς παρουσίαση, η επιλογή παραδειγμάτων εφαρμογής (τα αντικείμενα και ο εξοπλισμός) και τέλος η τήρηση του χρονοδιαγράμματος της παρουσίασης του προγράμματος. Το πρόγραμμα διήρκησε περίπου μια ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν το εποπτικό υλικό, η συζήτηση και οι ερωτήσεις-απαντήσεις. Η υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης αναφέρει επίσης ότι το κοινό έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον και αυτό που του προκάλεσε μεγάλη εντύπωση ήταν η άμεση επαφή με τα αντικείμενα που έπρεπε να συντηρηθούν. Επιπλέον σχολιάστηκε θετικά η δυνατότητα που είχαν να απευθύνουν ελεύθερα ερωτήσεις, να εκφράζουν τους προβληματισμούς τους και τις απόψεις τους σχετικά με την παρουσίαση. Συμπεραίνοντας από όλα τα προηγούμενα η κα.Περδικάρη Τζένη αποφάνθηκε ότι ο στόχος αυτού του προγράμματος επιτευχθεί πλήρως.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν μετά το πέρας της παρουσίασης του προγράμματος για την αξιολόγηση του και την χρησιμοποίησή τους στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

3.1 β) Η περίπτωση του Βυζαντινού & Χριστιανικού Μουσείου της Αθήνας

Εικόνες 2, 3, 4, 5 και 6. Στιγμιότυπα από την παρουσίαση του προγράμματος πάνω στη συντήρηση χαρτώου υλικού στο Βυζαντινό & Χριστιανικό Μουσείο (Φωτογραφία :Θωμοπούλου Μ.,2022)

Το πρόγραμμα αυτό (Εικόνες 2, 3 ,4, 5 και 6) απευθύνεται στο ενήλικο κοινό και πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της «Ευρωπαϊκής Ημέρας Συντήρησης 2022».Το μουσείο επικοινωνήσε το πρόγραμμα μέσα από έντυπο υλικό (αφίσες, προσκλήσεις) και μέσω των κοινωνικών δικτύων (επίσημη ιστοσελίδα του Μουσείου και Facebook). Οι ειδικότητες που χρειάστηκαν για να εκπονηθεί ήταν οι συντηρητές και οι υπεύθυνοι του Γραφείου Τύπου του Μουσείου. Συν τοις άλλοις, το πρόγραμμα αυτό ξεκίνησε να πραγματοποιείται από το έτος 2018 και είχε μεγάλη ανταπόκριση.

Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης, συντηρήτρια αρχαιοτήτων και έργων τέχνης κα. Στεφανή Ιωάννα αναφέρει ότι σκοπός του ήταν η επαφή του κοινού με την επιστήμη της συντήρησης και η κατανόηση της σημασίας της στη διατήρηση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στόχοι δε αυτού του προγράμματος ήταν από τη μια πλευρά, η ανάδειξη της γοητείας του επαγγέλματος του συντηρητή και η εξοικείωση του κοινού με τις εργασίες εκείνες που απαιτούνται για τη διατήρηση των έργων ενός μουσείου σε καλή κατάσταση και από την άλλη η επαφή του κοινού με

διάφορα αντικείμενα σπάνια και μοναδικά, σε ένα χώρο πολύ διαφορετικό από εκείνων των αιθουσών έκθεσης ενός Μουσείου.

Όσον αφορά το σχεδιασμό και την υλοποίηση του προγράμματος, δεν υπήρξαν δυσκολίες σύμφωνα με την υπεύθυνη του προγράμματος. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα διήρκησε περίπου μια ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν η συζήτηση και οι ερωτήσεις-απαντήσεις. Η υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης αναφέρει επίσης ότι το κοινό έδειξε πολύ μεγάλο ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο πρόγραμμα και αυτό που του προκάλεσε μεγαλύτερη εντύπωση ήταν η επαφή με τα πρωτότυπα έργα της συλλογής, κάτι που αποτέλεσε και το πλεονέκτημα της παρουσίασης αυτής, στους χώρους των εργαστηρίων συντήρησης του Μουσείου. Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης κα. Στεφανή Ιωάννα αποφάνθηκε ότι οι στόχοι του προγράμματος αυτού επιτευχθήκαν απόλυτα. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν παρουσιάστηκαν τα προγράμματα αυτά.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν μετά το πέρας της παρουσίασης του προγράμματος για την αξιολόγηση του και την χρησιμοποίηση τους στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

3.2 Η περίπτωση του Μουσείου της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας

Εικόνες 7, 8, 9, 10 . Στιγμιότυπα από το πρόγραμμα πάνω στη συντήρηση στο Εργαστήριο συντήρησης στην Αρχαία Αγορά (Φωτογραφία: *Θωμοπούλου Μ., 2022*)

Το πρόγραμμα αυτό (Εικόνες 7, 8, 9, 10) απευθυνόταν σε ενήλικες και παρουσιάστηκε στο εργαστήριο συντήρησης των Ανασκαφών της Αρχαίας Αγοράς (Α.Σ.Κ.Σ.Α.) στην Αθήνα. Η υπεύθυνη του τμήματος συντήρησης της Αρχαίας Αγοράς και συντηρήτρια Αρχαιοτήτων Δρ. Τζιότζιου Μαρία αναφέρει ότι αυτό το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των εκδηλώσεων της «*Ευρωπαϊκής Ημέρας Συντήρησης*». Ένα παρόμοιο πρόγραμμα είχε πραγματοποιηθεί άλλη μια φορά το 2019, όπου υπήρξε μεγάλη ανταπόκριση και συμμετοχή από το κοινό.

Σκοπός του προγράμματος αυτού ήταν το άνοιγμα του εργαστηρίου συντήρησης στο ευρύτερο κοινό, ώστε να γνωστοποιηθεί η σπουδαιότητα και αναγκαιότητα του έργου της συντήρησης σε ένα γενικότερο πλαίσιο εργασιών με σκοπό την διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

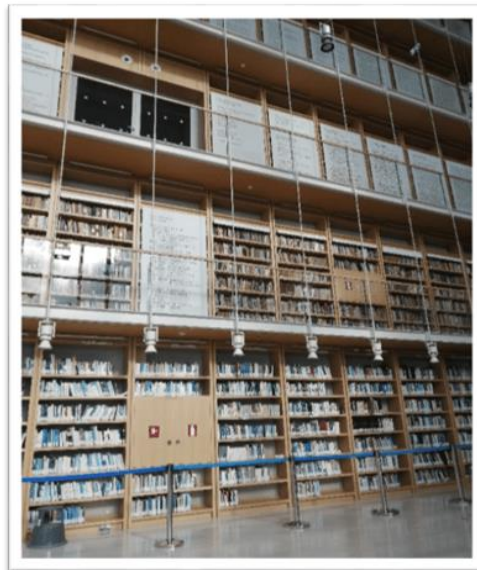
Οι στόχοι ήταν οι εξής: 1. Η παρουσίαση του έργου της συντήρησης και η κατανόηση του ότι αποτελεί προτεραιότητα και υποχρέωση όλων των φορέων διαχείρισης της

Πολιτιστικής Κληρονομιάς, καθώς είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την αρχαιολογική έρευνα και την διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. 2. Η παρουσίαση των επιμέρους σταδίων των πρακτικών συντήρησης που εφαρμόζονται από την στιγμή της ανασκαφής των αρχαιολογικών ευρημάτων μέχρι την έκθεσή τους στο μουσείο ή την αποθήκευσή τους, καθώς και τις πρακτικές διαφύλαξης στη συνέχεια. 3. Η εξοικείωση του κοινού με τις μορφές φθοράς των ευρημάτων, ανάλογα με το υλικό κατασκευής τους και τους παράγοντες φθοράς (φυσικούς ή ανθρωπογενείς) που υφίστανται και πως εν τέλει όλα τα παραπάνω αποτελούν γνώμονες για το σχεδιασμό και την υλοποίηση των διαφόρων εργασιών/σταδίων συντήρησης που λαμβάνουν χώρα σε κάθε περίπτωση. 4. Η ευαισθητοποίηση του κοινού σε ζητήματα που σχετίζονται με την ανάγκη δυνατότητας αντιστροφής των επεμβάσεων συντήρησης και κατά πόσο αυτό είναι εφικτό και 5. Να αναδειχθεί ο βαθμός αποκατάστασης των ευρημάτων, ο χρόνος αποπεράτωσης των διαφόρων εργασιών συντήρησης, η ανάγκη εφαρμογής συγκεκριμένων κλιματικών συνθηκών κατά τη διάρκεια αποθήκευσης ή έκθεσης των αντικειμένων με βάση πάντα το υλικό κατασκευής του, καθώς και η ανάγκη συνεργασίας και επικοινωνίας όλων αυτών των διαφορετικών ειδικοτήτων που σχετίζονται με την Πολιτιστική Κληρονομιά για την επίτευξη πάντα των καλύτερων δυνατών αποτελεσμάτων.

Οι δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπιστούν σύμφωνα με τη Δρ. Τζιότζιου ήταν ο περιορισμένος χρόνος και η έλλειψη επαρκούς χώρου του τμήματος συντήρησης. Το πρόγραμμα διήρκησε μία ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για την υλοποίηση αυτού του προγράμματος ήταν το εποπτικό υλικό και η συζήτηση μεταξύ της υπεύθυνης και των συμμετεχόντων. Συν τοις άλλοις, η Δρ. Τζιότζιου αναφέρει ότι το κοινό έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για αυτό το πρόγραμμα και το σημείο που του προκάλεσε μεγαλύτερη εντύπωση ήταν το σημείο της παρουσίασης όπου αναφέρθηκε γενικά το εύρος των εργασιών συντήρησης που πραγματοποιούνται στο εργαστήριο με γνώμονα πάντα το υλικό κατασκευής τους και την κατάσταση διατήρησής τους, καθώς και τα διάφορα ζητήματα δεοντολογίας και ηθικής που σχετίζονται με τις πρακτικές συντήρησης. Συμπεραίνοντας η υπεύθυνη του προγράμματος Δρ. Τζιότζιου Μαρία αποφάνθηκε ότι οι στόχοι επιτεύχθηκαν σε μεγάλο βαθμό. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν παρουσιάστηκαν αυτά τα προγράμματα.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν μετά το πέρας της παρουσίασης του προγράμματος για την αξιολόγηση του και την χρησιμοποίησή τους στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

3.3 Η περίπτωση της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Αθήνας

Εικόνα 11. Εσωτερικό της Εθνικής βιβλιοθήκης της Αθήνας στο Πολιτιστικό Κέντρο «Σταύρος Νιάρχος» (Φωτογραφία: Θωμοπούλου Μ.,2022)

Εικόνα 12. Το εσωτερικό του τμήματος συντήρησης της Εθνικής Βιβλιοθήκης στο «Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος», όπου πραγματοποιήθηκε το πρόγραμμα συντήρησης. (Πηγή: επίσημη ιστοσελίδα της Εθνικής Βιβλιοθήκης, <https://www.nlg.gr/static-page/ypiresia-syntirisis-sylogon>)

Το πρόγραμμα αυτό απευθυνόταν σε εφήβους και ενήλικες και είχε αρκετή απήχηση στο κοινό, το οποίο είχε τη δυνατότητα να δει από κοντά τις αίθουσες συντήρησης του αρχείου της Εθνικής Βιβλιοθήκης (Εικόνες 11 & 12). Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης, συντηρήτρια αρχειακού και βιβλιακού υλικού της ΕΒΕ Δρ. Γκίνη

Ζωή αναφέρει ότι αυτό το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για την «Ευρωπαϊκή Ημέρα Συντήρησης 2022» και ήταν η πρώτη φορά που παρουσιάστηκε ένα τέτοιο εξειδικευμένο πρόγραμμα στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Η Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας επικοινωνήσε την παρουσίαση του προγράμματος μέσω της επίσημης ιστοσελίδας του, μέσω των κοινωνικών δικτύων και μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

Σκοπός αυτού του προγράμματος ήταν να ανοίξει στο ευρύ κοινό το εργαστήριο συντήρησης της Εθνικής Βιβλιοθήκης. Στόχος δε αυτού του προγράμματος ήταν να αναδειχθεί ο ρόλος και η πολυπλοκότητα της συντήρησης και των αρμοδιοτήτων του συντηρητή. Όσον αφορά τις δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπισθούν κατά την διάρκεια σχεδιασμού του, σύμφωνα με τη Δρ. Γκίνη Ζωή, δεν υπήρξαν ιδιαίτερες, χρειάστηκε μόνο καλή συνεργασία και καλός συντονισμός. Το πρόγραμμα διήρκεσε περίπου μια ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν το εποπτικό υλικό, η συζήτηση και οι ερωτήσεις-απαντήσεις.

Η υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης αναφέρει επίσης ότι το κοινό έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον και αυτό που προκάλεσε μεγάλη εντύπωση ήταν η επαφή με το αυθεντικό υλικό (βιβλία, αφίσες, λευκώματα). Εν συνεχεία η παροχή πληροφοριών, όπως οι ιστορικές λεπτομέρειες και η σύνδεση με το παρόν κατέστησε το αφήγημα πολύ πιο ενδιαφέρον. Συμπεραίνοντας από όλα τα προηγούμενα η Δρ. Γκίνη αποφάνθηκε ότι ο στόχος του προγράμματος αυτού επιτευχθεί.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν μετά το πέρας της παρουσίασης του προγράμματος για την αξιολόγηση του και την χρησιμοποίησή τους στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

3.4 Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου της Αλεξανδρούπολης

Εικόνα 13. Στιγμιότυπο από το πρόγραμμα πάνω στη συντήρηση (Πηγή :επίσημο μέσο κοινωνικής δικτύωσης της ΕΦΕ Έβρου https://www.facebook.com/Ephorate.Antiquities.Evros/?locale=el_GR)

Υπεύθυνες σχεδίασης του εκπαιδευτικού προγράμματος (Εικόνα 13) ήταν οι συντηρήτριες αρχαιοτήτων της ΕΦΑ Έβρου, κα. Παρδαλίδου Χρυσ αφένια και κα. Μαντά Ελένη. Η κα. Μαντά Ελένη, η οποία ήταν και υπεύθυνη παρουσίασης αναφέρει ότι το Αρχαιολογικό Μουσείο Αλεξανδρούπολης σε συνεργασία με την ΕΦΑ Έβρου επικοινωνήσε το εκπαιδευτικό του πρόγραμμά πάνω στη συντήρηση με κοινοποίηση σε τοπική ιστοσελίδα ειδήσεων του Έβρου καθώς και με τη δημιουργία δίπτυχου φυλλαδίου που διατέθηκε στους επισκέπτες του μουσείου κατά την είσοδό τους σε αυτό και αφορούσε στη δράση της «*Ευρωπαϊκής ημέρας συντήρησης 2022*» .

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα ξεκίνησε να πραγματοποιείται από το 2018 και απευθύνεται στο ενήλικο κοινό. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος είχε τοποθετηθεί καρτελάκι σε συγκεκριμένα αντικείμενα με την επισήμανση «*Ευρωπαϊκή ημέρα συντήρησης*». Αφορούσε στα αντικείμενα που θα προβάλλονταν σε ένα βίντεο μετά από μία παρουσίαση σχετικά με την συντήρηση αρχαιοτήτων. Στο φυλλάδιο υπήρχε επεξήγηση για αυτό, ώστε να ενημερώσει και να επιστήσει την προσοχή στους επισκέπτες οι οποίοι με τη λήξη της περιήγησης τους στο μουσείο κατευθύνθηκαν στην αίθουσα εκδηλώσεων για την παρουσίαση. Η παρουσίαση έγινε σε προτζέκτορα στην αίθουσα εκδηλώσεων του Μουσείου με χρήση του προγράμματος παρουσίασης «*PREZI*». Έγινε επίσης μία σύντομη αναφορά σε χάρτες δεοντολογίας, σε ορισμούς και έννοιες, σε μεθόδους, υλικά, εργαλεία και εξοπλισμό. Η παρουσίαση διήρκεσε περίπου μισή ώρα. Μετά ακολούθησε η προβολή του βίντεο που διήρκεσε 10 λεπτά και η οποία αφορούσε στα στάδια της συντήρησης από την αρχή ως το τέλος για τα πέντε διαφορετικά αντικείμενα που ήταν επισημασμένα και εκτίθενται στις προθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου της Αλεξανδρούπολης.

Ακολούθησε συζήτηση και απαντήθηκαν ερωτήματα σχετικά με ό,τι απορίες είχαν οι παρευρισκόμενοι. Τέλος, έγινε μία μικρή επίδειξη μικροεργαλείων και υλικών που είχαν δει στην παρουσίαση, στον ίδιο χώρο. Οι επισκέπτες μπορούσαν επιπλέον να τα αγγίζουν, βλέποντάς τα από κοντά. Είχαν παρατεθεί πέντε ασυντήρητα αντικείμενα μικρού μεγέθους από τα πέντε διαφορετικά υλικά που είχαν προαναφερθεί και με αυτό τον τρόπο οι παρευρισκόμενοι είχαν την ευκαιρία να δουν πως είναι πραγματικά τα αντικείμενα πριν επέμβουν οι συντηρητές, ακολούθως να θέσουν σχετικά

ερωτήματα και στο τέλος να ακολουθήσει η διάδραση. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα συντήρησης στο Αρχαιολογικό Μουσείο ξεκίνησε να πραγματοποιείται στις 5 Οκτωβρίου 2022 με τελική ημερομηνία παρουσίασης στις 15 Οκτωβρίου. Δυστυχώς δεν υπήρξε ιδιαίτερη ανταπόκριση από το ευρύ κοινό. Το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα διήρκεσε περίπου μιάμιση ώρα. Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν τα εξής: εποπτικό υλικό, πολυμεσικές εφαρμογές, ερωτήσεις-απαντήσεις και συζητήσεις.

Οι δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπισθούν κατά την διάρκεια σχεδιασμού αυτού του προγράμματος ήταν ότι δεν υπήρξε βοήθεια από άλλο συνεργάτη και λόγω εργασίας η υλοποίηση ξεκίνησε σχετικά αργά, οπότε έπρεπε να γίνουν όλα πολύ μεθοδευμένα ώστε να ολοκληρωθούν και να είναι έτοιμα για την παρουσίαση του προγράμματος. Υπήρξε πραγματικά πολύ ενδιαφέρον από πλευράς όσων συμμετείχαν σε αυτό το πρόγραμμα συντήρησης και το σημείο που προκάλεσε μεγαλύτερη εντύπωση στους συμμετέχοντες, βάσει των αντιδράσεών τους, κατά την διάρκεια της παρουσίασης του προγράμματος ήταν η προβολή του βίντεο όπου εντυπωσιάστηκαν με τις αλλαγές του πριν και του τελικού αποτελέσματος των αντικειμένων. Αρκετοί συμμετέχοντες με τη λήξη της δράσης επέστρεψαν στην αίθουσα του Μουσείου για να ξαναδούν τα αντικείμενα στις προθήκες, γνωρίζοντας πλέον το «πριν» από το «μετά».

Ο σκοπός της δημιουργίας ενός τέτοιου προγράμματος ήταν να γνωστοποιηθεί στο κοινό η ειδικότητα της συντήρησης αρχαιοτήτων. Οι στόχοι του εκπαιδευτικού προγράμματος σχετικά με τη συντήρηση ήταν οι ακόλουθοι: α) η ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με το επάγγελμα του συντηρητή αρχαιοτήτων, διότι ο κόσμος βλέποντας έτοιμα τα αντικείμενα στις προθήκες δεν μπορεί να καταλάβει πως ήταν αυτά πριν καταλήξουν στην έκθεση και β) η αναφορά στις δυσκολίες και στις ιδιαιτερότητες του κάθε αντικειμένου που πρέπει να συντηρηθεί.

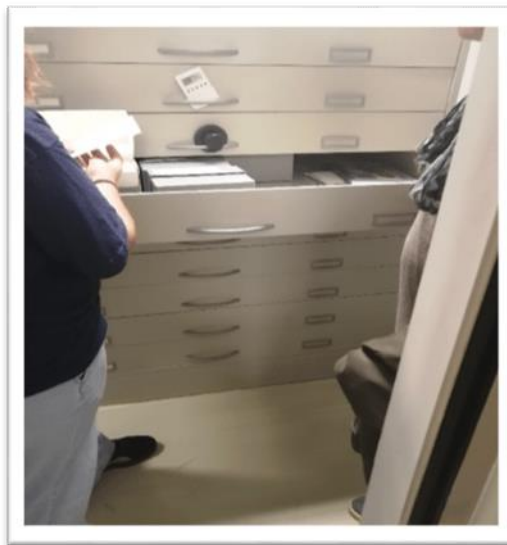
Πολύ συχνά το κοινό μπερδεύει την ειδικότητά του συντηρητή με αυτή του αρχαιολόγου, όπως τονίζει η κα. Μαντά, και με αυτό τον τρόπο η συγκεκριμένη δράση ξεκαθάρισε στους παρευρισκόμενους τα δύο διαφορετικά αλλά αλληλεξαρτώμενα επαγγέλματα, καθιστώντας σαφές το ρόλο του συντηρητή αρχαιοτήτων σε Μουσεία και στις Εφορείες Αρχαιοτήτων αντίστοιχα. Τέλος, ένας σημαντικός στόχος ήταν αυτός του να δοθούν ερεθίσματα σε νέους ανθρώπους που μπορεί μελλοντικά να επιλέξουν την ειδικότητα αυτή, είτε ως χόμπι είτε ως κύριο επάγγελμα βιοπορισμού. Σύμφωνα με την υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης κα.

Μαντά Ελένη οι στόχοι της δράσης αυτής επιτεύχθηκαν. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν παρουσιάστηκαν αυτά τα προγράμματα.

3.5 Η περίπτωση του Εβραϊκού Μουσείου της Αθήνας

Εικόνα 14. Στιγμιότυπο από το πρόγραμμα συντήρησης στο Εβραϊκό Μουσείο της Αθήνας (Φωτογραφία :Θωμοπούλου Μ.,2022)

Εικόνα 15 και 16. Μέρος του αποθηκευτικού χώρου των αντικειμένων που βρίσκονται στο Εβραϊκό Μουσείο της Αθήνας (Φωτογραφία: Θωμοπούλου Μ.,2022)

Το πρόγραμμα πάνω στη συντήρηση του Εβραϊκού Μουσείου (Εικόνες 14,15,16) απευθυνόταν σε ενήλικες και παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το 2022 έχοντας αρκετή απήχηση και παρέχοντας εξάλλου τη δυνατότητα στο κοινό να δει από κοντά την αίθουσα συντήρησης του Εβραϊκού Μουσείου. Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης, συντηρήτρια αρχαιοτήτων, έργων τέχνης και μουσειολόγος κα. Καπότση Μαίρη αναφέρει ότι αυτό το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για την «Ευρωπαϊκή Ημέρα Συντήρησης 2022».

Σκοπός αυτού του προγράμματος ήταν η προβολή του Μουσείου σε ενήλικες, στοχεύοντας δε και στην προβολή της πολιτικής πάνω στην προληπτική συντήρηση ως μέσο διαχείρισης συλλογών. Στόχος αυτού του προγράμματος ήταν η ενημέρωση του κοινού για την προληπτική συντήρηση και συγχρόνως για τις μουσειακές πρακτικές φροντίδας και διαχείρισης συλλογών.

Όσον αφορά τις δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπισθούν κατά την διάρκεια σχεδιασμού του, σύμφωνα με την κα. Καπότση, ήταν η διαχείριση της πορείας των συμμετεχόντων σε χώρους εργασίας και αποθήκες που δεν είναι σχεδιασμένοι για να είναι προσβάσιμοι από ομάδες ανθρώπων. Το πρόγραμμα διήρκεσε περίπου μια ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν η συζήτηση και οι ερωτήσεις-απαντήσεις. Η υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης αναφέρει, επίσης, ότι το κοινό έδειξε αρκετό ενδιαφέρον και αυτό που του προκάλεσε πολύ μεγάλη εντύπωση ήταν η λειτουργία της προληπτικής συντήρησης ως κύριας πολιτικής του Μουσείου. Συμπεραίνοντας από όλα τα παραπάνω η κα. Καπότση Μαίρη αποφάνθηκε ότι ο στόχος του προγράμματος αυτού επετεύχθη.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν μετά το πέρας της παρουσίασης του προγράμματος για την αξιολόγηση του και την χρησιμοποίησή τους στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

3.6 Η περίπτωση του Μουσείου Λαϊκών Οργάνων της Αθήνας

Εικόνες 17, 18 και 19. Στιγμιότυπα από την παρουσίαση του προγράμματος στο Μουσείο Λαϊκών Οργάνων (Φωτογραφία: Θωμοπούλου Μ. 2022)

Το πρόγραμμα αυτό (Εικόνες 17, 18 και 19) απευθυνόταν σε ενήλικες και είχε αρκετή απήχηση στο κοινό, το οποίο είχε τη δυνατότητα να παρακολουθήσει την παρουσίαση του έργου των συντηρητών του Μουσείου, να επισκεφθεί στη συνέχεια τις αίθουσες του μουσείου και τέλος να θέσει τα ερωτήματά του στους συντηρητές. Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης, συντηρήτρια αρχαιοτήτων, έργων τέχνης και μουσειολόγος κα. Ευθυμίου Αικατερίνη αναφέρει ότι αυτό το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για την «Ευρωπαϊκή Ημέρα Συντήρησης 2022» σε συνεργασία με το ΔΣΑΝΜ-ΜΕΛΜΟΦΑΚΕ (Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεότερων Μνημείων) και ήταν η πρώτη φορά που παρουσιάστηκε στο Μουσείο ένα τέτοιο εξειδικευμένο πρόγραμμα.

Σκοπός αυτού του προγράμματος ήταν η ενημέρωση των συμμετεχόντων σχετικά με τη συλλογή του Μουσείου, καθώς και του έργου που πραγματοποιείται για τη

συντήρηση των μουσικών οργάνων. Οι στόχοι του ήταν οι εξής: α) η ανάδειξη του σύνθετου χαρακτήρα που διαθέτει η συντήρηση μουσικών οργάνων β) η ενημέρωση για το έργο συντήρησης που λαμβάνει χώρα στο Μουσείο και γ) η γνωστοποίηση στο κοινό της σημαντικότητας του έργου αυτού.

Όσον αφορά τις δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπισθούν κατά την διάρκεια σχεδιασμού του, σύμφωνα με την κα. Ευθυμίου Αικατερίνη, ήταν ότι η παρουσίαση έπρεπε να είναι μικρής διάρκειας, άρα η ενημέρωση για τις εργασίες συντήρησης έπρεπε να γίνει με συνοπτικό τρόπο. Το πρόγραμμα διήρκησε περίπου μιάμιση ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν το εποπτικό υλικό και η συζήτηση.

Η υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης αναφέρει, επίσης, ότι το κοινό έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον και αυτό που του προκάλεσε μεγάλη εντύπωση ήταν οι πληροφορίες που δόθηκαν και αφορούσαν το σύνθετο χαρακτήρα της συντήρησης των μουσικών οργάνων. Πιο συγκεκριμένα, η σύνθετη διαδικασία συντήρησης ενός ακορντεόν και των συνοδευτικών αντικειμένων κέντρισε το ενδιαφέρον του κοινού. Συμπεραίνοντας από όλα τα προηγούμενα η κα. Ευθυμίου Αικατερίνη αποφάνθηκε ότι ο στόχος του προγράμματος αυτού επετεύχθη, αφού η ανατροφοδότηση από το κοινό μετά τη λήξη του προγράμματος ήταν ιδιαίτερα θετική.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν μετά το πέρας της παρουσίασης του προγράμματος για την αξιολόγηση του και τη χρησιμοποίησή τους στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

3.7 Η περίπτωση του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Αθήνας

Εικόνες 20 και 21. Στιγμιότυπα από το πρόγραμμα συντήρησης στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο
(Φωτογραφία :Θωμοπούλου Μ.,2022)

Εικόνα 22. Στιγμιότυπο από την δράση στις αίθουσες του Μουσείου (Φωτογραφία: Θωμοπούλου Μ.,2022)

Το πρόγραμμα αυτό (Εικόνες 20,21 και 22) απευθύνεται σε ενήλικο κοινό και είναι ενταγμένο ως πρόγραμμα προώθησης του ευρωπαϊκού προγράμματος “HORIZON” το οποίο ξεκίνησε να υλοποιείται τον Μάιο του 2022 και έτσι από το ακαδημαϊκό έτος 2022-2023 εντάχθηκε στα προσφερόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου. Η υπεύθυνη σχεδιασμού ήταν η επιμελήτρια των εκθέσεων κα. Κατσιμάρδου Ρεγγίνα ενώ υπεύθυνη παρουσίασης του προγράμματος ήταν η συντηρήτρια έργων τέχνης και μουσειολόγος κα. Καπότση Μαίρη. Η κα.Καπότση αναφέρει σχετικά ότι σκοπός αυτού του προγράμματος ήταν η ανάδειξη της πρόληψης για την προστασία των συλλογών παράλληλα δε με τη βιωματική προσέγγιση της.

Στόχοι αυτού του προγράμματος ήταν:1) οι συμμετέχοντες να κατανοήσουν τις έννοιες του «συλλέγειν», της συλλογής του μουσειακού αντικειμένου, του Μουσείου και κυρίως της πρόληψης και της προστασίας των συλλογών 2) να αντιληφθούν τους κινδύνους που απειλούν τα μουσειακά αντικείμενα και τις συνέπειες της φθοράς ή της καταστροφής τους και 3) να συμμετέχουν βιωματικά μέσα από δράσεις που

πρωτίστως θα τους κινήσουν το ενδιαφέρον, θα τους διασκεδάσουν και θα τους εκπαιδεύσουν ταυτόχρονα.

Οι δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπισθούν κατά την διάρκεια σχεδιασμού ενός τέτοιου προγράμματος, σύμφωνα με την κα. Καπότση, ήταν η έλλειψη χρόνου. Το πρόγραμμα διήρκεσε περίπου μια ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν το εποπτικό υλικό, οι πολυμεσικές εφαρμογές, τα παιχνίδια ρόλων, η συζήτηση και οι ερωτήσεις-απαντήσεις. Η υπεύθυνη παρουσίασης αναφέρει, επίσης, ότι το κοινό έδειξε αρκετό ενδιαφέρον για το πρακτικό μέρος του προγράμματος όπου έπρεπε να εντοπίσει φθορές και αστοχίες στην προστασία συγκεκριμένων αντικειμένων που βρίσκονταν μέσα στις αίθουσες του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου. Συμπεραίνοντας από όλα τα προηγούμενα η κα. Καπότση Μαίρη αποφάνθηκε ότι ο στόχος του προγράμματος αυτού επετεύχθη.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν μετά το πέρας της παρουσίασης του προγράμματος για την αξιολόγηση του και την χρησιμοποίησή τους στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

3.8 α) Η περίπτωση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου της Αθήνας

Εικόνα 23. Στιγμιότυπο από το εργαστήριο συντήρησης του ΕΑΜ όπου πραγματοποιούνταν τα εκπαιδευτικά προγράμματα (Πηγή: επίσημο μέσο κοινωνικής δικτύωσης του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου <https://www.facebook.com/namuseumathens/>)

Το πρόγραμμα αυτό (Εικόνα 23) απευθυνόταν σε ενήλικο κοινό στο πλαίσιο της δράσης εξωστρέφειας του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου με τίτλο «**ΑΝΟΙΧΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ**» και υλοποιήθηκε το διάστημα από το 2016 έως το 2019, περιελάμβανε δε επιτόπια παρατήρηση των εκθεμάτων, παρουσίαση με powerpoint, επιδείξεις τεχνικών με χρήση ειδικών επιστημονικών οργάνων, καθώς και επίσκεψη στα εργαστήρια συντήρησης. Επιπλέον υπήρξε μεγάλη ανταπόκριση κρίνοντας από την προσέλευση του κοινού.

Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης του εν λόγω προγράμματος, συντηρήτρια αρχαιοτήτων και προϊσταμένη του τμήματος συντήρησης, φυσικών, χημικών ερευνών και αρχαιομετρίας Δρ. Μωραΐτου Γεωργιάνα αναφέρει ότι σκοπός αυτού του εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν η προσέλκυση επισκεπτών, η επαφή τους με τα εργαστήρια συντήρησης και τα τεκταινόμενα ‘πίσω από τη σκηνή’ με γνώμονα πάντα την προβολή της σημασίας της συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι επισκέπτες είχαν επιπλέον την ευκαιρία να γνωρίσουν σημαντικές πτυχές της επιστημονικής δραστηριότητας του Μουσείου.

Στόχος ήταν να γνωρίσει το ευρύ κοινό τις πολύπλευρες εργασίες που διενεργούνται για την έρευνα, τη συντήρηση και την ανάδειξη των αρχαιοτήτων, το τι συμβαίνει στα εργαστήρια συντήρησης όταν οι αρχαιότητες ετοιμάζονται να συναντήσουν το φως της δημοσιότητας στους εκθεσιακούς χώρους του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αλλά και να ταξιδέψουν σε μουσεία και εκθέσεις σε όλο τον κόσμο και στο τέλος να

ενημερωθούν πάνω στο ποιες είναι οι ειδικότητες που συνεργάζονται για τη μελέτη, την αποκατάσταση και τη φροντίδα των αρχαίων αντικειμένων που φυλάσσονται στο Μουσείο.

Σχετικά με τις δυσκολίες που θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν, η υπεύθυνη του Μουσείου Δρ.Μωραΐτου αναφέρει ότι δεν αντιμετώπισε καμία ιδιαίτερη δυσκολία. Το πρόγραμμα διήρκεσε περίπου δύο ώρες και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν η συζήτηση και οι πολυμεσικές εφαρμογές. Η υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης αναφέρει επίσης, ότι οι συμμετέχοντες έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για όλη τη διαδικασία παρουσίασης. Συμπεραίνοντας από όλα τα προηγούμενα η Δρ. Μωραΐτου αποφάνθηκε ότι ο στόχος του προγράμματος επετεύχθη.

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας έγιναν παρουσιάσεις αυτών των προγραμμάτων, τροποποιημένες βεβαίως, μέσω της ιστοσελίδας του Μουσείου.

3.9 β) Η περίπτωση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου της Αθήνας.

Το πρόγραμμα αυτό απευθυνόταν στο ενήλικο κοινό για τον εορτασμό των *«Ευρωπαϊκών Ημερών Συντήρησης»*. Το Τμήμα Συντήρησης Φυσικών-Χημικών Ερευνών & Αρχαιομετρίας του ΕΑΜ οργάνωσε δημόσια παρουσίαση με προβολή powerpoint, στο Αμφιθέατρο του Μουσείου με θέμα: ***«180 χρόνια συντήρησης αρχαιοτήτων στην Ελλάδα. Από τον τεχνικό ρόλο απασχόλησης στο επάγγελμα του συντηρητή αρχαιοτήτων και έργων τέχνης και στην επιστήμη της συντήρησης»***. Ακολούθησε θεματική περιήγηση στους εκθεσιακούς χώρους με θέμα τα ίχνη των επεμβάσεων συντήρησης στα αρχαία εκθέματα. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα ξεκίνησε να πραγματοποιείται από το 2016.

Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης Δρ. Μωραΐτου Γεωργιάννα αναφέρει ότι σκοπός αυτού του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι η προσέλκυση επισκεπτών, η επαφή τους με τα εργαστήρια συντήρησης και τα τεκταινόμενα πίσω από τη ‘σκηνή’ καθώς και η προβολή της σημασίας της συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

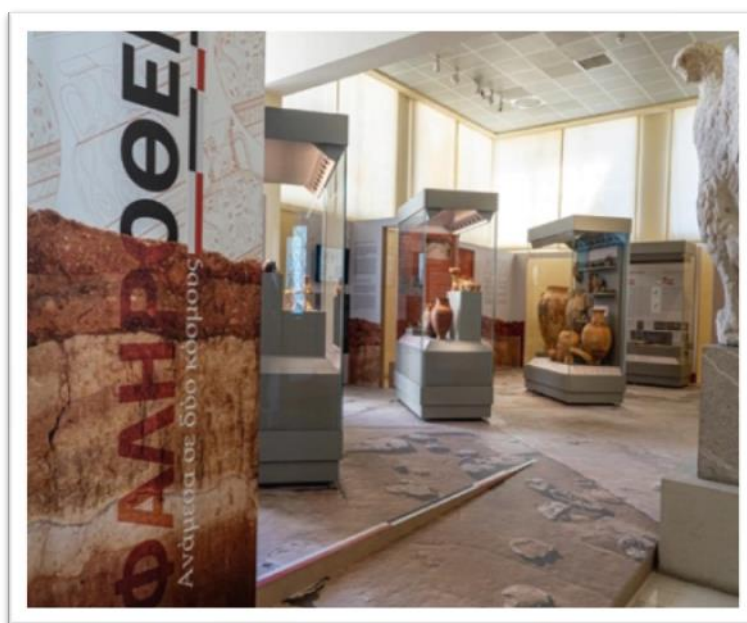
Στόχος του προγράμματος αυτού ήταν η ιστορική εξέλιξη και η προβολή του επαγγέλματος του συντηρητή αρχαιοτήτων και έργων τέχνης καθώς και η επίτευξη της επίσημης αναγνώρισης της συντήρησης ως επιστήμης. Σχετικά με τις δυσκολίες που θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν, η υπεύθυνη παρουσίασης αναφέρει ότι δεν

αντιμετώπισε κάποια ιδιαίτερη δυσκολία. Το πρόγραμμα διήρκησε περίπου δύο ώρες και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν η συζήτηση και οι πολυμεσικές εφαρμογές .

Η υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης αναφέρει επίσης ότι οι συμμετέχοντες έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για όλη τη διαδικασία παρουσίασης και υπήρξε επίσης μεγάλη ανταπόκριση από το κοινό. Συμπεραίνοντας από όλα τα παραπάνω η Δρ. Μωραΐτου αποφάνθηκε ότι ο στόχος του προγράμματος αυτού επετεύχθη.

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας οι παρουσιάσεις αυτών των προγραμμάτων πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά μέσω της ιστοσελίδας του Μουσείου.

3.9 Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου του Πειραιά

Εικόνα 24. Φωτογραφία του χώρου όπου παρουσιάστηκε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο Μουσείο

(Πηγή: Επίσημο μέσο δικτύωσης του Αρχαιολογικού Μουσείου του Πειραιά

<https://tinyurl.com/4pcw5845>)

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, στο πλαίσιο του εορτασμού των «Ευρωπαϊκών Ημερών για τη Συντήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς 2022», ανακοίνωσε την παρουσίαση του εκπαιδευτικού προγράμματός του (Εικόνα 24) και απέστειλε επίσημο δελτίο τύπου. Υπεύθυνη σχεδίασης του προγράμματος ήταν η συντηρήτρια έργων τέχνης και

αρχαιοτήτων κα.Πεντάρβανη Ανδρομάχη, ενώ υπεύθυνη παρουσίασης ήταν η συντηρήτρια αρχαιοτήτων και έργων τέχνης και προϊσταμένη επίσης του τμήματος συντήρησης κα.Παναγοπούλου Αικατερίνη. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα ήταν σχεδιασμένο για το ενήλικο κοινό.

Οι ειδικότητες που χρειάστηκαν για να εκπονηθεί το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ήταν οι Συντηρητές Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης αλλά και Φωτογράφοι, Αρχαιολόγοι και Μουσειολόγοι. Μέσα από την ταινία μικρού μήκους στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης με τίτλο: «*Φαληρόθεν: Η πορεία προς την έκθεση*» προβλήθηκε η πορεία των ευρημάτων από τα εργαστήρια συντήρησης του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιά στην περιοδική Έκθεση «*Φαληρόθεν*», καθώς και η συνεργασία όλων των ειδικοτήτων.

Το έτος που ξεκίνησε η παρουσίαση αυτού του είδους προγραμμάτων ήταν το 2018 όπου και συνεχίστηκε και κατά τη διάρκεια της πανδημίας με την παρουσίαση της ταινίας "*Η ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΧΑΜΕΝΟΥ*" σε παραγωγή του Τμήματος Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης της ΕΑΠΝ. Η ταινία προβλήθηκε τόσο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όσο και σε πολυάριθμα Διεθνή Φεστιβάλ Αρχαιολογικής Ταινίας όπου και απέσπασε σημαντικές διακρίσεις, που τιμούν ιδιαιτέρως την προσπάθειά αυτή του Τμήματος Συντήρησης.

Την Κυριακή, 16 Οκτωβρίου 2022 γιορτάστηκε για πέμπτη χρονιά η «*Ευρωπαϊκή Ημέρα Συντήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*» με πλήθος εκδηλώσεων σε όλη την Επικράτεια, έτσι και το Αρχαιολογικό Μουσείο του Πειραιά σε συνεργασία με το Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων πραγματοποίησαν στις 13 και 15 Οκτωβρίου 2022, με κεντρική όμως ημερομηνία των εορτασμών την Κυριακή 16 Οκτωβρίου 2022, το εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα, το οποίο είχε διάρκεια μία ώρα και για την υλοποίηση του χρησιμοποιήθηκαν πολυμεσικά μέσα και εποπτικό υλικό.

Η βασικότερη δυσκολία που συνάντησε αλλά κι έφερε εις πέρας με επιτυχία το Μουσείο και το Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, ήταν η πιστή εφαρμογή του πίνακα προθεσμιών της κάθε φάσης του σχεδιασμού υλοποίησης αυτών των δράσεων. Υπήρξε μεγάλο ενδιαφέρον από πλευράς συμμετεχόντων στο πρόγραμμα συντήρησης και το σημείο, κατά την άποψή της κας. Πενταρβάνη Ανδρομάχης, που προκάλεσε μεγαλύτερη εντύπωση στους συμμετέχοντες, βάσει των αντιδράσεών τους κατά την διάρκεια της παρουσίασης του προγράμματος συντήρησης, ήταν ότι το Μετρό έφτασε στον

Πειραιά δίνοντας όχι μόνο «ανάσα» στις μετακινήσεις των πολιτών αλλά αναπτύσσοντας και μία έντονη επιθυμία γνωριμίας με την Αρχαία Πόλη του Πειραιά.

Σκοπός της δημιουργίας ενός τέτοιου προγράμματος ήταν να προσκαλέσει το κοινό να γνωρίσει τις αθέατες πλευρές του επαγγέλματος του συντηρητή, παρουσιάζοντας μέσα από τη ματιά του, την επιστήμη της Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης. Στις ευρωπαϊκές εκδηλώσεις και επικοινωνιακές δράσεις του 2022 παρουσιάστηκαν δύο μεγάλα έργα του Φορέα: το πρώτο αφορούσε την πορεία προς την έκθεση ορισμένων επιλεγμένων ευρημάτων από το νεκροταφείο του Φαληρικού Δέλτα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά και το δεύτερο αφορούσε το τμήμα αρχαίας οικίας στο σταθμό «*Δημοτικό Θέατρο*» του ΜΕΤΡΟ του Πειραιά.

Στόχοι αυτού του εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν η γνωριμία του κοινού με τη Συντήρηση Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης όπως επίσης και η ανάδειξη της σημαντικής συνεισφοράς της στη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, στόχοι που κατά τη γνώμη των υπευθύνων επιτεύχθηκαν με μεγάλη επιτυχία για μία ακόμα χρονιά

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ

3.10 α) Η περίπτωση του Αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας

Εικόνα 25. Στιγμιότυπο από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα συντήρησης στην Αρχαία Αγορά της Αθήνας
(Φωτογραφία: Θωμοπούλου Μ., 2022)

Εικόνες 26,27 και 28. Υλικό που δόθηκε στους μαθητές κατά την διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος πάνω στη συντήρηση (Φωτογραφία: Θωμοπούλου Μ., 2022)

Το εκπαιδευτικό αυτό πρόγραμμα (Εικόνες 25,26,27,28) απευθυνόταν σε μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (6-12 ετών). Ο αρχαιολογικός χώρος της Αρχαίας Αγοράς στην Αθήνα με τη συνεργασία της ΕΦΑΠΑ επικοινωνήσε το εκπαιδευτικό προγράμματα του Θ-INK στα σχολεία μέσω εγκυκλίου προς το Υπουργείο Παιδείας

αλλά και με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Προς το ευρύ κοινό η επικοινωνία έγινε μέσω του λογαριασμού της στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης Facebook. Οι ειδικότητες που χρειάστηκαν για να εκπονηθεί αυτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για παιδιά, το οποίο πραγματοποιήθηκε με την ευκαιρία του εορτασμού της «Ευρωπαϊκής Ημέρας Συντήρησης», ήταν: Συντηρητές αρχαιοτήτων-Μουσειολόγοι και Αρχαιολόγοι-Μουσειολόγοι.

Τα εκπαιδευτικά αυτά προγράμματα ξεκίνησαν να πραγματοποιούνται το 2015, στο πλαίσιο των ΕΗΠΚ, όπου υπήρξε μεγάλη ανταπόκριση τόσο από τα σχολεία όσο και από το ευρύ κοινό από την πρώτη κιόλας στιγμή, όπως αναφέρει η υπεύθυνη παρουσίασης του προγράμματος κα. Παπιδά Σοφία, συντηρήτρια έργων τέχνης και αρχαιοτήτων - μουσειολόγος η οποία μαζί με την κα. Λιάσκα Μαρία επίσης συντηρήτρια έργων τέχνης και αρχαιοτήτων, ήταν υπεύθυνες για το σχεδιασμό και την παρουσίαση του συγκεκριμένου προγράμματος. Η διάρκεια του εν λόγω εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν περίπου δυο ώρες και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την παρουσίαση του ήταν το εποπτικό υλικό, οι πολυμεσικές εφαρμογές, τα παιχνίδια ρόλων, οι ερωτήσεις-απαντήσεις και οι συζητήσεις.

Οι δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπισθούν κατά την διάρκεια σχεδιασμού αυτού του προγράμματος ήταν η έλλειψη χρόνου από πλευράς των εμπλεκόμενων που ανήκουν στο μόνιμο προσωπικό της υπηρεσίας. Όσο δε για το ενδιαφέρον από πλευράς συμμετεχόντων υπήρξε μεγάλο και το σημείο, κατά την άποψή της υπεύθυνης σχεδίασης και παρουσίασης, που τους προκάλεσε μεγαλύτερη εντύπωση βάσει των αντιδράσεών τους, ήταν η σύνδεσή της πολιτιστικής κληρονομιάς του παρελθόντος με τις επιστημονικές και τεχνολογικές εργασίες του σήμερα.

Σκοπός της δημιουργίας ενός τέτοιου προγράμματος ήταν η ευαισθητοποίηση των νέων στα θέματα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ενώ οι στόχοι του εκπαιδευτικού προγράμματος σχετικά με τη συντήρηση ήταν οι κάτωθι:

Οι μαθητές:

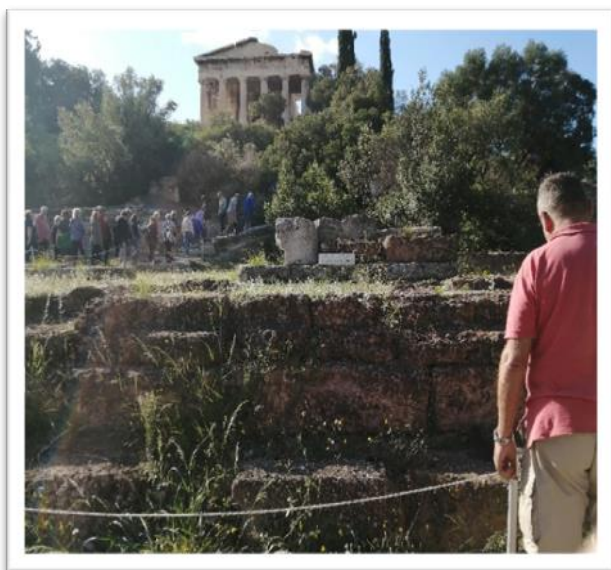
1. να κατανοήσουν τη σημασία των μνημείων της πολιτιστικής μας κληρονομιάς,
2. να ενημερωθούν σχετικά με το ρόλο και το έργο της συντήρησης για την προστασία τους,
3. να ενημερωθούν σχετικά με τις αιτίες των φθορών των μνημείων,
4. να ενημερωθούν σχετικά με τις αρνητικές συνέπειες των σύγχρονων γκράφιτι στα μνημεία,
5. να συζητήσουν για την αξία της συναίνεσης στην κοινωνία,

6. να επισκεφτούν έναν εκπαιδευτικό χώρο κάνοντας συνδέσεις με μαθήματα της θετικής κατεύθυνσης,
7. να μουν στον ρόλο των συντηρητών μέσα από βιωματικούς τρόπους,
8. να παρατηρήσουν με διαφορετικό τρόπο τα μνημεία,
9. να εργαστούν ομαδοσυνεργατικά
10. να σκεφτούν διπλά που και εαν θα κάνουν γκράφιτι σε δημόσιο χώρο και
11. να μην κάνουν ποτέ γκράφιτι σε μνημεία.

Οι στόχοι 1-9 επιτεύχθηκαν σύμφωνα με την κα. Παπιδά Σοφία, δεν έχουμε όμως τρόπο να γνωρίσουμε εάν επιτεύχθηκαν και οι στόχοι 10-11. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν παρουσιάστηκαν αυτά τα προγράμματα.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν μετά το πέρας της παρουσίασης του προγράμματος για την αξιολόγηση του και την χρησιμοποίηση τους στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

3.10 β) Η περίπτωση του Αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας

Εικόνα 29. Στιγμιότυπο από το χώρο της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας όπου πραγματοποιήθηκε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα πάνω στη συντήρηση (Φωτογραφία :Θωμοπούλου Μ., 2022)

Το πρόγραμμα αυτό (Εικόνα 29) απευθύνεται σε μαθητές Γ' και Ε' Δημοτικού και ξεκίνησε το 2018, στο πλαίσιο της «Ευρωπαϊκής Ημέρας Συντήρησης». Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης, συντηρήτρια αρχαιοτήτων και έργων τέχνης κα.

Στρατηγάκη Κλειώ αναφέρει ότι σκοπός αυτού του προγράμματος ήταν η ανάπτυξη του ενδιαφέροντος και του σεβασμού των μικρών μαθητών για τους αρχαιολογικούς χώρους και τα μνημεία μέσα από το παιχνίδι καθώς και η πρόκληση του ενδιαφέροντος για τις επιστήμες της αρχαιολογίας και της συντήρησης.

Η εξοικείωση με τον αρχαιολογικό χώρο, η γνωριμία με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και την ελληνική μυθολογία όπως και με την επιστήμη της αρχαιολογίας και της συντήρησης, η εξάσκηση δεξιοτήτων που συμβάλλουν στον οπτικό αλφαριθμητισμό, η ανάπτυξη δεξιοτήτων επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης που θα επιτρέπουν στους μαθητές να αισθάνονται θετικά και να συνεργάζονται, η ανάπτυξη επίσης εννοιών χώρου, οπτικοκινητικής διάκρισης και συντονισμού, η καλλιέργεια της φαντασίας και τέλος, η ενίσχυση της ελεύθερης έκφρασης, ήταν κάποιοι από τους στόχους που είχαν τεθεί από την υπεύθυνη σχεδίασης.

Οι δυσκολίες ήταν ότι η δράση λαμβάνει χώρα σε εξωτερικό, μη στεγασμένο χώρο και ότι η διαδικασία μεταφοράς του εποπτικού υλικού στον αρχαιολογικό χώρο ήταν χρονοβόρα. Το πρόγραμμα διήρκεσε μιάμιση ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίησή του ήταν εποπτικό υλικό, παιχνίδια ρόλων, ερωτήσεις-απαντήσεις και συζήτηση.

Η υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης αναφέρει ότι υπήρξε μεγάλο ενδιαφέρον από το μαθητικό κοινό και αυτό που προκάλεσε μεγαλύτερη εντύπωση ήταν η επαφή με τον αρχαιολογικό χώρο και επιπλέον ότι ο κάθε μαθητής ανέλαβε το ρόλο του αρχαιολόγου και του συντηρητή αρχαιοτήτων, καθιστώντας με αυτόν το τρόπο την δράση βιωματική. Συμπεραίνοντας από όλα τα προηγούμενα, η κα. Στρατηγάκη αποφάνθηκε ότι ο στόχος του προγράμματος αυτού επετεύχθη.

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν παρουσιάστηκαν αυτά τα προγράμματα.

3.11 Η περίπτωση του Βυζαντινού Μουσείου Πολιτισμού της Θεσσαλονίκης

Εικόνα 30. Στιγμιότυπο από το πρόγραμμα για παιδιά που εκπονεί το Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης. (Πηγή: επίσημη ιστοσελίδα του Βυζαντινού Μουσείου, <https://www.mbp.gr/>).

Το πρόγραμμα αυτό (Εικόνα 30) δημιουργήθηκε με σκοπό να πλαισιώσει την έκθεση «*Ανακαλύπτοντας το παρελθόν*» που βρίσκεται στην τελευταία αίθουσα του Μουσείου. Το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα απευθύνεται σε νήπια και μαθητές Α΄ Δημοτικού. Υπεύθυνες σχεδίασης ήταν οι κυρίες: Βεροπουλίδου Ρένα (αρχαιολόγος), Γαβριηλίδου Ιουλία (αρχαιολόγος – μουσειολόγος) και Φουρλίγκα Εύα (αρχαιολόγος-μουσειολόγος), η οποία ήταν και υπεύθυνη παρουσίασης.

Η κα. Φουρλίγκα αναφέρει ότι το εκπαιδευτικό αυτό πρόγραμμα ξεκίνησε να υλοποιείται το έτος 2004 και έτυχε μεγάλης ανταπόκρισης από τα σχολεία συμπληρώνοντας επίσης ότι το ίδιο πρόγραμμα απευθύνεται επίσης και σε ΑμεΑ με μεγάλη επιτυχία. Το πρόγραμμα αυτό υλοποιείται περιστασιακά διότι σύμφωνα με την υπεύθυνη δίνεται προτεραιότητα σε άλλες ομάδες μαθητών, κυρίως Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού καθώς και σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με άλλου είδους προγράμματα. Το Μουσείο επικοινωνήσε το εκπαιδευτικό του πρόγραμμα με έγγραφο προς τη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και με προβολή στην επίσημη ιστοσελίδα του Μουσείου. Η διάρκειά του ήταν μία ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν ήταν το εποπτικό υλικό, τα παιχνίδια ρόλων, οι ερωτήσεις-απαντήσεις, οι συζητήσεις και τα παζλ-αντίγραφα αυθεντικών αντικειμένων από πηλό και συμπιεσμένο χαρτί.

Οι δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπισθούν σύμφωνα με την υπεύθυνη ήταν ότι απευθύνεται σε νήπια και μαθητές Α΄ Δημοτικού και επομένως έπρεπε να σχεδιαστεί έτσι ώστε να κρατάει αμείωτο το ενδιαφέρον τους. Για αυτόν τον λόγο δημιουργήθηκαν αντίγραφα αυθεντικών αντικειμένων τα οποία τα έσπασαν οι

υπεύθυνοι του προγράμματος, για να τα κολλήσουν και να τα συντηρήσουν στη συνέχεια οι μαθητές σε συμπιεσμένο χαρτί, δημιουργήθηκαν επίσης τέσσερα σκάμματα 1μ x 1μ για να υλοποιείται πρώτα η ανασκαφή και στη συνέχεια η συντήρηση.

Σύμφωνα με την κα. Φουρλίγκα, υπήρξε μεγάλο ενδιαφέρον από πλευράς των μικρών μαθητών και αυτό που τους προκάλεσε μεγαλύτερη εντύπωση ήταν η δραστηριότητα της ανασκαφής για την οποία έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον. Το ίδιο συμβαίνει και όταν ενώνουν και συντηρούν το σπασμένο αντικείμενο που έχουν βρει στην ανασκαφή. Επιπλέον, το παιχνίδι ρόλων που παίζουν στο πρώτο μέρος του προγράμματος τους συναρπάζει. Στόχος αυτού του προγράμματος ήταν να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με τις πρακτικές της συντήρησης σε πρώτο επίπεδο κάτι το οποίο επετεύχθη απόλυτα σύμφωνα με την υπεύθυνη παρουσίασης.

Παράλληλα με το πρόγραμμα αυτό, το 2004, σχεδιάστηκε και το πρόγραμμα **«Ανακαλύπτοντας το παρελθόν»** για μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου, για την αντίστοιχη αίθουσα του Μουσείου. Σύμφωνα με το πρόγραμμα αυτό μια ομάδα μαθητών αναλάμβανε το ρόλο του συντηρητή, όπου κολλούσαν και συντηρούσαν σπασμένα αντικείμενα και στο τέλος συμπλήρωναν και ένα δελτίο συντήρησης. Το πρόγραμμα αυτό δεν υλοποιείται τα τελευταία χρόνια¹⁸. Επίσης, το 2016, στο πλαίσιο της περιοδικής έκθεσης με θέμα τη συντήρηση **«Μάχη με το χρόνο»**, υλοποιήθηκε εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο **«Μάθε, παίξε, ψάξε για την συντήρηση»**¹⁹. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας το μουσείο ήταν κλειστό για το κοινό, οπότε δεν παρουσιάστηκαν καθόλου προγράμματα σχετικά με τη συντήρηση.

¹⁸ <https://www.mbp.gr/education/anakalyptontas-to-parelthon/> , ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

¹⁹ <https://www.mbp.gr/education/mathe-paixe-psaxe-gia-ti-syntirisi-2/> , ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

3.12 Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου του Κιλκίς

Εικόνα 31. Στιγμιότυπο από τη δράση στο Αρχαιολογικό Μουσείο (Πηγή: Επίσημο μέσο κοινωνικής δικτύωσης του Μουσείου, <https://el-gr.facebook.com/Kilkismuseum/>)

Η διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο πλαίσιο των «Ευρωπαϊκών ημερών συντήρησης» ξεκίνησε τη διετία 2021-2022 στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Κιλκίς σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων του Κιλκίς (Εικόνα 31), όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης του προγράμματος, συντηρήτρια αρχαιοτήτων και έργων τέχνης της ΕΦΑ Κιλκίς κα. Σερπεζούδη Χρυσούλα μαζί με την κα. Καρασμάνογλου Στέλλα, επίσης συντηρήτρια έργων τέχνης και αρχαιοτήτων. Το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα απευθύνεται σε μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ηλικίας από 10 έως 12 ετών.

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Κιλκίς επικοινωνήσε το εκπαιδευτικό του πρόγραμμα στη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με σχετικό αίτημα-πρόσκληση για δυο τμήματα διαφορετικών σχολείων και έπειτα ακολούθησε σχετική συνεννόηση με τα σχολεία. Επιπλέον, η δράση αυτή κοινοποιήθηκε και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης της ΕΦΑ Κιλκίς. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα διήρκεσε περίπου μιάμιση ώρα. Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν το εποπτικό υλικό, οι πολυμεσικές εφαρμογές, τα παιχνίδια ρόλων και οι ερωτήσεις-απαντήσεις.

Οι δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπισθούν κατά την διάρκεια σχεδιασμού αυτού του προγράμματος σύμφωνα με την κα. Σερπεζούδη Χρυσούλα ήταν κυρίως η οργάνωση του χρόνου ώστε το πρόγραμμα να είναι 'γεμάτο' χωρίς να κουράσει τα παιδιά. Επίσης, θα έπρεπε να γίνουν κατανοητές στα παιδιά κάποιες 'έννοιες' που συνδέονται με τη συντήρηση όπως η πολιτισμική κληρονομιά και η επιστήμη της

συντήρησης και που θα έπρεπε να γίνουν κατανοητές στα παιδιά με απτό τρόπο ούτως ώστε να μπορούν να αντιλαμβάνονται κάποιες πληροφορίες μέσα από τη διαδικασία του εκπαιδευτικού παιχνιδιού. Υπήρξε μεγάλο ενδιαφέρον από πλευράς συμμετεχόντων στο πρόγραμμα συντήρησης και το σημείο που προκάλεσε μεγαλύτερη εντύπωση στους μαθητές, βάσει των αντιδράσεών τους, ήταν το πόσο διασκέδασαν σε μια επίσκεψη που περίμεναν πως θα είναι αρκετά ανιαρή. Πρέπει να σημειωθεί δε ότι το πρόγραμμα είχε σχεδιαστεί ως ένα δημιουργικό εργαστήριο που έδινε πληροφορίες στα παιδιά.

Σκοπός αυτού του προγράμματος, σύμφωνα με τον αρχικό σχεδιασμό του, ήταν να φέρει σε επαφή τα παιδιά (ηλικίας 10-12) με συγκεκριμένη κατηγορία αρχαιολογικών ευρημάτων –παιχνιδιών και με διάφορες κατασκευαστικές πληροφορίες ως προς αυτά, ώστε να καταφέρουν μέσα από ένα δημιουργικό εργαστήριο να αντιληφθούν κάποιες έννοιες που συνδέονται με τη συντήρηση και αποκατάσταση των αντικειμένων. Κύριος στόχος του προγράμματος ήταν να φέρει τα παιδιά σε επαφή με μια επιστήμη άγνωστη σε αυτά, που όμως μπορεί να γίνει προσιτή με έναν απλό και διασκεδαστικό τρόπο τουλάχιστον σε κάποιες απλές θεμελιώδεις αρχές. Τα παιδιά ασχολήθηκαν με έναν χειροπιαστό κατανοητό τρόπο με αρχαιολογικά αντικείμενα και έγινε κατανοητό πως η συντήρηση των αρχαιολογικών ευρημάτων δεν είναι κάτι ξένο, αλλά στην πραγματικότητα μπορεί να είναι μια προσιτή επιστήμη που επισκευάζει και παράλληλα μελετά πληροφορίες συμβάλλοντας σε μεγάλο βαθμό στη διάσωση της πολιτισμικής κληρονομιάς. Σύμφωνα με την υπεύθυνη παρουσίασης, οι στόχοι του προγράμματος επιτεύχθηκαν.

3.13 Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου της Χαλκίδας

Εικόνα 32. Στιγμιότυπο από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χαλκίδας

(Πηγή: επίσημο μέσο κοινωνικής δικτύωσης του Αρχαιολογικού Μουσείου Χαλκίδας

<https://tinyurl.com/yc7wjr22>)

Το Μουσείο Χαλκίδας σε συνεργασία με την ΕΦΑ Εύβοιας εκπόνησε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα (Εικόνα 32) το οποίο απευθύνεται στο μαθητικό κοινό πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (6-12 ετών) και παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο πλαίσιο της «Ευρωπαϊκής ημέρας συντήρησης 2022».

Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης, συντηρήτρια αρχαιοτήτων και έργων τέχνης της ΕΦΑ Εύβοιας κα. Μπούτσικα Γαρυφαλλιά αναφέρει ότι το Μουσείο επικοινωνήσε το εκπαιδευτικό του πρόγραμμα μέσω της επίσημης ιστοσελίδας, μέσω του Facebook της ΕΦΑ Εύβοιας αλλά και μέσω δελτίου τύπου στις τοπικές εφημερίδες. Σύμφωνα με την κα. Μπούτσικα, οι ειδικότητες που χρειάστηκαν για να εκπονηθεί αυτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ήταν οι συντηρητές και οι αρχαιολόγοι. Σκοπός δε αυτού του προγράμματος ήταν να υπογραμμίσει πόσο σημαντική είναι η ευαισθητοποίηση των μαθητών σχετικά με θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικής, εθνικής και παγκόσμιας, όπως και η συνειδητοποίηση της αξίας της για άτομα και λαούς, η ανάγκη διαφύλαξής της για τις μελλοντικές γενεές καθώς και η γνωριμία των παιδιών με την επιστήμη της συντήρησης και τέλος, η εξοικείωσή τους με τον χώρο του Μουσείου και των επαγγελματιών που εργάζονται σε αυτό.

Στόχος αυτού του εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν η σύνδεση της επιστήμης της συντήρησης και της εκπαίδευσης όπως και η ενημέρωση σχετικά με το επάγγελμα του συντηρητή και τη σημασία που έχει αυτό για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η γνωριμία των παιδιών με τους συντηρητές και με τα εργαστήρια συντήρησης ήταν και αυτός ένας από τους στόχους. Το πρόγραμμα αυτό επικεντρώθηκε στο να εμφυσήσει στα παιδιά το σεβασμό που θα πρέπει να δείχνουμε στα έργα τέχνης και στις αρχαιότητες και γενικότερα στην πολιτιστική μας κληρονομιά. Σύμφωνα με την υπεύθυνη παρουσίασης, ορισμένοι μόνο από τους στόχους επιτεύχθηκαν, παρόλο που τα παιδιά έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για αυτά που άκουγαν θέτοντας μάλιστα αρκετές ερωτήσεις.

Οι δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπισθούν κατά τη διάρκεια σχεδιασμού αυτού του προγράμματος, ήταν σύμφωνα με την κα. Μπούτσικα Γαρυφαλλιά, η επιλογή των πληροφοριών και ο τρόπος που θα παρουσιάζονταν στα παιδιά καθώς και η χρονική διάρκεια της δράσης. Το πρόγραμμα διήρκεσε περίπου μια ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν το εποπτικό υλικό, η συζήτηση και οι ερωτήσεις-απαντήσεις.

Η υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης κα. Μπούτσικα αναφέρει επίσης ότι το μαθητικό κοινό έδειξε αρκετό ενδιαφέρον για την ξενάγηση στο εργαστήριο συντήρησης όπως και για τη γνωριμία του με τον εξοπλισμό του εργαστηρίου, τα εργαλεία και τα υλικά συντήρησης. Συμπεραίνοντας από όλα τα προηγούμενα η κα. Μπούτσικα Γαρυφαλλιά αποφάνθηκε ότι ο στόχος του προγράμματος επιτευχθεί εν μέρει. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν παρουσιάστηκαν αυτά τα προγράμματα.

3.14 Η περίπτωση του Μουσείου Μπενάκη στην Αθήνα

Εικόνες 33 και 34. Στιγμιότυπα από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα πάνω στην συντήρηση στο Μουσείο Μπενάκη (Πηγή :επίσημο μέσο κοινωνικής δικτύωσης του Μουσείου Μπενάκη <https://tinyurl.com/3svmp397>)

Το πρόγραμμα αυτό (Εικόνες 33 & 34) απευθύνεται σε μαθητικό κοινό από νήπια έως Δ΄ Δημοτικού και φέρει τον τίτλο «*Συναρμολογώντας τα αρχαία αγγεία*» παρουσιάστηκε μάλιστα για πρώτη φορά την περίοδο 2015-2016. Το Μουσείο επικοινωνήσε το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα μέσω της επίσημης ιστοσελίδας του, όσο δε για τη δημιουργία του συνεργάστηκαν το τμήμα εκπαιδευτικών προγραμμάτων καθώς και το τμήμα συντήρησης κεραμικών του Μουσείου.

Η υπεύθυνη σχεδιασμού και παρουσίασης, συντηρήτρια αρχαιοτήτων και έργων τέχνης κα. Τοσίου Σοφία μαζί με την αρχαιολόγο από το τμήμα εκπαίδευσης του Μουσείου Μπενάκη κα.Καρβουνάκη Μαρία, αναφέρει ότι σκοπός του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι η συναρμολόγηση πιστών αντιγράφων αρχαίων αγγείων από τα ίδια τα παιδιά. Στόχος ήταν να μάθουν τα παιδιά σε γενικές γραμμές τα στάδια συντήρησης ενός αρχαίου αγγείου και επιπλέον να κατανοήσουν το ρόλο του συντηρητή στη διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Η δυσκολία που έπρεπε να αντιμετωπισθεί κατά την διάρκεια σχεδιασμού του ήταν, σύμφωνα με την κα Τοσίου, να δημιουργηθούν δραστηριότητες ευχάριστες για τα παιδιά έτσι ώστε να κρατηθεί ζωντανό το ενδιαφέρον τους. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα διήρκεσε περίπου μιάμιση ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν τα εξής: η συζήτηση, τα παιχνίδια ρόλων και οι ερωτήσεις-απαντήσεις.

Η υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης αναφέρει, επίσης, ότι οι μαθητές έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για τη συναρμολόγηση πιστών αντιγράφων αρχαίων αγγείων που πραγματοποιήθηκαν από αυτούς τους ίδιους. Συμπεραίνοντας από όλα τα προηγούμενα η κα. Τοσίου αποφάνθηκε ότι ο στόχος του προγράμματος αυτού επετεύχθη. Ειδικά την περίοδο της πανδημίας το Μουσείο Μπενάκη επικοινωνήσε με το κοινό μέσα από εικονικές περιηγήσεις στις Συλλογές του, διαδικτυακές παρουσιάσεις και διαλέξεις, videos που αναφέρονται στον ελληνικό πολιτισμό, videos που θέλουν να φωτίσουν συγκεκριμένα αντικείμενα του Μουσείου (Close Ups) αλλά και προτάσεις μέσω διαδικτύου στους μικρούς επισκέπτες για δραστηριότητες και συμμετοχή σε εργαστήρια.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν μετά το πέρας της παρουσίασης του προγράμματος για την αξιολόγηση του και την χρησιμοποίησή τους στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

3.15 Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου της Θεσσαλονίκης

Εικόνες 35 και 36. Στιγμιότυπα από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για παιδιά στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης (Πηγή: επίσημη ιστοσελίδα του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, <https://www.amth.gr/education/programs/gia-oikogeneies/kalokairines-exereyniseis-anakalypto-parelthou>)

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τον τίτλο **"Ανακαλύπτοντας το παρελθόν"** (Εικόνες 35 & 36) απευθυνόταν σε μαθητικό κοινό πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (6-12 ετών) υλοποιήθηκε δε την περίοδο μεταξύ του 2015 - 2019. Το πρόγραμμα συμπεριλάμβανε δραστηριότητες ανασκαφής και συντήρησης αρχαιοτήτων (μέσω αντιγράφων) στο διαμορφωμένο χώρο με τα ανασκαφικά σκάμματα και στη συνέχεια εξερίχθη χρόνος με το χρόνο. Υπάρχει συνεχής πίεση για την επανάληψη του προγράμματος και γίνονται σκέψεις επανάληψής του, τώρα που χαλάρωσαν τα υγειονομικά μέτρα. Το 2021 πραγματοποιήθηκε το εργαστήριο συγκόλλησης κεραμικών δια της αφής, στο πλαίσιο του προγράμματος: **"Αγγίζω και ανακαλύπτω την Αρχαία Μακεδονία"** συμπεριληπτικό πρόγραμμα για μαθητές Γυμνασίου (13-15 ετών) με και χωρίς οπτική αναπηρία. Το μουσείο επικοινωνήσε την παρουσίαση αυτού του προγράμματος μέσω Δελτίου Τύπου καθώς και με ανάρτηση στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης Facebook. Οι ειδικότητες που χρειάστηκαν για να εκπονηθεί αυτό το πρόγραμμα ήταν αρχαιολόγοι, μουσειοπαιδαγωγοί και συντηρητές αρχαιοτήτων.

Ο υπεύθυνος σχεδιασμού και παρουσίασης, αρχαιολόγος και υπεύθυνος εκπαιδευτικών προγραμμάτων Δρ. Τσούγγαρης Χαράλαμπος αναφέρει ότι σκοπός αυτού του εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν να γνωρίσουν τα παιδιά τα

επαγγέλματα που σχετίζονται με την ανασκαφή, τεκμηρίωση και έκθεση των αρχαιοτήτων, έτσι ώστε να καταρριφθεί η άποψη ότι η αρχαιολογία αποτελεί βιαστική αποκάλυψη θησαυρών. Δεύτερος σκοπός ήταν τα παιδιά να ασκηθούν βιωματικά στις ικανότητες συναγωγής συμπερασμάτων από τα ευρήματα καθώς και στη χρήση εργαλείων και υλικών. Οι στόχοι που τέθηκαν και επιτεύχθηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό ήταν η βιωματική γνωριμία με τις (ελάχιστα γνωστές στο ευρύ κοινό) εργασίες συντήρησης των ανασκαφικών ευρημάτων, οι οποίες είναι απαραίτητες πριν την έκθεσή τους σε ένα μουσείο, καθώς και η άσκηση πρακτικών δεξιοτήτων λεπτής κινητικότητας και υπομονής. Το 2021, προστέθηκε και ο στόχος της καθολικής πρόσβασης στις εργασίες συντήρησης καθώς αυτές πραγματοποιήθηκαν δια της αφής από βλέποντες και μη βλέποντες μαθητές και μαθήτριες.

Σχετικά με τις δυσκολίες που θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν, ο υπεύθυνος του Μουσείου αναφέρει ότι καθώς το πρόγραμμα είχε ως κύριο αντικείμενο την ανασκαφή εκεί εντοπίστηκαν και οι περισσότερες δυσκολίες. Στη φάση της συντήρησης, οι δυσκολίες ήταν η εκπαίδευση των αρχαιολόγων στη συντήρηση/συγκόλληση και η ανάγκη αποκόλλησης /‘επαναταφής’ των κεραμικών, ώστε τα σκάμματα να είναι έτοιμα για την επόμενη ανασκαφική ομάδα. Το πρόγραμμα διήρκεσε περίπου δυο ώρες και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν η συζήτηση και οι πολυμεσικές εφαρμογές καθώς και τα υλικά και τα εργαλεία συντήρησης κεραμικών ευρημάτων. Ο υπεύθυνος σχεδίασης και παρουσίασης αναφέρει επίσης ότι οι συμμετέχοντες έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για όλη τη διαδικασία παρουσίασης και εντυπωσιάστηκαν ιδιαίτερα που μπόρεσαν να σχηματίσουν ολοκληρωμένα αγγεία από 10-20 θραύσματα μέσα σε λιγότερο από μια ώρα.

Συμπεραίνοντας από όλα τα προηγούμενα ο Δρ. Τσούγγαρης Χαράλαμπος αποφάνθηκε ότι ο στόχος του προγράμματος αυτού επιτευχθεί. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν παρουσιάστηκαν αυτά τα προγράμματα.

3.16 Η περίπτωση του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Αθήνας

Εικόνες 37 και 38. Στιγμιότυπα από την παρουσίαση του εκπαιδευτικού προγράμματος του Μουσείου (Φωτογραφία : Θωμοπούλου Μ., 2023)

Εικόνα 39. Στιγμιότυπο από τη δράση στο Μουσείο (Φωτογραφία : Θωμοπούλου Μ., 2023)

Το εκπαιδευτικό αυτό πρόγραμμα (Εικόνες 37,38,39) απευθύνεται σε μαθητές Νηπιαγωγείου καθώς και σε μαθητές Α΄ και Β΄ Δημοτικού. Σύμφωνα με την υπεύθυνη παρουσίασης κα.Καπότση Μαίρη συντηρήτρια έργων τέχνης, αρχαιοτήτων και

μουσειολόγο το εκπαιδευτικό αυτό πρόγραμμα ξεκίνησε το 2022 έχοντας μεγάλη ανταπόκριση. Το Ιστορικό Μουσείο επικοινωνήσε το εκπαιδευτικό του πρόγραμμα μέσω της επίσημης ιστοσελίδας του. Οι ειδικότητες που χρειάστηκαν για να εκπονηθεί αυτό το πρόγραμμα ήταν αυτή του συντηρητή, του παιδαγωγού και του ιστορικού.

Η υπεύθυνη σχεδιασμού αναφέρει παρακάτω το σκοπό και τους στόχους αυτού του προγράμματος. Σκοπός λοιπόν αυτού του προγράμματος είναι να γνωστοποιηθούν οι ανάγκες διαφύλαξης και προληπτικής συντήρησης των μοναδικών αντικειμένων των συλλογών του Μουσείου. Όσον αφορά τους στόχους είναι οι ακόλουθοι: Τα παιδιά να αντιληφθούν τη διαφορετικότητα των ποικίλων συλλογών, να δουν τους κινδύνους που απειλούν τα αντικείμενα ανάλογα με το υλικό κατασκευής τους και τέλος, να καταλάβουν πως γίνεται η διαδικασία συντήρησή τους. Οι δυσκολίες ήταν ότι το πρόγραμμα είναι μεγάλης διάρκειας, περίπου μιάμιση ώρα, κάτι που φαίνεται να κουράζει τους μικρούς μαθητές. Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίησή του ήταν το εποπτικό υλικό, τα παιχνίδια ρόλων, οι ερωτήσεις-απαντήσεις και η συζήτηση. Η υπεύθυνη σχεδίασης και παρουσίασης αναφέρει ότι υπήρχε αρκετό ενδιαφέρον από τους μικρούς μαθητές, και αυτό που τους προκάλεσε μεγαλύτερη εντύπωση ήταν όταν τους δόθηκε η δυνατότητα να ‘αγγίξουν’ με γάντια μερικά εκθέματα που έχουν συντηρηθεί.

Συμπεραίνοντας από όλα τα προηγούμενα, η κα. Καπότση Μαίρη αποφάνθηκε ότι ο στόχος του εκπαιδευτικού προγράμματος επετεύχθη πλήρως. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν παρουσιάστηκαν αυτά τα προγράμματα.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν μετά το πέρας της παρουσίασης του προγράμματος για την αξιολόγηση του και την χρησιμοποίησή τους στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

3.17 Η περίπτωση του Ξενοκράτειου Αρχαιολογικού Μουσείου στο Μεσολόγγι

Εικόνα 40. Φωτογραφία από την αίθουσα που πραγματοποιούνται τα εκπαιδευτικά προγράμματα στο Αρχαιολογικό Μουσείο στο Μεσολόγγι .(Πηγή: Επίσημη ιστοσελίδα του Μουσείου: <https://www.efaaatl.gr/museums/αρχαιολογικό-ξενοκράτειο-μουσείο/>)

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα πάνω στη συντήρηση (Εικόνα 40) απευθυνόταν σε μαθητικό κοινό πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (6-12 ετών) και πραγματοποιήθηκε στο Ξενοκράτειο Αρχαιολογικό Μουσείο του Μεσολογγίου το οποίο, σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Αιτωλοακαρνανίας και Λευκάδας, συμμετείχε στη δράση της «Ευρωπαϊκής Ημέρας Συντήρησης 2022» που διοργανώθηκε από την ΔΣΑΝΜ, τον ΣΣΑΕΤΤΕ και από την ομάδα συντήρησης του ελληνικού τμήματος του ICOM.

Οι υπεύθυνες σχεδίασης ήταν η προϊσταμένη της ΕΦΑΑΙΤ κα. Βικάτου Ολυμπία, η συντηρήτρια Αρχαιοτήτων και έργων τέχνης κα.Τηλιγάδα Αφροδίτη και η μουσειοπαιδαγωγός κα.Γαβρίνα Δήμητρα. Οι προαναφερθείσες ήταν και οι υπεύθυνες παρουσίασης. Όπως μας αναφέρει μια εκ των υπεύθυνων παρουσίασης ,η κα.Τηλιγάδα Αφροδίτη, ο φορέας επικοινωνήσε το εκπαιδευτικό πρόγραμμά του με αποστολή πρόσκλησης-δελτίου τύπου στη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Ελλάδος, στα τοπικά ΜΜΕ και στο ΥΠΠΟΑ. Οι ειδικότητες που χρειάστηκαν για να εκπονηθεί αυτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ήταν αυτή του μουσειοπαιδαγωγού , του συντηρητή της υπηρεσίας και του προσωπικού φύλαξης. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα συντήρησης στον φορέα ξεκίνησε να πραγματοποιείται το

2021, έτος όπου ξεκίνησε και η λειτουργία του Αρχαιολογικού Μουσείου στο Μεσολόγγι. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα σύμφωνα με την κα. Τηλιγάδα διήρκησε περίπου μιάμιση ώρα και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την υλοποίηση του ήταν οι πολυμεσικές εφαρμογές, τα παιχνίδια ρόλων, οι ερωτήσεις-απαντήσεις και οι συζητήσεις, ενώ πραγματοποιήθηκε επιπλέον ένα πρακτικό κομμάτι εργαστηρίου με νεότερα κεραμικά που είχαν αγοραστεί ειδικά για το πρόγραμμα.

Όπως αναφέρει η κα. Τηλιγάδα δεν διαπιστώθηκαν καθόλου δυσκολίες στην υλοποίηση του προγράμματος, υπήρξε δε μεγάλο ενδιαφέρον από πλευράς συμμετεχόντων στο πρόγραμμα συντήρησης και το σημείο που τους προκάλεσε μεγαλύτερη εντύπωση, κατά την διάρκεια της παρουσίασης του, ήταν το γενικό πλαίσιο του επαγγέλματος του συντηρητή, τα εργαλεία και οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί, η δεοντολογία του επαγγέλματος του και τέλος, η επαφή των ίδιων των μαθητών με τη συντήρηση αρχαιοτήτων μέσω του πρακτικού σκέλους του προγράμματος αυτού.

Σκοπός δε της δημιουργίας ενός τέτοιου προγράμματος ήταν να γνωρίσουν οι μαθητές το επάγγελμα του συντηρητή αρχαιοτήτων και τη σημασία του στη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Όσον αφορά τους στόχους ήταν οι εξής δύο:πρώτον να γνωρίσουν οι μαθητές ότι η διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς στηρίζεται στη συνεργασία πολλών ειδικοτήτων και δεύτερον να μπορούν να δουν στην πράξη την πορεία ενός αρχαιολογικού ευρήματος από το σημείο της ανασκαφής στον τελικό του προορισμό, αυτό δηλαδή των αιθουσών ενός Μουσείου, με έμφαση πάντα στο ρόλο του συντηρητή.

3.18 Σύγκριση των προγραμμάτων συντήρησης ανά την Επικράτεια

Μελετώντας το δείγμα των είκοσι (20) εξειδικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση που προαναφέρθηκαν και τα οποία παρουσιάστηκαν σε Μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους τόσο της Αθήνας όσο και της περιφέρειας εξήχθησαν τα ακόλουθα συμπεράσματα, μέσω των απαντήσεων που δόθηκαν από τους υπεύθυνους σχεδιασμού και παρουσίασης. Θα πρέπει όμως πρωτίστως να αναφερθεί ότι τα προγράμματα αυτά χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: α) σε αυτά που απευθύνονται σε μαθητές, με περισσότερη έμφαση σε εκείνους της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (9 στο σύνολο) και β) σε αυτά που απευθύνονται σε ενήλικες (11 στο σύνολο).

Όλοι οι πολιτιστικοί φορείς επικοινωνήσαν τα εκπαιδευτικά τους προγράμματα μέσα από τα δίκτυα κοινωνικής δικτύωσης, είτε αυτό ήταν η επίσημη ιστοσελίδα του φορέα διοργάνωσης, είτε μέσω της εφαρμογής του Facebook, είτε μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, προκειμένου να γίνει ευρέως γνωστό στο κοινό που θα επιθυμούσε να συμμετάσχει. Ορισμένα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονταν στο μαθητικό κοινό κοινοποιήθηκαν - σύμφωνα με τους υπεύθυνους-απευθείας στα κατά τόπους γραφεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, όπως έπραξε το Αρχαιολογικό Μουσείο του Κιλκίς, το Ξενοκράτειο Αρχαιολογικό Μουσείο στο Μεσολόγγι, η Αρχαία Αγορά στην Αθήνα και το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη. Ορισμένοι φορείς επέλεξαν επίσης και τη γνωστοποίηση μέσω Δελτίων Τύπου στα τοπικά Μέσα, πρόκειται κυρίως για περιφερειακά μουσεία, όπως το Ξενοκράτειο Αρχαιολογικό Μουσείο στο Μεσολόγγι, το Αρχαιολογικό Μουσείο Χαλκίδας, το Αρχαιολογικό Μουσείο Αλεξανδρούπολης και το Αρχαιολογικό Μουσείο της Χαλκίδας.

Οι ειδικότητες που χρειάστηκαν για να εκπονηθούν τα προγράμματα αυτά είναι σε γενικές γραμμές οι ίδιες δεδομένου ότι πρόκειται για εξειδικευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα, δηλαδή, αυτή του συντηρητή αρχαιοτήτων και έργων τέχνης καθώς και του αρχαιολόγου-μουσειολόγου, ενώ για τα εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονταν σε μαθητές χρειάστηκε και η συνεισφορά του μουσειοπαιδαγωγού, όπως αναφέρουν οι υπεύθυνοι του Μουσείου Μπενάκη στην Αθήνα, του Μουσείου Βυζαντινού πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη, του Ξενοκράτειου Αρχαιολογικού Μουσείου στο Μεσολόγγι και του Αρχαιολογικού Μουσείου στο Κιλκίς. Τα περισσότερα εξειδικευμένα προγράμματα πάνω στη συντήρηση άρχισαν να

εκπονούνται για πρώτη φορά από διάφορους πολιτιστικούς φορείς από το 2018 και εντεύθεν, λόγω του θεσμού της «Ευρωπαϊκής Ημέρας συντήρησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» που αδιαμφισβήτητα έδωσε ώθηση σε αυτό τον τόσο σημαντικό, αλλά συνάμα όχι και τόσο γνωστό επιστημονικό κλάδο όπως είναι αυτός της συντήρησης.

Καταλήγουμε στο παραπάνω συμπέρασμα από τις απαντήσεις των υπεύθυνων σχεδιασμού, από τις οποίες εξάγονται τα ακόλουθα αποτελέσματα : α) 8 φορείς, εκ των οποίων οι 6 προσφέρουν προγράμματα για ενήλικες και οι υπόλοιποι 2 προσφέρουν προγράμματα για μαθητές, αναφέρουν ως έτος έναρξης των προγραμμάτων τους το έτος 2018 β) άλλοι 8 φορείς αναφέρουν προγενέστερες χρονολογίες του 2018, 6 εκ των οποίων προσφέρουν προγράμματα για το μαθητικό κοινό και 2 αντίστοιχα προγράμματα για ενήλικες και τέλος, γ) 4 φορείς, εκ των οποίων 2 προσφέρουν προγράμματα για ενήλικες και 2 προγράμματα για μαθητές, αναφέρουν ως έτος έναρξης παρουσίασης των προγραμμάτων τους το έτος 2022.

Σχετικά με τη διάρκεια παρουσίασης των προγραμμάτων αυτών, τα περισσότερα διήρκησαν, σύμφωνα πάντα με τους υπεύθυνους παρουσίασης, από μιάμιση έως δύο ώρες (13 από αυτά τα προγράμματα) και περίπου μια ώρα (τα υπόλοιπα 7). Άρα μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι ο μέσος όρος παρουσίασης των προγραμμάτων αυτών είναι η μιάμιση ώρα. Σχετικά με τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν κατά την παρουσίαση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων επιλέχθηκαν ενεργητικές και διαδραστικές μέθοδοι οριζόντιας επικοινωνίας όπως είναι οι ερωτήσεις-απαντήσεις και οι συζητήσεις που βοηθάνε στην ισότιμη αντιμετώπιση ομιλητή και κοινού (Βελένη,Γεωργάκη:2010) καθώς επίσης και εποπτικά μέσα (15 στο σύνολο), ενώ υπήρχαν και προγράμματα που εκτός από τα προαναφερόμενα, χρησιμοποίησαν και πολυμεσικές εφαρμογές (5 στο σύνολο). Επιπλέον χρησιμοποιήθηκαν και παιχνίδια ρόλων – σε 7 από το σύνολο των 9 προγραμμάτων για παιδιά - όπου αφορούν ουσιαστικά εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητικό κοινό πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Συμπερασματικά, λοιπόν, μπορούμε να αναφέρουμε ότι τα εκπαιδευτικά προγράμματα απευθύνονται σε όλες τις ηλικιακές ομάδες και εκπονούνται με τη συνδρομή συντηρητών, αρχαιολόγων αλλά και μουσειολόγων που ασχολούνται κυρίως με τον παιδευτικό χαρακτήρα των προγραμμάτων και τα οποία προσφέρονται από τους πολιτιστικούς φορείς δίνοντας τους έτσι τη δυνατότητα να γίνουν πιο προσιτοί και κατανοητοί στο ευρύ κοινό (Νάκου,2001:177-178). Η χρήση δε πολυμεσικών και εποπτικών μέσων τα καθιστά πιο ελκυστικά στο κοινό και κυρίως

σε εκείνο το μαθητικό. Ο σκοπός όλων των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι κοινός και έχει να κάνει με το να γνωστοποιήσει στο ευρύ κοινό το επάγγελμα του συντηρητή, που είναι ένα από τα πιο σημαντικά αλλά όχι ευρέως διαδεδομένα επαγγέλματα στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τέλος, να αναφέρουμε ότι κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν παρουσιάστηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στην συντήρηση -εκτός από την περίπτωση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, του Μουσείου Μπενάκη και του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου που τα επικοινωνήσαν μέσω των διαδικτυακών τους σελίδων- και αυτό λόγω της ιδιαιτερότητας τέτοιων προγραμμάτων τα οποία χρήζουν της φυσικής παρουσίας των συμμετεχόντων προκειμένου αυτοί οι τελευταίοι να βλέπουν και να κατανοούν όλη την διαδικασία της προληπτικής συντήρησης και όχι μόνο. Ιδιαίτερα στα εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε παιδιά όπου προβλέπονται επιπλέον και δραστηριότητες πάνω στη διαδικασία της συντήρησης, καθίσταται αρκετά δύσκολη η διαδικτυακή τους παρουσίαση.

3.19 Αξιολόγηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Ο ορισμός της λέξης ‘αξιολόγηση’ όσον αφορά τα εκπαιδευτικά προγράμματα σημαίνει τη συγκέντρωση σημαντικών πληροφοριών τόσο από το κοινό που συμμετέχει, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν από το φορέα σχετικά με το εάν πρέπει να γίνουν διορθώσεις ή βελτιώσεις, όσο και από τους υπεύθυνους σχεδιασμού και παρουσίασης, ώστε στο τέλος να μπορέσει να γίνει μια γενική εκτίμηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων (Μπουδαλής,2022:109).

Για να συλλέξουμε όλες αυτές τις πληροφορίες χρησιμοποιούμε ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις και συζητήσεις²⁰. Για τον λόγο αυτό, στη συγκεκριμένη έρευνα, το δείγμα των είκοσι (20) προγραμμάτων αξιολογήθηκε βάσει ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν από υπεύθυνους παρουσίασης και σχεδιασμού καθώς και από συμμετέχοντες μαθητές και ενήλικες. Για το σχεδιασμό αυτών των ερωτηματολογίων ακολουθήθηκε η εξής διαδικασία: πρώτα τέθηκαν οι ερωτήσεις κλειστού τύπου σχετικά με το θέμα της παρουσίασης, δεύτερον οι ερωτήσεις ανοιχτού τύπου με ελεύθερο πεδίο διατύπωσης σκέψεων και απόψεων για τη διερεύνηση του θέματος

²⁰ Φουρλίγκα,2004 <http://mbp.gr/edu/images/stories/paper/Anakalyptontas.pdf> , ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

της έρευνας και τρίτον ζητήθηκαν πληροφορίες που αφορούσαν την ταυτότητα των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα (Βεροπουλίδου, 2008:328-329).

Στη συγκεκριμένη έρευνα για τη συλλογή πληροφοριών με σκοπό, πάντα, την συνολική αξιολόγηση των απαντήσεων που αφορούσαν τα εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στη συντήρηση, χρησιμοποιήθηκαν, όπως προαναφέρθηκε, ερωτηματολόγια τα οποία συντάχθηκαν από τη γράφουσα και ήταν τριών ειδών: το πρώτο απευθύνονταν στους υπεύθυνους σχεδιασμού και παρουσίασης των προγραμμάτων με 10 ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου, το δεύτερο απευθύνονταν σε ενήλικες συμμετέχοντες με 7 ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού - διχοτομημένου τύπου, και το τρίτο απευθύνονταν στους συμμετέχοντες μαθητές και μαθήτριες με 10 ερωτήσεις της κλίμακας Linkert²¹. Τα ερωτηματολόγια αυτά δόθηκαν είτε δια ζώσης, είτε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για να συμπληρωθούν και να παραδοθούν στη γράφουσα. Επιπροσθέτως, για τη συλλογή πληροφοριών από τους υπεύθυνους σχεδιασμού και παρουσίασης πάνω στη συντήρηση πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με τη μέθοδο της δομημένης συνέντευξης.

Αξιολογώντας, λοιπόν, αυτά τα προγράμματα μέσω των **ερωτηματολογίων που δόθηκαν στους υπεύθυνους σχεδιασμού και παρουσίασης** εξήχθησαν τα ακόλουθα συμπεράσματα: στην πλειονότητά τους τα άτομα που συμμετείχαν έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για την παρουσίαση των προγραμμάτων και συμμετείχαν ενεργά σε αυτά, σύμφωνα με τους υπεύθυνους παρουσίασης. Οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι υπεύθυνοι, σχετικά με τα προγράμματα για ενήλικες σε γενικές γραμμές ήταν: ο συντονισμός και η συνεργασία του προσωπικού, η οργάνωση και η διαχείριση του χώρου για την υποδοχή του κοινού καθώς και η επιλογή παραδειγμάτων εφαρμογής, όπως είναι τα αντικείμενα και ο εξοπλισμός. Επιπλέον, ο περιορισμένος χρόνος δημιούργησε κάποιες δυσκολίες στην πλήρη ενημέρωση και ενεργή συμμετοχή του κοινού. Όσον αφορά τις δυσκολίες που αναφέρθηκαν σχετικά με τα εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά, θα πρέπει να σημειωθεί ότι σχεδόν όλοι οι υπεύθυνοι παρουσίασης εστίασαν στη μεγάλη διάρκεια παρουσίασης των προγραμμάτων, γεγονός που επέφερε ασφαλώς μια κόπωση στα παιδιά, όπως και στη δημιουργία κατάλληλων δραστηριοτήτων μέσα στο πλαίσιο του εκάστοτε προγράμματος οι οποίες θα έπρεπε να κρατήσουν αμείωτο το ενδιαφέρον τους. Παράλληλα, το γεγονός

²¹ <https://opencourses.ionio.gr/modules/document/file.php/> , ανακτήθηκε στις 21/02/2023.

ότι κάποιες έννοιες θα έπρεπε να γίνουν πιο κατανοητές, όπως είναι η έννοια της συντήρησης και η έννοια της πολιτισμικής κληρονομιάς με εύληπτο τρόπο, συνέστησε μια περαιτέρω δυσκολία. Επιπλέον, το εκπαιδευτικό παιχνίδι, το οποίο είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας, αποτέλεσε και αυτό σημείο επεξεργασίας και σκέψης συνιστώντας και από την πλευρά του μια επιμέρους δυσκολία. Σχετικά με τον σκοπό των προγραμμάτων αυτών, οι συμμετέχοντες μπόρεσαν να κατανοήσουν τον δύσκολο μα συνάμα συναρπαστικό κόσμο της συντήρησης, κάτι που είναι κοινός τόπος για όλα τα προγράμματα που ασχολούνται με κάτι τόσο εξειδικευμένο. Τέλος, αξιολογώντας τα, οι υπεύθυνοι που τα παρουσίασαν υποστήριξαν ότι οι στόχοι που είχαν θέσει επιτεύχθηκαν σε μεγάλο βαθμό.

Συνεχίζοντας με τα **ερωτηματολόγια που δόθηκαν στους ενήλικες συμμετέχοντες**, μπορούμε να εξάγουμε τα ακόλουθα συμπεράσματα: στην πλειονότητά τους τα άτομα που συμμετείχαν θεωρούν ότι η παρουσίαση εκπαιδευτικών προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση είναι πολύ σημαντική και ότι η παρουσίαση τους από πλευράς των συντηρητών ήταν πολύ κατατοπιστική. Αυτό γενικά που τους έκανε εντύπωση ήταν οι πληροφορίες που τους δόθηκαν πάνω στην διαδικασία καθαρισμού και συντήρησης των αντικειμένων, η αναφορά ιδιαίτερα στις διάφορες τεχνικές συντήρησης- π.χ. το μάνιο που έγινε σε μια εικόνα της Παναγίας στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο- καθώς και η επιστημονική κατάρτιση των συντηρητών. Όλοι οι ερωτώμενοι θα ήθελαν να πραγματοποιούνται πιο συχνά προγράμματα για ενήλικες πάνω στην συντήρηση. Τέλος, αυτό που αποκόμισε η πλειονότητα των ερωτηθέντων, από τη συμμετοχή τους στα προγράμματα αυτά, ήταν η γνώση των διάφορων πτυχών του επαγγέλματος του συντηρητή καθώς και των δυσκολιών που αντιμετωπίζει. Συμπερασματικά, έζησαν μια διαφορετική εμπειρία έχοντας πρόσβαση στα 'άδυτα' των εργαστηρίων συντήρησης και στις αποθήκες μερικών Μουσείων, εκεί όπου φυλάσσονται μουσειακά αντικείμενα.

Αναφορικά με τα **ερωτηματολόγια που απαντήθηκαν από τους μαθητές** σχετικά με την αξιολόγηση της παρουσίασης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, το μεγαλύτερο μέρος απάντησε ότι τα βρήκε αρκετά ενδιαφέροντα. Επίσης ανέφεραν ότι βρήκαν πολύ ενδιαφέρουσες τις δραστηριότητες στις οποίες συμμετείχαν και ήταν πολύ θετικοί στο να παρακολουθήσουν και στο μέλλον ένα τέτοιου είδους παρόμοιο πρόγραμμα.

Λαμβάνοντας υπόψη όλες τις προαναφερθείσες αξιολογήσεις που αφορούν στα εκπαιδευτικά προγράμματα μπορούμε να σημειώσουμε ότι ήταν θετικές και σε γενικές γραμμές εκδηλώθηκε ιδιαίτερο ενδιαφέρον από μεγάλο μέρος του κοινού.

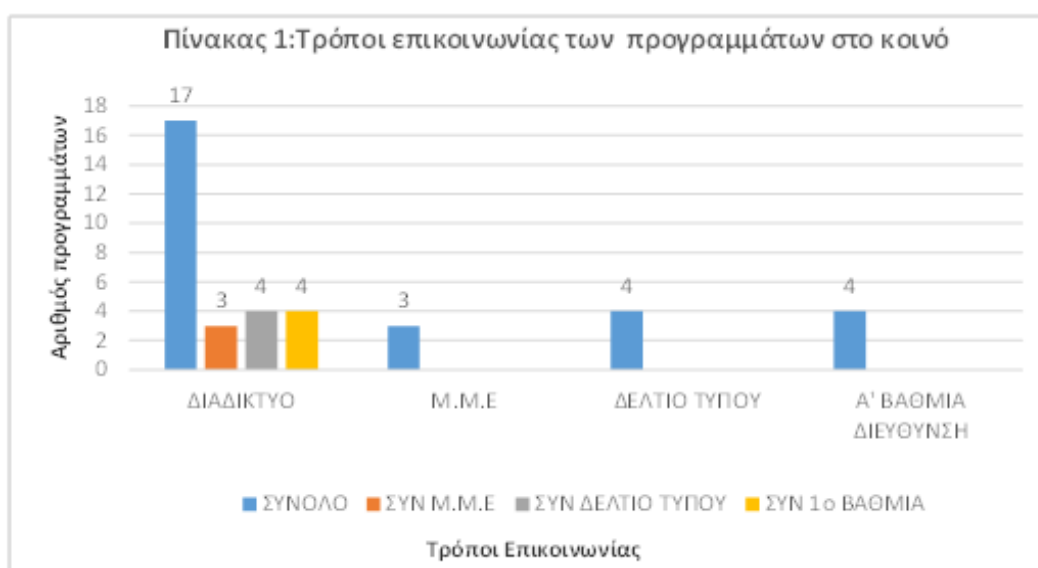
4. Αποτελέσματα της έρευνας

4.1 Αποτελέσματα της έρευνας πάνω στα εκπαιδευτικά προγράμματα συντήρησης

Για την έρευνα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση ακολουθήθηκαν τα εξής βήματα: πρώτα, έγινε μια ενδελεχής έρευνα πάνω στα εκπαιδευτικά προγράμματα τα που πραγματοποιήθηκαν ή πραγματοποιούνται ακόμα και σήμερα σε όλη την Ελλάδα και στη συνέχεια συντάχθηκε ένα ερωτηματολόγιο απευθυνόμενο στους υπεύθυνους σχεδιασμού και παρουσίασης των προγραμμάτων συντήρησης το οποίο στάλθηκε ή δόθηκε προσωπικώς σε 20 μουσεία και φορείς. Από αυτούς απάντησαν οι 17 από τους συνολικά 20 φορείς που πραγματοποίησαν τέτοιου είδους εκπαιδευτικά προγράμματα, ενώ τρεις (3) από αυτούς υλοποίησαν ταυτόχρονα δυο προγράμματα. Παράλληλα, η γράφουσα παρακολούθησε 10 από τα 20 προγράμματα προς έρευνα, και έχοντας συντάξει δυο ειδών ερωτηματολόγια, ένα για ενήλικες και ένα για μαθητικές ομάδες, τα προώθησε στους συμμετέχοντες ώστε να τα συμπληρώσουν. Η συμπλήρωση τους ήταν ανώνυμη και απαιτούσε περίπου 10 λεπτά.

Στη συνέχεια, ακολούθησε μελέτη και μετέπειτα έγινε επεξεργασία των στατιστικών στοιχείων των ερωτηματολογίων. Πέραν τούτου, προέβην σε συνεντεύξεις με τους υπεύθυνους εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου της Αθήνας, του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Αθήνας και του Μουσείου Μπενάκη αντίστοιχα. Το δείγμα αποτελείται από προγράμματα που υλοποιήθηκαν την περίοδο από 10/10/2022 έως 25/1/2023. Μεγάλο μέρος των προγραμμάτων αυτών πραγματοποιήθηκε με την ευκαιρία της «Ευρωπαϊκής Ημέρας Συντήρησης» που έλαβε χώρα μεταξύ 10/10/2022 και 16/10/2022.

Ξεκινώντας με τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από τις απαντήσεις των ερωτηματολογίων προς τους υπεύθυνους σχεδίασης και παρουσίασης εκπαιδευτικών προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση, αντλήθηκαν οι ακόλουθες πληροφορίες:

Σχετικά με τους τρόπους επικοινωνίας των προγραμμάτων προς το κοινό, ο πιο διαδεδομένος ήταν το διαδίκτυο, 17 προγράμματα από τα 20 το χρησιμοποίησαν (85% των περιπτώσεων), το οποίο συνδυαστικά με την ενημέρωση μέσω ΜΜΕ(3 προγράμματα στο σύνολο), το δελτίο τύπου (4 προγράμματα στο σύνολο) και την κοινοποίηση στις Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (4 προγράμματα στο σύνολο) αποτέλεσε το πιο δημοφιλές μέσο πληροφόρησης, κάτι που είναι αναμενόμενο μιας και το διαδίκτυο συνιστά το σημαντικότερο μέσο επικοινωνίας του σύγχρονου ανθρώπου.(πιν.1)

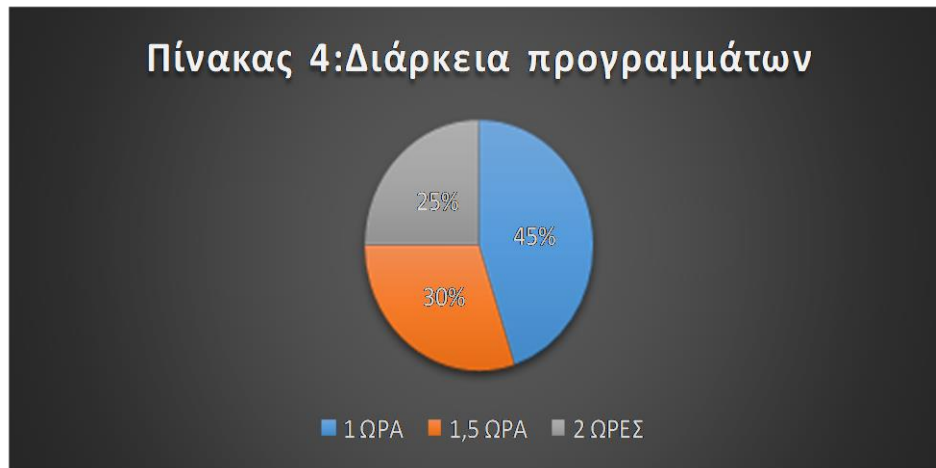

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα συντήρησης σχεδιάστηκαν από συντηρητές (100%) συνεπικουρούμενοι από αρχαιολόγους (6 προγράμματα στο σύνολο), μουσειολόγους (4 προγράμματα στο σύνολο), μουσειοπαιδαγωγούς (6 προγράμματα στο σύνολο) και τέλος, από ιστορικούς (2 προγράμματα στο σύνολο). Όπως παρατηρούμε, κυριαρχεί η ειδικότητα του συντηρητή, κάτι το αναμενόμενο αφού αναφερόμαστε σε εξειδικευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στη συντήρηση, ακολουθεί η ειδικότητα του αρχαιολόγου, ενώ ελάχιστη (2 στο σύνολο) είναι η συμμετοχή της ειδικότητας του ιστορικού.(πιν.2)

Η έρευνα σχετικά με την έναρξη υλοποίησης των προγραμμάτων συντήρησης, έδειξε ότι υπήρξε μια αύξηση του ποσοστού (έως 70%) από το έτος 2018 και έπειτα, κάτι

που είναι δικαιολογημένο, λόγω του ότι το 2018 ήταν το έτος έναρξης της θέσπισης του θεσμού της «Ευρωπαϊκής Ημέρας Συντήρησης», ενός θεσμού που έδωσε το έναυσμα για την εξωστρέφεια των πολιτιστικών φορέων πάνω στον συγκεκριμένο τομέα. Αντίθετα, από τα έτη 2004 έως 2013 η παρουσίαση τέτοιων προγραμμάτων ήταν πολύ περιορισμένη 1 έως 2 προγράμματα ανά έτος.(πιν.3)

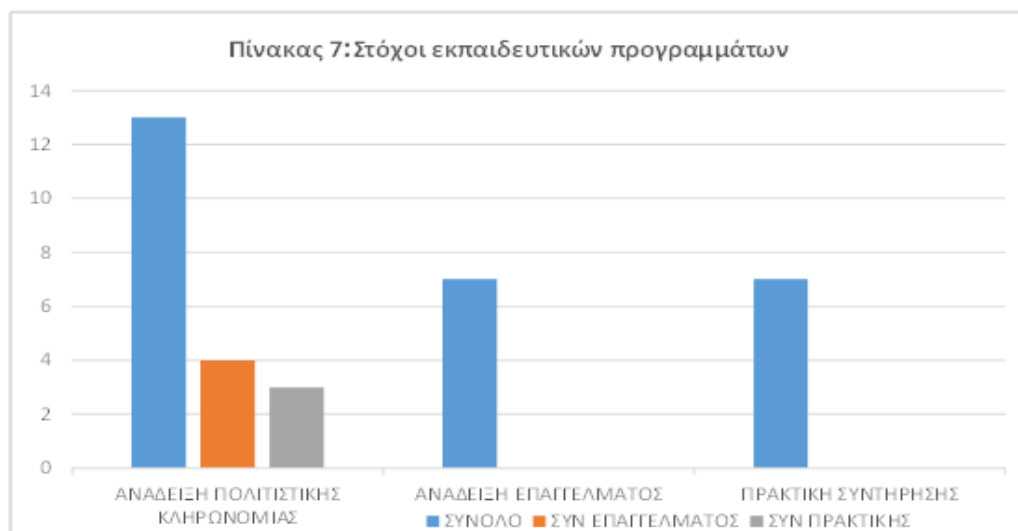
Από τη μελέτη των ερωτηματολογίων προέκυψε ότι η πλειονότητα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση είχε διάρκεια μίας ώρας (45%). Ακολουθούν τα προγράμματα που διήρκεσαν μιάμιση ώρα (30%) ενώ τέλος, υπάρχει και ένας αριθμός προγραμμάτων (25%) που διήρκεσε δυο ώρες.(πιν.4)

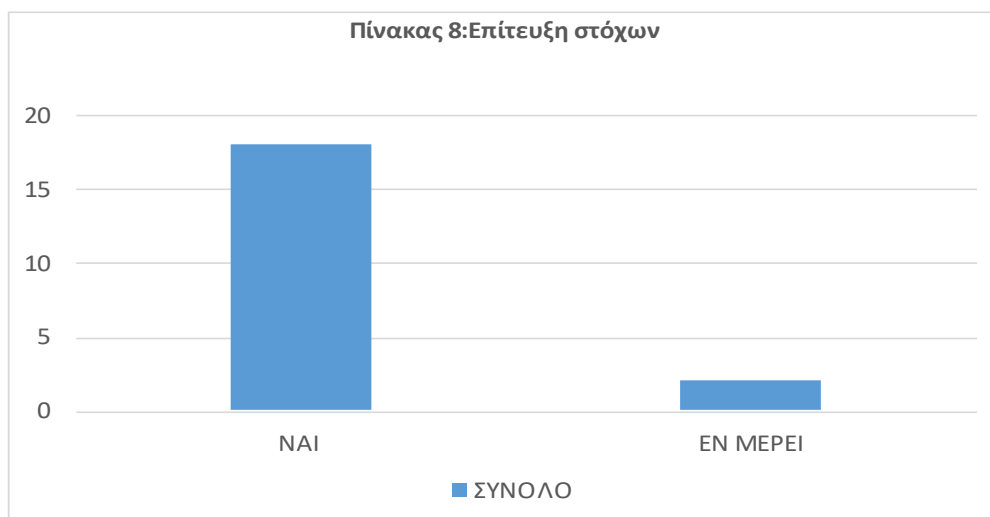
Στο δείγμα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που παρουσιάζεται σε αυτή την εργασία παρατηρούμε ότι υπάρχει μεγάλη ποικιλία μέσων που χρησιμοποιήθηκαν κατά την παρουσίαση τους. Στην πλειονότητα τους χρησιμοποιήθηκαν εποπτικά μέσα (80%) σε συνδυασμό με πολυμεσικές εφαρμογές (30%),ερωτήσεις-απαντήσεις(100%) και συζητήσεις (80%). Όπως διαφαίνεται τα εποπτικά μέσα, οι συζητήσεις και οι ερωτήσεις-απαντήσεις είναι τα τρία πιο συνηθισμένα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν στα περισσότερα προγράμματα. Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι το παιχνίδι-ρόλων που αφορά εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητικές ομάδες κατέχει ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό (70%), κάτι που είναι αναμενόμενο μιας και αυτού του είδους τα προγράμματα βασίζονται κυρίως στο παιχνίδι μέσω του οποίου οι μαθητές αλληλοεπιδρούν. (πιν.5)

Στην ερώτηση τι προκάλεσε περισσότερο ενδιαφέρον στο κοινό κατά την παρουσίαση του προγράμματος, το 40% απάντησε ότι ήταν οι πληροφορίες που δόθηκαν για την επιστήμη της συντήρησης, ακολουθούν οι δραστηριότητες και η άμεση επαφή με τα εργαστήρια συντήρησης (25%) και τέλος, μικρό ενδιαφέρον υπήρχε για τα εργαλεία και τις μεθόδους συντήρησης σε ποσοστό μόλις 10%. (πιν.6)

Σημαντικό στοιχείο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι οι στόχοι που τίθενται κατά το σχεδιασμό ενός προγράμματος. Οι υπεύθυνοι των προγραμμάτων συντήρησης αναφέρουν ότι σημαντικότερος στόχος όλων είναι η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από την επιστήμη της συντήρησης (75%), ακολουθούν οι πρακτικές συντήρησης και τέλος η ανάδειξη του επαγγέλματος του συντηρητή. (πιν.7)

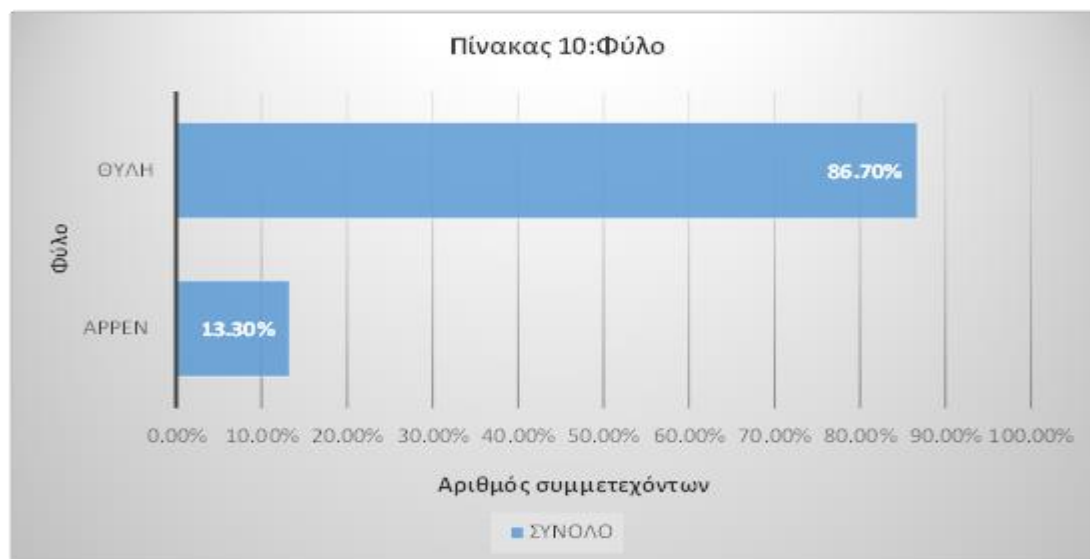

Διαπιστώνεται από τους ίδιους τους υπεύθυνους των προγραμμάτων ότι στην πλειονότητά τους οι στόχοι που είχαν τεθεί επιτεύχθηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό (90%), ενώ ένα ποσοστό (10%) αναφέρει ότι οι στόχοι επιτεύχθηκαν εν μέρει. (πιν.8)

Τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν σχετικά με τα ερωτηματολόγια που δόθηκαν σε συμμετέχοντες ενήλικες, μας παρέχουν τις παρακάτω πληροφορίες:

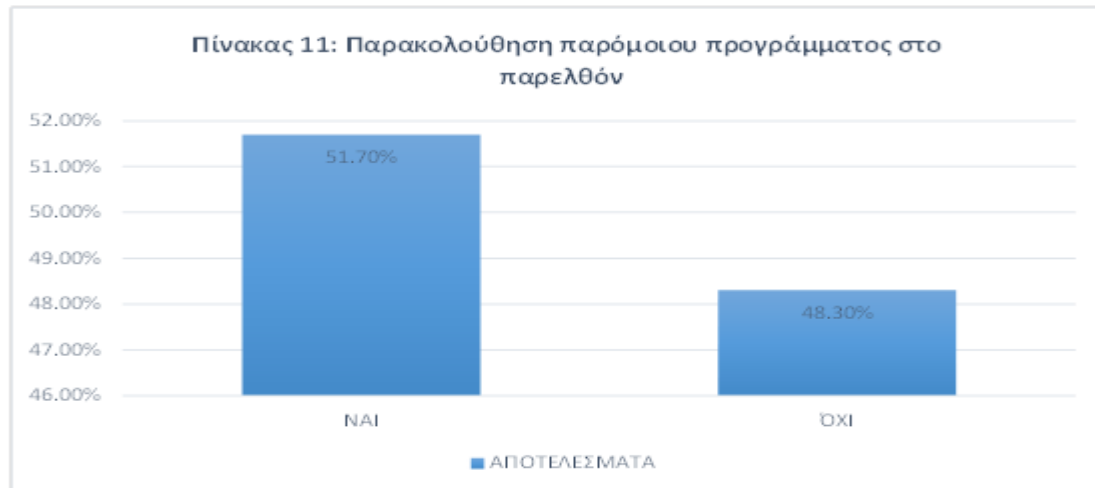

Οι ερωτώμενοι, 55 ετών και άνω αποτέλεσαν το 24% του συνόλου των συμμετεχόντων, ενώ οι ηλικιακές ομάδες 20-25, 35-45 και 45-55 αντιπροσωπεύονταν με το ίδιο ποσοστό της τάξης περίπου του 17%. Τέλος, η ηλικιακή ομάδα 25-35 αντιπροσωπεύονταν μόνο από το 13% του συνόλου των συμμετεχόντων.(πιν.9)

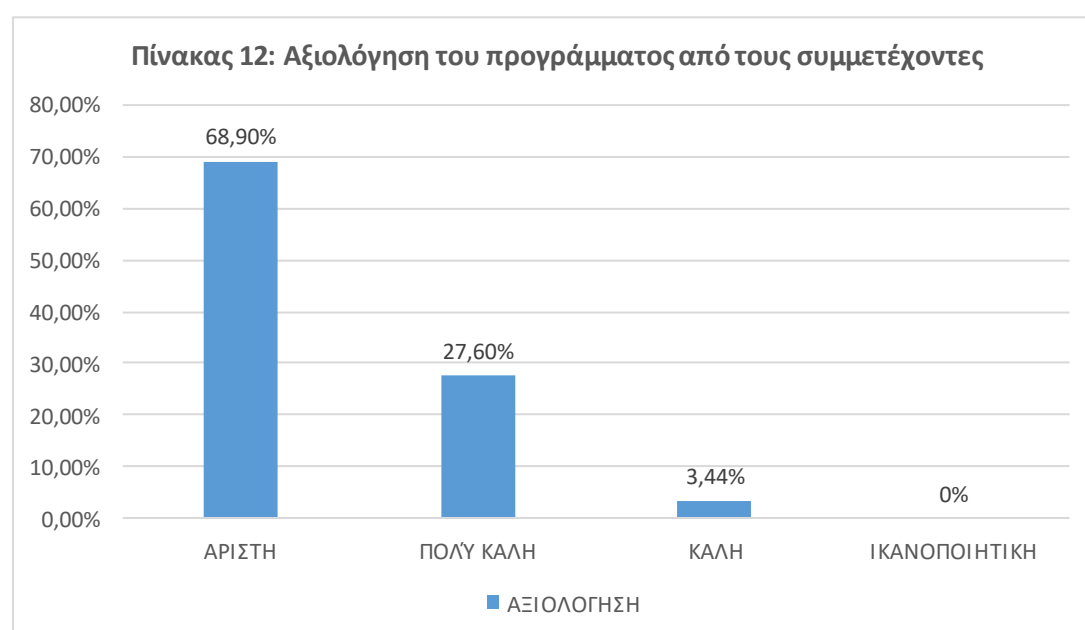

Όσον αφορά το φύλο των συμμετεχόντων στα προγράμματα πάνω στη συντήρηση, η πλειονότητα αφορά το γυναικείο φύλο, πάνω από 86%, ενώ οι άνδρες

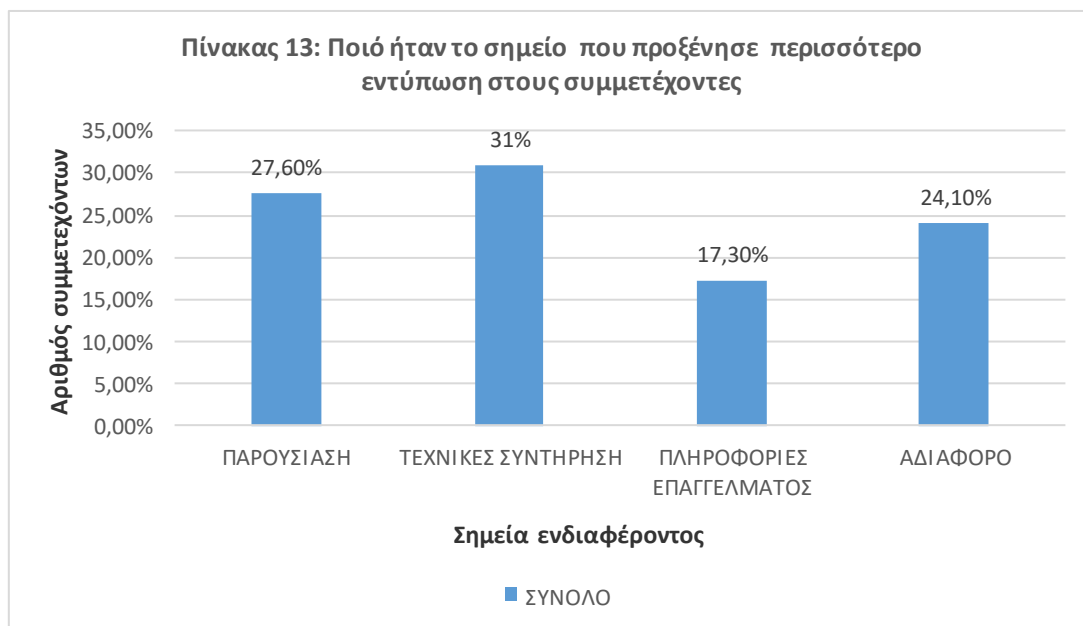
αντιπροσωπεύουν μόλις περίπου το 13% των συμμετεχόντων. Το γυναικείο φύλο είναι πιο πρόθυμο στο να παρακολουθεί εκπαιδευτικά προγράμματα που προσφέρονται από πολιτιστικούς φορείς. (πιν.10)

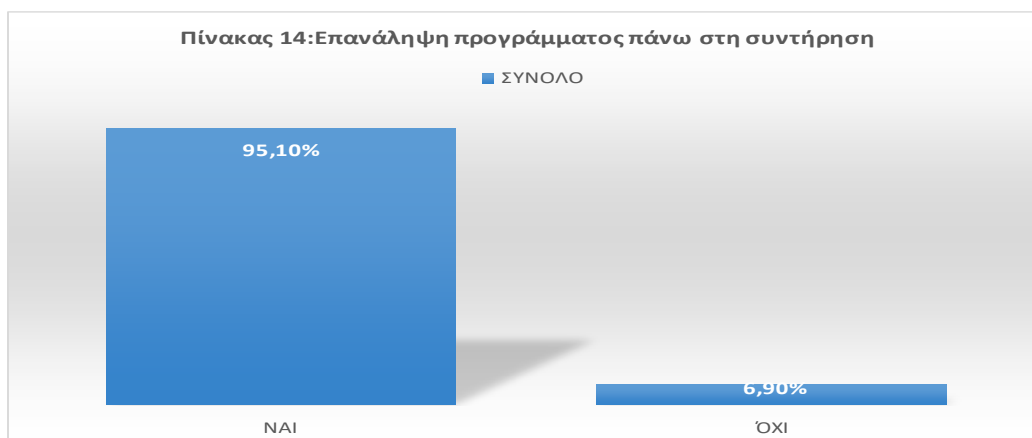
Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι μισοί περίπου ερωτηθέντες (περίπου το 51%) είχαν παρακολουθήσει στο παρελθόν παρόμοιο πρόγραμμα, στοιχείο το οποίο μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι συμμετέχοντες είχαν ήδη κάποια εμπειρία παρακολούθησης προγράμματος συντήρησης, δηλώνοντας με αυτό τον τρόπο τη συνειδητή επιλογή τους. Ενώ για το 48% των ερωτηθέντων ήταν η πρώτη φορά που παρακολούθησαν ένα τέτοιο πρόγραμμα. (πιν.11)

Όπως προκύπτει από την ανάλυση των ερωτηματολογίων, οι συμμετέχοντες αξιολόγησαν τα προγράμματα συντήρησης ως άριστα (πάνω από 68%), το 27% ως πολύ καλά και τέλος ένα πολύ μικρό ποσοστό της τάξης περίπου του 3%, ως καλά. Συνοψίζοντας σχετικά με την αξιολόγηση των προγραμμάτων οι ερωτηθέντες ήταν πολύ θετικοί (πιν.12)

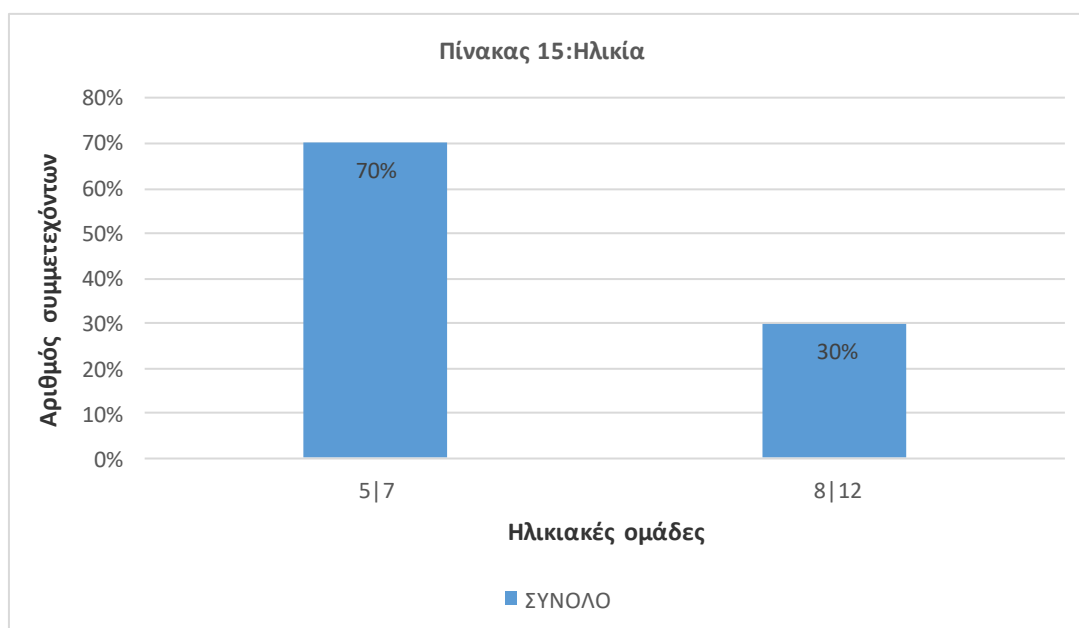

Στην πλειονότητα των ερωτηθέντων προκάλεσαν περισσότερο εντύπωση οι τεχνικές συντήρησης με ποσοστό περίπου 30%, ακολουθεί η γενική παρουσίαση του προγράμματος με ένα ποσοστό περίπου 27% και τέλος, ένα μικρότερο ποσοστό 17% σχετικά με τις πληροφορίες πάνω στο επάγγελμα του συντηρητή. Σημαντικό είναι και το ποσοστό των ερωτηθέντων (περίπου 27%) για το οποίο δεν υπήρξε κάτι που να τους προκάλεσε ιδιαίτερη εντύπωση. (πιν.13)

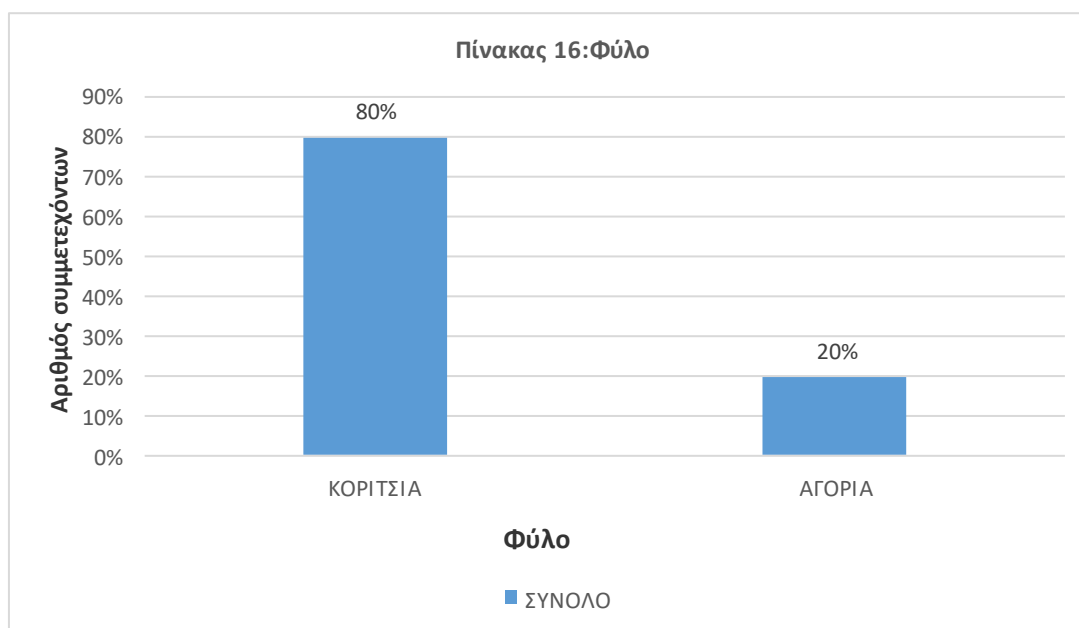

Αναφορικά με την ερώτηση εάν θα επιθυμούσαν να παρακολουθήσουν και στο μέλλον ένα παρόμοιο πρόγραμμα το 95% απάντησε θετικά, ενώ πολύ μικρό ποσοστό απάντησε αρνητικά. Καθίσταται επομένως εμφανής η αποδοχή του κοινού στην παρουσίαση προγραμμάτων πάνω στη συντήρηση. (πιν.14)

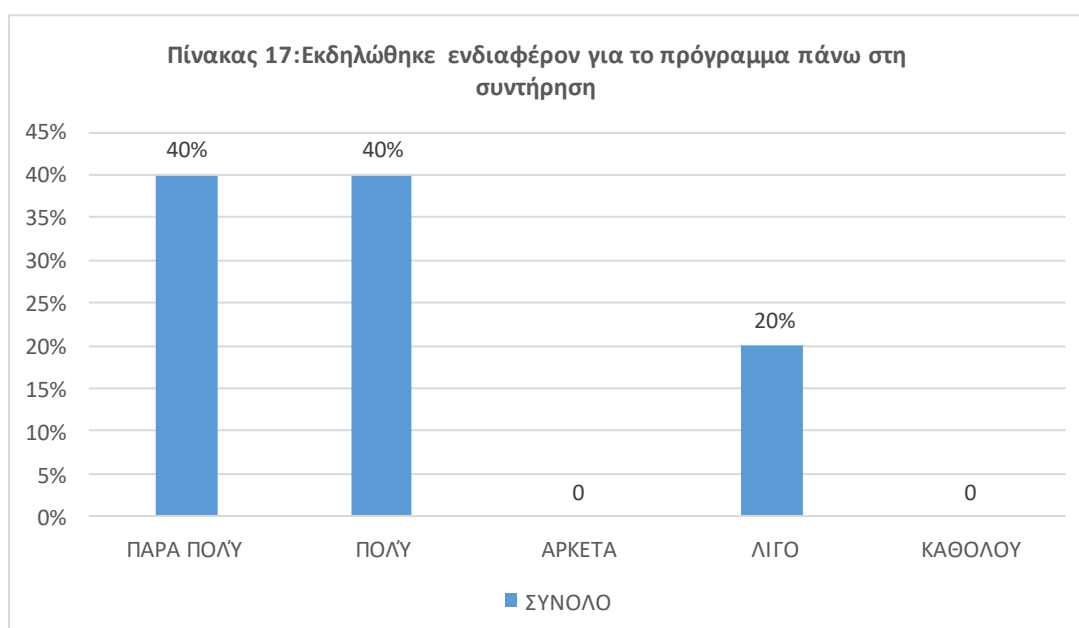
Σχετικά με τα ερωτηματολόγια που δόθηκαν σε μαθήτριες και μαθητές αντλήθηκαν οι εξής πληροφορίες:

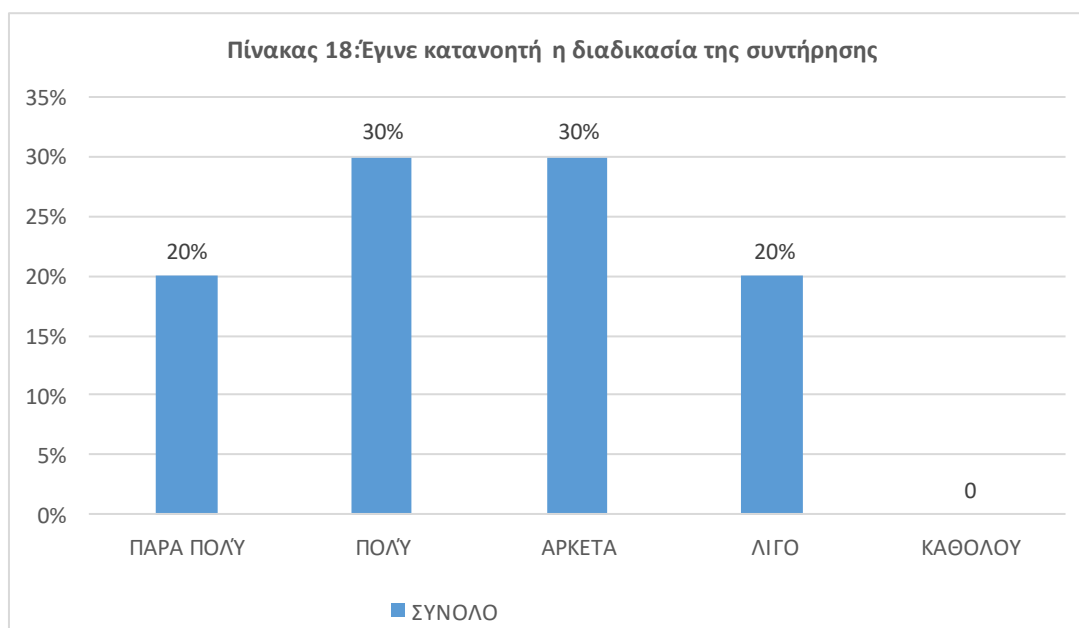
Οι ερωτώμενοι μαθητές προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπου συμμετείχαν στα εκπαιδευτικά προγράμματα, είχαν ηλικία μεταξύ 5-7 ετών (περίπου το 70%)ενώ το υπόλοιπο 30% είχε ηλικία μεταξύ 8-12 ετών. (πιν.15)

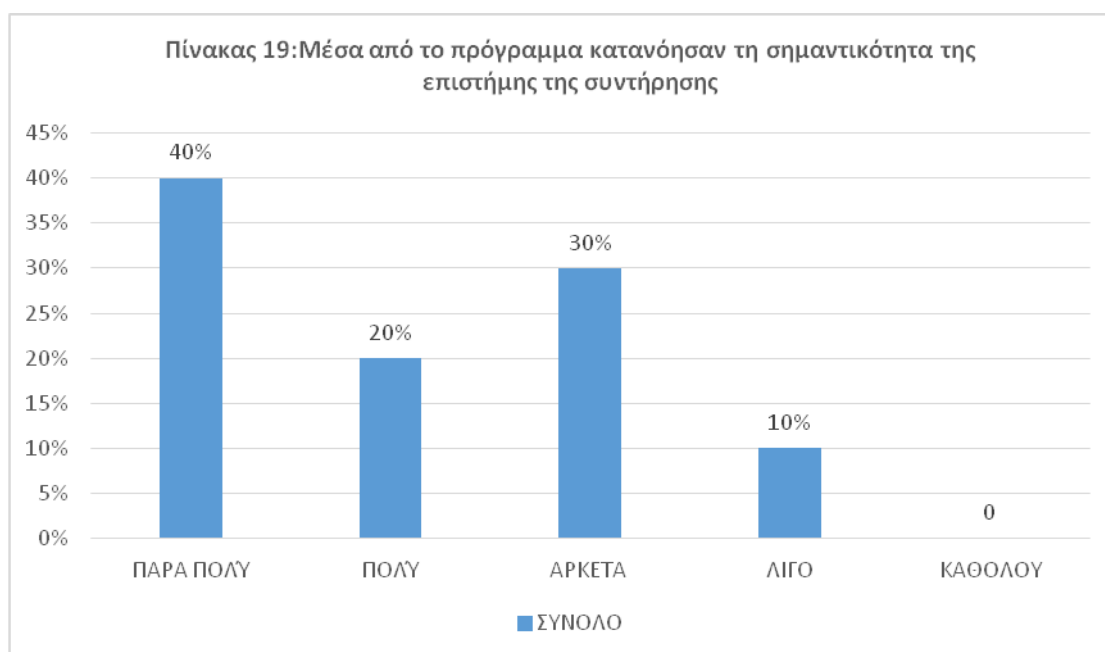
Η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων μαθητών ήταν κι εδώ τα κορίτσια 80% , ενώ το ποσοστό των αγοριών κυμαινόταν στο 20%. (πιν.16)

Σχετικά με το ερώτημα εάν βρήκαν ενδιαφέρον το πρόγραμμα συντήρησης το ποσοστό που απάντησε πάρα πολύ και πολύ ήταν το ίδιο (περίπου το 40%).Το υπόλοιπο 20% απάντησε ότι το βρήκε λιγότερο ενδιαφέρον.(πιν.17)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ποσοστά των ερωτηθέντων μαθητών στην ερώτηση εάν κατανόησαν τη διαδικασία συντήρησης, πολύ/αρκετά απάντησε το 60%, 20% απάντησε πάρα πολύ, ενώ το υπόλοιπο 20% απάντησε λίγο.(πιν.18)

Το τελευταίο ερώτημα που τέθηκε στους μαθητές και τις μαθήτριες ήταν εάν μέσα από την παρακολούθηση του προγράμματος κατανόησαν τη σημαντικότητα της επιστήμης της συντήρησης. Το 40% απάντησε πάρα πολύ, το 30% αρκετά, το 20% πολύ, ενώ το υπόλοιπο 10% λίγο.(πιν.19)

4.2 Συμπεράσματα της έρευνας

Τα αποτελέσματα της έρευνας σχετικά με τα εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στη συντήρηση που διεξήχθη σε δείγμα είκοσι (20) προγραμμάτων, αναφέρθηκαν και αποτυπώθηκαν σε πίνακες στην παραπάνω ενότητα. Με βάση αυτά τα αποτελέσματα εξήχθησαν συμπεράσματα σχετικά με τον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση των προγραμμάτων τόσο από την πλευρά των υπεύθυνων σχεδιασμού και παρουσίασης όσο και από την πλευρά των συμμετεχόντων ενηλίκων και μη, δίνοντάς έτσι μια συνολική και σφαιρική εικόνα.

Οι υπεύθυνοι προγράμματος αναφέρουν ότι έκαναν γνωστά στο κοινό τα προγράμματα αυτά μέσω κυρίως του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Σχετικά με τις ειδικότητές που ενεπλάκησαν στη δημιουργία τους, δεδομένου ότι πρόκειται για εξειδικευμένα προγράμματα, ήταν αυτή του συντηρητή μαζί με τη συνδρομή του αρχαιολόγου, του μουσειολόγου και μουσειοπαιδαγωγού. Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο ήταν τα εποπτικά μέσα καθώς και οι συζητήσεις μεταξύ συμμετεχόντων και συντηρητών, εκδηλώθηκε δε μεγάλο ενδιαφέρον από πλευράς κοινού για διεξοδική ενημέρωση πάνω στην επιστήμη της συντήρησης και ειδικότερα πάνω στο αντικείμενο που αυτή πραγματεύεται. Ως επί τω πλείστον, οι συμμετέχοντες έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο να ενημερωθούν για ορισμένα πρακτικά θέματα που έχουν να κάνουν με τη συντήρηση, όπως είναι τα εργαλεία και ο χώρος του εργαστηρίου συντήρησης στους πολιτιστικούς φορείς. Από την άλλη, τονίστηκε η σύνδεση και η σπουδαιότητα της συντήρησης με την πολιτιστική κληρονομιά, επιστήμες άρρηκτα συνδεδεμένες, γεγονός που ικανοποιεί τους συντηρητές οι οποίοι αποζητούν την επαφή με το κοινό. Οι στόχοι, τους οποίους έθεσαν οι υπεύθυνοι, ήταν η ένταξη του κοινού μέσα στο χώρο αυτό μέσα από βιωματικές εμπειρίες, όπως ήταν η επίσκεψη στα εργαστήρια, ώστε να μπορέσει να προσλάβει την πληροφορία και να την μετατρέψει σε εμπειρία (Φουρλίγκα, 2008:256-257). Οι στόχοι, σύμφωνα με τους υπεύθυνους παρουσίασης, επιτεύχθηκαν σχεδόν όλοι, εκτός από ένα μικρό ποσοστό. Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας σχετικά με τους ενήλικες-συμμετέχοντες, οι γυναίκες είχαν μεγαλύτερη προσέλευση από ότι οι άνδρες. Οι περισσότερες μάλιστα είχαν συμμετάσχει σε ανάλογο πρόγραμμα στο παρελθόν και εκδήλωσαν ενδιαφέρον για συμμετοχή σε μελλοντικές παρουσιάσεις πάνω στη συντήρηση. Η πλειονότητα των συμμετεχόντων

αξιολόγησε το πρόγραμμα ως άριστο κρίνοντας επίσης ως άριστη και την παρουσίαση, ενώ αυτό που κέντρισε περισσότερο το ενδιαφέρον τους ήταν οι διάφορες πρακτικές που εφαρμόζονται κατά την διαδικασία συντήρησης ενός αντικειμένου, κάτι το οποίο καταλάμβανε μεγάλο μέρος της συζήτησης στο τέλος της εκάστοτε παρουσίασης.

Έχοντας συμμετοχική παρατήρηση στα δέκα (10) από τα είκοσι (20) προγράμματα μπορώ να αναφέρω ότι αρκετά μεγάλο ποσοστό των συμμετεχόντων είχε κάποια σχέση με τον τομέα της συντήρησης, όπως φοιτητές συντήρησης έργων τέχνης, αρχαιοφύλακες, αρχαιολόγοι, αγιογράφοι και μουσειολόγοι. Συν τοις άλλοις, οι συμμετοχές ήταν σχετικά περιορισμένες εκτός από τα εκπαιδευτικά προγράμματα που προσφέρθηκαν στο Βυζαντινό και Χριστιανικού Μουσείου της Αθήνας, στο Μουσείο Λαϊκών οργάνων της Αθήνας, στον Αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας και στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας.

Τα προγράμματα παρουσιάστηκαν ως επί τω πλείστον στα εργαστήρια του εκάστοτε μουσείου, χώρος που συνήθως δεν είναι προσβάσιμος στο κοινό όπως είθισται να είναι οι αίθουσες ενός Μουσείου και αυτό ήταν ένα από τα πλεονεκτήματα των παρουσιάσεων. Στα ερωτηματολόγια που δόθηκαν στις σχολικές ομάδες, οι μαθητές απάντησαν ότι βρήκαν πάρα πολύ /πολύ ενδιαφέρον το πρόγραμμα της συντήρησης, το οποίο περιλάμβανε δραστηριότητες και παιχνίδια-ρόλων όπως αυτός του συντηρητή ή του αρχαιολόγου αντίστοιχα, εν τούτοις παρουσίασαν μια σχετική κόπωση προς το τέλος της παρουσίασης των προγραμμάτων.

Συμπερασματικά, τα εκπαιδευτικά προγράμματα μέσα από το πρίσμα του σύγχρονου πολιτιστικού φορέα αποτελούν το όχημα της εξωστρέφειας προς το ευρύ κοινό. Έτσι δίνεται η δυνατότητα της προσέγγισης αλλά και της κριτικής θεώρησης των πληροφοριών που δέχεται. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα αποτελούν έναν σημαντικό διάλογο επικοινωνίας μεταξύ κοινού και πολιτιστικού φορέα, ιδιαίτερα μέσω της ανάλυσης των προγραμμάτων που πραγματοποιήθηκε σε αυτή την εργασία αναδεικνύεται εν πολλοίς η σημαντικότητά τους αφού προσφέρουν στο κοινό την ευκαιρία να δει από κοντά και να εκτιμήσει ένα τόσο δύσκολο αλλά και συνάμα συναρπαστικό τομέα της πολιτιστικής μας κληρονομίας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στη συντήρηση παρουσιάζουν μια αυξητική τάση στον ελλαδικό χώρο, ιδίως τα τελευταία χρόνια, όπως διαφαίνεται άλλωστε και από την έρευνα η οποία διεξήχθη στο πλαίσιο της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας. Αυτό οφείλεται κυρίως στην προσπάθεια ανάδειξης της επιστήμης της συντήρησης ως σημαίνουσας στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, κυρίως μετά τη θέσπιση του θεσμού της «Ευρωπαϊκής Ημέρας Συντήρησης» το έτος 2018. Επιπλέον μέσω εξειδικευμένων προγραμμάτων που προσφέρονται στο ευρύ κοινό, σε όλο τον ελλαδικό χώρο, μέρος των οποίων καταγράφηκε στην παρούσα εργασία συμπεραίνεται η αρκετά μεγάλη ανταπόκριση του κοινού, μαθητικού και ενήλικου βασιζόμενη κυρίως στην αποδοχή και στη θετική ανταπόκριση που επέδειξε, σύμφωνα πάντα με τους συντηρητές αρχαιοτήτων και έργων τέχνης, οι οποίοι από τη μεριά τους προβάλλουν έντονα το αίτημα της εξωστρέφειας, κάτι που θα πρέπει να υιοθετήσουν όλοι οι πολιτιστικοί φορείς. Το κοινό αναπτύσσει με αυτόν τον τρόπο τη συναισθηματική και διανοητική προσέγγιση σε ένα τόσο ιδιαίτερο τομέα, όπως είναι αυτός της συντήρησης. Με αυτό τον τρόπο δίνεται το έναυσμα για περαιτέρω εκπόνηση τέτοιων προγραμμάτων από όλο και μεγαλύτερο αριθμό πολιτιστικών φορέων, έχοντας ως σκοπό πάντα την προβολή της επιστήμης της συντήρησης. Συνεπώς, θα πρέπει να τονίζεται πάντα η σημαντικότητα της επιστήμης της συντήρησης που στοχεύει στην διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

1. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ:

<https://docs.google.com/forms/d/1Ru080RdlyUJmrQDq55vjVr50hsstaHbrgaOk5FJZ8Ck/edit>

2. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ ΣΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ :

https://docs.google.com/forms/d/10F3Z1CAcrrcZ4V5RQnbs_m1egodASyzifJnpwlxJp84/edit

3. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΚΑΙ

ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΣΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ

https://docs.google.com/forms/d/1flgsLeaGNUsVnK5e81ab_K-2lpwivb7PwelcQIGwF1M/edit

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Α

Συνέντευξη στην υπεύθυνη συντήρησης και προγραμμάτων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου της Αθήνας Δρ. Μωραΐτου Γεωργιάννα στο πλαίσιο διπλωματικής εργασίας με θέμα "Καταγραφή μελέτη και σύγκριση εκπαιδευτικών προγραμμάτων συντήρησης από πολιτιστικούς φορείς στον ελλαδικό χώρο" που εκπονείται στο ΔΠΜΣ: «Διατήρηση και Διαχείριση Πολιτισμικής Κληρονομιάς» του Ιονίου Πανεπιστημίου από τη μεταπτυχιακή φοιτήτρια Μαρία Θωμοπούλου.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

1.Μια μικρή αναφορά στη συνεργασία σας με το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.
«Υπηρετώ στο ΕΑΜ και είμαι μόνιμη υπάλληλος. Είμαι προϊσταμένη του τμήματος Συντήρησης, Φυσικών-Χημικών Ερευνών και Αρχαιομετρίας.»

2.Πώς προέκυψε η ενασχόληση σας με τα προγράμματα που παρουσιάζονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο;
«Υπάρχουν Διεθνείς Ημέρες και άλλες θεσμοθετημένες ευκαιρίες για εορτασμό της συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς όπου συμμετέχουμε ως τμήμα και ως προϊσταμένη. Επίσης με πρωτοβουλία και ιδέα της πρώην διευθύντριας του ΕΑΜ Μαρίας Λαγογιάννη, διεξήγαμε το πρόγραμμα «ΑΝΟΙΧΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ» ,μια κίνηση εξωστρέφειας που θα εκδοθεί σε λεύκωμα με τον τίτλο : «ΑΝΟΙΧΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ:ΣΤΑ

ΑΔΥΤΑ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΕΑΜ», μια έκδοση του ΤΑΠ/ΟΔΑΠ.»

3.Με ποιο τρόπο γίνεται η γνωστοποίηση των προγραμμάτων στο ευρύ κοινό;

«Με δελτία τύπου ,μέσω της ιστοσελίδας www.nam και μέσω του facebook.»

4.Σε ποιο κοινό γενικά απευθύνονται αυτά τα προγράμματα;

«Απευθύνονται στο ευρύ κοινό, στους ενήλικες ειδικότερα.»

5.Κατά τη γνώμη σας, τα διάφορα προγράμματα συμβάλλουν στην επικοινωνιακή πολιτική του μουσείου σας;

«Σίγουρα συμβάλλουν στην επικοινωνιακή πολιτική του ΕΑΜ.»

ΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

6.Ποιο κοινό λάβατε υπόψη σας όταν σχεδιάζατε τα προγράμματα συντήρησης;

«Λάβαμε υπόψη μας το ευρύ κοινό και ειδικότερα το ενήλικο.»

7.Θα μπορούσατε να πείτε ότι έχετε την αποδοχή που θα επιθυμούσατε από το κοινό σε σχέση με τα προγράμματα συντήρησης;

«Απολύτως, το κοινό ενθουσιάζεται.»

8.Τι αντιδράσεις έχουν όσοι έρχονται για να τα παρακολουθήσουν για πρώτη φορά;

« Ενθουσιάζονται και είναι πολύ θετικοί.»

9.Χρησιμοποιείται τις ίδιες μεθόδους και τρόπους παρουσίασης του προγράμματος συντήρησης για όλες τις κατηγορίες κοινού;

«Δεν υπάρχουν κατηγορίες κοινού.»

10.Πότε υλοποιήσατε το πρώτο σας εκπαιδευτικό πρόγραμμα πάνω στην συντήρηση στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο;

«Το 2016 με το πρόγραμμα «ΑΝΟΙΧΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ».

11.Πόσα τέτοια εκπαιδευτικά προγράμματα συντήρησης υλοποιήσατε έως σήμερα, στο μουσείο (τίτλο, ηλικία στην οποία απευθυνόταν);

«Απευθύνονται στο ενήλικο κυρίως κοινό.

Τα προγράμματα που έχουν υλοποιηθεί είναι τα ακόλουθα:

2016-2019: Το πρόγραμμα «*ΑΝΟΙΧΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ*»

2018: «*Ημέρες πολιτιστικής κληρονομιάς*» με διαλέξεις και επίσκεψη στο μουσείο.

2019 : «*Ευρωπαϊκές Ημέρες Συντήρησης*» μέσω FACEBOOK παρουσίαση με τον τίτλο: «*Στάυρος Κασανδρής, ο πελώριος Κασανδρής*»

2020: Διαδικτυακή δράση «*Ask a conservator*» (Ρωτήστε έναν συντηρητή).»

12.Ποιος είναι ο βασικός στόχος ενός τέτοιου εξειδικευμένου προγράμματος ;

«Η εξωστρέφεια του Μουσείου και η προσέλκυση ενδιαφέροντος για ένα τόσο σημαντικό τομέα, όπως είναι αυτός της συντήρησης.»

13.Τα συγκεκριμένα προγράμματα συντήρησης έχουν ανταπόκριση στο κοινό ;

«Έχουν μεγάλη ανταπόκριση.»

14.Πόσα άτομα χρειάζονται για να εκπονηθεί ένα τέτοιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα;

«Σχεδόν όλο το προσωπικό συντήρησης, περίπου 10 άτομα. Κατά περίπτωση συμμετέχουν επικουρικά και αρχαιολόγοι.»

15.Πόση ώρα διαρκεί κατά μέσο όρο ένα τέτοιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα;

«Κατά μέσο όρο διαρκεί 2 ώρες,»

16.Κατά την υλοποίηση των εξειδικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων συντήρησης χρησιμοποιούνται κάποια μέσα για την παρουσίαση τους;

«Ναι, χρησιμοποιούμε το powerpoint.»

17.Πραγματοποιείται αξιολόγηση του προγράμματος;

«Επιχειρήθηκε μια φορά η αξιολόγηση με διανομή ερωτηματολογίων αλλά δεν αξιοποιήθηκε.»

18. Ποιο σημείο του προγράμματος είναι αυτό το οποίο, κατά την άποψή σας, έχει προκαλέσει μεγαλύτερη εντύπωση στο κοινό βάσει των αντιδράσεών τους;

«Η μεθοδολογία συντήρησης ‘πριν’ και ‘μετά’ και η φυσικοχημική διερεύνηση των έργων της αρχαίας τέχνης.»

19. Εάν θέλετε, κάνετε κάποιες παρατηρήσεις ή σχόλια για τα προγράμματα πάνω στην συντήρηση που έχετε υλοποιήσει μέχρι σήμερα.

«Πρόκειται για μια δημιουργική ενασχόληση που μας ευχαριστεί και μας αποζημιώνει.»

20. Εάν θέλετε, συμπληρώστε ό,τι άλλο θεωρείτε σημαντικό πάνω στα εκπαιδευτικά πρόγραμμα συντήρησης;

«Θα ήθελα να αναφέρω ότι κατά τη διάρκεια της πανδημίας, έγιναν μόνο αναρτήσεις στο Facebook και στην ιστοσελίδα του μουσείου. Εγώ προσωπικά δημιούργησα ένα προφίλ στο fb με τον τίτλο «Η συντήρηση των αρχαιοτήτων στο EAM».

Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω θερμά για τη συνεργασία!

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Β

Συνέντευξη στην υπεύθυνη συντήρησης και εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Αθήνας κα. Καπότση Μαίρη στο πλαίσιο διπλωματικής εργασίας με θέμα "Καταγραφή, μελέτη και σύγκριση εκπαιδευτικών προγραμμάτων συντήρησης από πολιτιστικούς φορείς στον ελλαδικό χώρο" που εκπονείται στο ΔΠΜΣ: «Διατήρηση και Διαχείριση Πολιτισμικής Κληρονομιάς» του Ιονίου Πανεπιστημίου από τη μεταπτυχιακή φοιτήτρια Μαρία Θωμοπούλου

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

1.Μια μικρή αναφορά στη συνεργασίας σας με το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

«Συνεργάζομαι με το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο από το 1995, δηλαδή 28 χρόνια και εργάζομαι ως συντηρήτρια, ενώ τα τελευταία επτά χρόνια εργάζομαι ως ερμηνεύτρια εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Έχω αναλάβει και το σχεδιασμό του εκπαιδευτικού προγράμματος συντήρησης. Η συνεργασία υπήρξε αγαστή και η ενασχόλησή μου με τα προγράμματα τα τελευταία χρόνια με έχει ανανεώσει ως επαγγελματία και με βοηθάει πάρα πολύ να συνεχίσω τη δουλειά μου ως συντηρήτρια.»

2 Πώς προέκυψε η ενασχόληση σας με τα εκπαιδευτικά προγράμματα;

«Τα εκπαιδευτικά προγράμματα στην αρχή με φόβιζαν πολύ, αλλά ήρθα σε επαφή αναγκαστικά κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών στη Μουσειολογία όπου ανακάλυψα έναν καινούργιο κόσμο που μου άρεσε πάρα πολύ και έτσι προσφέρθηκα να συμμετέχω στην εκπόνηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Μουσείου.»

3.Με ποιο τρόπο γίνεται η γνωστοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο ευρύ κοινό;

«Μέσω της ιστοσελίδας του Μουσείου όπου υπάρχει αναφορά και εκτεταμένη περιγραφή των προσφερόμενων προγραμμάτων καθώς και μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.»

4.Σε ποιο κοινό γενικά απευθύνονται αυτά τα προγράμματα;

«Το μεγαλύτερό μας κοινό είναι οι μαθητές της Πέμπτης και Έκτης Δημοτικού καθώς και Τρίτης Γυμνασίου, όπου το υλικό του Μουσείου είναι μέσα στη διδακτική τους ύλη.Υπάρχουν επίσης και κάποια προγράμματα για νηπιαγωγείο, Πρώτη και Δευτέρα Δημοτικού. Έχουν εκπονηθεί επίσης προγράμματα για ειδικές ομάδες αλλά και προγράμματα ειδικών διαδρομών για ΑμεΑ, πιο συγκεκριμένα για ανθρώπους που έχουν μειωμένη όραση, για ανθρώπους με νοητική στέρηση ή άνοια που είναι βεβαίως πιο στοχευμένα. Γενικά είμαστε ένας φορέας πολύ ανοιχτός σε προτάσεις και συνεργασίες.»

5.Κατά τη γνώμη σας, τα διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα συμβάλλουν στην επικοινωνιακή πολιτική του μουσείου σας;

«Συμβάλλουν πολύ, γιατί μέσω των εκπαιδευτικών προγραμμάτων τα παιδιά και οι ενήλικες έρχονται σε επαφή με τον πολιτιστικό φορέα. Είναι βασικός τομέας της επικοινωνιακής πολιτικής του μουσείου. Τα παλαιότερα χρόνια στα Μουσεία επικρατούσε ένας σνομπισμός και ήταν ανοιχτά μόνο για τους γνώστες και όχι για το ευρύ κοινό .Σήμερα έχουν αλλάξει πολλά πράγματα.»

ΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

6.Ποιο κοινό λάβατε υπόψη σας όταν σχεδιάζατε τα προγράμματα συντήρησης;

«Χώρισα τα προγράμματα ανάλογα με την ηλικία.»

7.Θα μπορούσατε να πείτε ότι έχετε την αποδοχή που θα επιθυμούσατε από το κοινό σε σχέση με τα προγράμματα συντήρησης;

«Είναι η πρώτη χρονιά που γίνεται αυτό το πρόγραμμα και είναι νωρίς για να κάνω μια εκτίμηση.»

8. Τι αντιδράσεις έχουν όσοι έρχονται για να τα παρακολουθήσουν για πρώτη φορά;

« Η αντίδραση τους ήταν θετική»

9. Χρησιμοποιείται τις ίδιες μεθόδους και τρόπους παρουσίασης του προγράμματος συντήρησης για όλες τις κατηγορίες κοινού;

« Όχι, τις προσαρμόζουμε σε κάθε ομάδα..»

10. Πότε υλοποιήσατε το πρώτο σας εκπαιδευτικό πρόγραμμα πάνω στην συντήρηση στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο;

« Τις προηγούμενες χρονιές είχαν γίνει κάποια πιλοτικά προγράμματα και το 2022 ξεκίνησαν να παρουσιάζονται κανονικά.»

11. Πόσα τέτοια εκπαιδευτικά προγράμματα συντήρησης υλοποιήσατε έως σήμερα, στο μουσείο (τίτλο, ηλικία στην οποία απευθύνόταν);

«Έχουμε υλοποιήσει τα κάτωθι προγράμματα: «προληπτική συντήρηση» για νηπιαγωγείο, γυμνάσιο, πανεπιστήμιο και Ι.Ε.Κ.»

12. Ποιος είναι ο βασικός στόχος ενός τέτοιου εξειδικευμένου εκπαιδευτικού προγράμματος ;

« Στόχος είναι να υπάρξει ένα πρόγραμμα βιωματικού χαρακτήρα.»

13. Τα εκπαιδευτικά αυτά προγράμματα του Μουσείου απευθύνονται αποκλειστικά σε παιδιά;

« Όχι, απευθύνονται και σε ενήλικες.»

14. Τα συγκεκριμένα προγράμματα συντήρησης έχουν ανταπόκριση στο κοινό ;

«Είναι πολύ νωρίς ακόμα, για εξαγωγή συμπερασμάτων.»

15. Με ποιον τρόπο το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο επικοινωνεί τα εκπαιδευτικά προγράμματα συντήρησης σε σχολεία και σε ευρύ κοινό;

«Μέσω της επίσημης ιστοσελίδας του Μουσείου.»

16.Πόσα άτομα χρειάζονται για να εκπονηθεί ένα τέτοιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα;

« Συνήθως χρειάζονται δύο άτομα, ένας συντηρητής και ένας μουσειολόγος.»

17.Πόση ώρα διαρκεί κατά μέσο όρο ένα τέτοιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα;

« Κατά μέσο όρο, διαρκεί μία ώρα.»

18.Κατά την υλοποίηση των εξιδεικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων συντήρησης χρησιμοποιούνται κάποια μέσα για την παρουσίαση τους;

«Χρησιμοποιούμε κατασκευές, αντίγραφα πινάκων και διάφορα άλλα υλικά.»

19.Πιστεύετε ότι θα πρέπει να υπάρχει προετοιμασία των εκπαιδευτικών αλλά και των μαθητών πριν τη συμμετοχή τους σε αυτό το πρόγραμμα στο μουσείο;

« Οι εκπαιδευτικοί σίγουρα θα πρέπει να έχουν προετοιμαστεί, οι μαθητές όχι.»

20.Πραγματοποιείται αξιολόγηση του εκπαιδευτικού προγράμματος;

« Πραγματοποιείται μόνο μια άτυπη αξιολόγηση.»

21.Ποιο σημείο του προγράμματος είναι αυτό το οποίο, κατά την άποψή σας, έχει προκαλέσει μεγαλύτερη εντύπωση στα παιδιά βάσει των αντιδράσεών τους;

« Το βιωματικό κομμάτι της δράσης.»

22. Εάν θέλετε, κάνετε κάποιες παρατηρήσεις ή σχόλια για τα εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στην συντήρηση που έχετε υλοποιήσει μέχρι σήμερα;

« Η συντήρηση είναι μια επιστήμη που το ευρύ κοινό δεν τη γνωρίζει καλά. Η επιστήμη της συντήρησης έχει ως βασική αρχή τη διαίωνιση.»

Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω θερμά για τη συνεργασία!

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Γ

Συνέντευξη στην υπεύθυνη εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Μουσείου Μπενάκη της Αθήνας κα. Καρβουνάκη Μαρία στο πλαίσιο διπλωματικής εργασίας με θέμα "Καταγραφή μελέτη και σύγκριση εκπαιδευτικών προγραμμάτων συντήρησης από πολιτιστικούς φορείς στον ελλαδικό χώρο" που εκπονείται στο ΔΠΜΣ «Διατήρηση και Διαχείριση Πολιτισμικής Κληρονομιάς» του Ιονίου Πανεπιστημίου από τη μεταπτυχιακή φοιτήτρια Μαρία Θωμοπούλου.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

1.Μια μικρή αναφορά στη συνεργασία σας με το Μουσείο Μπενάκη.

«Από το 1996 εργάζομαι στο Τμήμα Εκπαίδευσης του Μουσείου Μπενάκη. Από το 2000 έχω αναλάβει τον σχεδιασμό και την παρουσίαση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στη Νεοελληνική Συλλογή του Μουσείου αλλά και στην παρουσίαση προγραμμάτων συντήρησης. Τα τελευταία χρόνια συνεργάζομαι συστηματικά στην υποδοχή ομάδων από ειδικά σχολεία σε μια προσπάθεια πολυαισθητηριακής προσέγγισης της συγκεκριμένης ενότητας. Έχω συγγράψει εκπαιδευτικά έντυπα τόσο για τη Νεοελληνική Συλλογή του Μουσείου Μπενάκη όσο και για περιοδικές εκθέσεις που κατά καιρούς έχουν φιλοξενηθεί στα κτήρια του Μουσείου.»

2.Πώς προέκυψε η ενασχόληση σας με τα εκπαιδευτικά προγράμματα;

«Συνεργάστηκα εθελοντικά με το Τμήμα Εκπαίδευσης του Μουσείου Μπενάκη στο διάστημα που φοιτούσα στο Τμήμα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης της Φιλοσοφικής σχολής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.»

3.Με ποιο τρόπο γίνεται η γνωστοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο ευρύ κοινό;

«Η δημοσίευση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων γίνεται μέσω της ιστοσελίδας του Μουσείου Μπενάκη, με συνεντεύξεις τύπου, με δημοσιεύσεις στα έντυπα μέσα, την τηλεόραση και το ραδιόφωνο αλλά και μέσω των social media.»

4.Σε ποιο κοινό γενικά απευθύνονται αυτά τα προγράμματα;

«Τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Μουσείου Μπενάκη απευθύνονται σε σχολικές ομάδες, οικογένειες και μεμονωμένα παιδιά, ευάλωτες ομάδες και ενηλίκους.»

5.Κατά τη γνώμη σας, τα διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα συμβάλλουν στην επικοινωνιακή πολιτική του μουσείου σας;

«Απολύτως.Τα εκπαιδευτικά προγράμματα προσελκύουν πολλές και διαφορετικές κατηγορίες κοινού. Ειδικά λόγω της ποικιλίας των συλλογών του που φιλοξενούνται στα διάφορα κτήρια του Μουσείου προκαλούν το ενδιαφέρον μικρών και μεγάλων, σχολικών ομάδων, εμποδιζόμενων ατόμων.»

ΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

6.Ποιο κοινό λάβατε υπόψη σας όταν σχεδιάζατε τα προγράμματα συντήρησης;

«Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη συντήρηση αγγείων αρχικά σχεδιάστηκε για παιδιά νηπιαγωγείου και των πρώτων τάξεων του Δημοτικού.»

7.Θα μπορούσατε να πείτε ότι έχετε την αποδοχή που θα επιθυμούσατε από το μαθητικό κοινό σε σχέση με τα προγράμματα συντήρησης;

«Η ιδέα για το συγκεκριμένο πρόγραμμα ξεκίνησε από το αίτημα ενός νηπιαγωγείου που ήθελε να παρακολουθήσει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη συντήρηση αγγείων. Η συνεργασία με το Τμήμα Συντήρησης αγγείων και η πραγματοποίηση της πιο πάνω δράσης είχε τέτοια επιτυχία που μας οδήγησε στο σχεδιασμό και την συστηματική πια οργάνωση του εκπαιδευτικού προγράμματος «Συναρμολογώντας τα αρχαία αγγεία». Το κοινό στο οποίο απευθυνθήκαμε, παιδιά νηπιαγωγείου και των πρώτων τάξεων του Δημοτικού, ανταποκρίθηκαν με ενθουσιασμό.»

8. Τι αντιδράσεις έχουν όσοι έρχονται για να το παρακολουθήσουν για πρώτη φορά;

«Οι αντιδράσεις τους είναι θετικές και το ενδιαφέρον επίσης των σχολείων είναι ομολογουμένως εντυπωσιακό. Στην πορεία το συγκεκριμένο πρόγραμμα επιλέγεται και από εκπαιδευτικούς μεγαλύτερων τάξεων του Δημοτικού, του Γυμνασίου και Λυκείου.»

9. Χρησιμοποιείται τις ίδιες μεθόδους και τρόπους παρουσίασης του προγράμματος συντήρησης για όλες τις κατηγορίες μαθητικού κοινού;

«Τα εργαλεία και ο τρόπος παρουσίασης διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία των παιδιών. Επίσης διαφέρει ο αριθμός και η επιλογή των εκθεμάτων που συναντούμε στη διαδρομή, οι δράσεις που πλαισιώνουν την περιήγηση, ο τρόπος παρουσίασης των σταδίων στη συντήρηση των αγγείων.»

10. Πότε υλοποιήσατε το πρώτο εκπαιδευτικό πρόγραμμα πάνω στη συντήρηση στο Μουσείο Μπενάκη;

«Το πρώτο εκπαιδευτικό πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε τη σχολική χρονιά 2015-16.»

11. Πόσα τέτοια εκπαιδευτικά προγράμματα συντήρησης υλοποιήσατε έως σήμερα, στο μουσείο (τίτλο, ηλικία στην οποία απευθυνόταν);

«Ο τίτλος του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι «Συναρμολογώντας τα αρχαία αγγεία» και απευθύνεται σε παιδιά νηπιαγωγείου έως Δ' Δημοτικού. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις έχουν παρακολουθήσει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και μαθητές των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού, Γυμνασίου ή Λυκείου, προσαρμοσμένο κάθε φορά ανάλογα με την ηλικία. Από το 2015-16 έχουν παρακολουθήσει το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα 65 ομάδες, με εξαίρεση φυσικά τις χρονιές της πανδημίας.»

12. Ποιος είναι ο βασικός στόχος ενός τέτοιου εξειδικευμένου εκπαιδευτικού προγράμματος ;

«Η γνωριμία με επιλεγμένα αγγεία της Αρχαίας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Συλλογής αλλά και η διαδικασία της συντήρησής τους από τη στιγμή της ανακάλυψής τους μέχρι την έκθεσή τους στις προθήκες του Μουσείου.»

13. Τα συγκεκριμένα προγράμματα συντήρησης έχουν ανταπόκριση στην εκπαιδευτική κοινότητα ;

«Οι εκπαιδευτικοί έχουν εκδηλώσει έντονο ενδιαφέρον για αυτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα.»

14. Με ποιον τρόπο το Μουσείο επικοινωνεί τα εξειδικευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στη συντήρηση στα σχολεία;

«Οι εκπαιδευτικές δράσεις αναρτώνται σε συγκεκριμένο πεδίο στην ιστοσελίδα του Μουσείου Μπενάκη. Επίσης φτάνει στις λίστες των ενδιαφερομένων μέσω του newsletter που αποστέλλεται ανά 15ήμερο. Ακόμη η επικοινωνία γίνεται μέσω των κοινωνικών δικτύων (facebook και Instagram).»

15. Πόσα άτομα χρειάζονται για να εκπονηθεί το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα πάνω στη συντήρηση;

«Την εκπόνηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων αναλαμβάνουν κυρίως τα μέλη του Τμήματος Εκπαίδευσης (μουσειοπαιδαγωγοί, αρχαιολόγοι, Ιστορικοί Τέχνης ή φιλόλογοι) σε συνεργασία με τους υπευθύνους των Συλλογών ή τους Συντηρητές από το Τμήμα Συντήρησης Έργων Τέχνης στη συγκεκριμένη περίπτωση.»

16. Πόση ώρα διαρκεί κατά μέσο όρο ένα τέτοιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα;

«Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Συναρμολογώντας τα αρχαία αγγεία» διαρκεί 1,5 ώρα.»

17.Κατά την υλοποίηση των εξιδεικευμένων αυτών εκπαιδευτικών προγραμμάτων συντήρησης χρησιμοποιούνται κάποια μέσα για την παρουσίαση τους;

«Για την πραγματοποίηση του συγκεκριμένου προγράμματος χρησιμοποιούνται διάφορα μέσα όπως νωπός πηλός, σχήματα αγγείων φτιαγμένα από χαρτόνι, ένα kit με αντίγραφα αρχαίων αγγείων και πήλινων παιχνιδιών καθώς και μέρος του εξοπλισμού του Τμήματος Συντήρησης αγγείων.»

18.Για να γίνουν αυτά τα εκπαιδευτικά προγράμματα ακολουθείτε κάποια παιδαγωγική μέθοδο ή όχι;

«Αυτά τα εκπαιδευτικά προγράμματα είναι διαδραστικά και βασίζονται στη διαρκή επικοινωνία και συνομιλία με τα παιδιά.»

19.Πιστεύετε ότι θα πρέπει να υπάρχει προετοιμασία των εκπαιδευτικών αλλά και των μαθητών πριν τη συμμετοχή τους σε αυτό το πρόγραμμα;

«Πριν την παρακολούθηση του εκπαιδευτικού προγράμματος αποστέλλεται στα σχολεία εκπαιδευτικό υλικό προετοιμασίας που περιλαμβάνει εικόνες και επεξηγηματικά κείμενα και αποτελεί μια εισαγωγή στην αρχαία ελληνική κεραμική.»

20.Πραγματοποιείται αξιολόγηση του εκπαιδευτικού προγράμματος;

«Στο τέλος του προγράμματος οι εκπαιδευτικοί συμπληρώνουν δελτίο αξιολόγησης. Η αξιολόγηση είναι συνεχής όχι μόνο από τους εκπαιδευτικούς αλλά και από τους διοργανωτές του προγράμματος και έχει ως αφετηρία τις αντιδράσεις και την ανταπόκριση των παιδιών.»

21.Ποιο σημείο του προγράμματος είναι αυτό το οποίο, κατά την άποψή σας, έχει προκαλέσει μεγαλύτερη εντύπωση στα παιδιά βάσει των αντιδράσεών τους;

«Η γνωριμία με τα υλικά και τα εργαλεία του συντηρητή καθώς και η προσπάθεια συναρμολόγησης και συγκόλλησης θραυσμάτων από αντίγραφα αρχαίων αγγείων.»

22.Εάν θέλετε, κάνετε κάποιες παρατηρήσεις ή σχόλια για τα εκπαιδευτικά προγράμματα πάνω στην συντήρηση που έχετε υλοποιήσει μέχρι σήμερα.

«Η συνεργασία του Τμήματος Εκπαίδευσης και του Τμήματος Συντήρησης Αγγείων για την πραγματοποίηση αυτών των εκπαιδευτικών προγραμμάτων έχει υπάρξει υποδειγματική. Η ανταπόκριση των σχολείων στο πρόγραμμα «Συναρμολογώντας τα αρχαία αγγεία» εξακολουθεί να είναι θερμή με το συγκεκριμένο πρόγραμμα να θεωρείται ένα από τα πιο δημοφιλή του Μουσείου.»

Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω θερμά για τη συνεργασία!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Βελένη Π., Γεωργάκη Π.,(2010). *Εκπαιδευτικά προγράμματα του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, από *Μουσεία και Εκπαίδευση*, Πανελλαδικό Συνέδριο, Βόλος, Εκδόσεις Νήσος
- Βεροπουλίδου, Ρ. (2008). *Η Τεχνολογία στην Υπηρεσία της Πολιτισμικής Κληρονομιάς. Διαχείριση, Εκπαίδευση* Αθήνα, Εκδότης Καλειδοσκόπιο
- Γκότσης, Σ. (2000). *Ερμηνευτικές - εκπαιδευτικές προσεγγίσεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους*, Παιδεία και Αρχαιολογία - εκπαιδευτικά προγράμματα του ΥΠΠΟ, Χαλκίδα
- Γλύτση Ε., Ζαφειράκου Α, κ.α (2002). *Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων*, Τόμος Γ, Πολιτισμός και Εκπαίδευση, ΕΑΠ, Πάτρα
- Ζαφειρόπουλος, Κ. (2015). «*Πως γίνεται μια επιστημονική εργασία: επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών*», Αθήνα: Κριτική
- Ζαχαριάδης, Γ. (2012). *Βεβήλωσαν το μνημείο του ολοκαυτώματος στη Ρόδο*. Τα Νέα. Ανακτήθηκε στις 1.2.2023 από <http://www.tanea.gr/ellada/article/?aid=4763420>
- Καβαλιεράτου, Ε. & Ρούσσου, Μ. (2009). *Σχεδιασμός ψηφιακού εκπαιδευτικού προγράμματος στην Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου με τη συνεργασία μαθητών*. Πρακτικά Εργασιών 7ου Πανελλήνιου Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή «Οι ΤΠΕ στην Εκπαίδευση», τόμος ΙΙ, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Κόρινθος, 23-26 Σεπτεμβρίου 2010.
- Κουγιουμτζής, Γ.(2014). *Τα πολιτιστικά προγράμματα στην ελληνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση και ο σύγχρονος παιδαγωγικός-διδασκτικός τους ρόλος* στο Μπίκος Γ.,Κανιάρη Α., (2014), *Μουσειολογία ,Πολιτιστική Διαχείριση και Εκπαίδευση*, Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη
- Κρίνη, Μ. & Λουκοπούλου Π.,(2021). *ICOM ,Ενημερωτικό Δελτίο*, Περίοδος Β΄, τεύχος 18

- Κωνσταντή, Α.(2013).*Εκπαιδευτική προσέγγιση στην προστασία μνημείων*(Διδακτορική διατριβή) Αθήνα :ΕΜΠ ,Τμήμα Επιστήμη και τέχνη των υλικών.
- Λαμπράκη-Πλάκα, Μ. (2001). *Εθνική Πινακοθήκη 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*. Αθήνα: Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- Μαλλούχου-Tufano, Φ. & Πετροπούλου, Ε. (2007). *Έρευνα κοινής γνώμης για την αναστήλωση της Ακρόπολης*. Ενημερωτικές Ειδήσεις από την Αναστήλωση των Μνημείων της Ακρόπολης
- Μέγα, Γ. (2012). *Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό, Τόμος Ε, Πολιτιστικά Προγράμματα, Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών στις 8 Π.Σ. 3 Π.Σ. Εξ., 2 Π.Σ. Εισ.* Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
- Μίτσελλ, Ε.(2006). *Εκπαιδευτικά προγράμματα και παιδαγωγικές εφαρμογές των μουσείων*. (Διδακτορική διατριβή) Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα παιδαγωγικό προσχολικής εκπαίδευσης.
- Μιχαηλίδου, Μ. (2002). «*Μουσείο: πορεία και προοπτικές προς τον 21ο αιώνα*», στο Κόκκινος Γ., Αλεξάκη Ε., (2002),«*Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μουσειακή αγωγή*», Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Μουσείο Ακρόπολης, (2012). *Το βραβείο Keck 2012 στο Μουσείο Ακρόπολης*. Ανακτήθηκε στις 1.2.2023 από http://www.theacropolismuseum.gr/sites/default/files/deltio_typou_keck_awar_d_2012_mouseio_akropolis.pdf.
- Μπουδαλής, Γ.(2022). *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη Μουσειακή Εκπαίδευση*,Θεσσαλονίκη, Έκδοση ΥΠΠΟΑ-Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού
- Νάκου, Ε.(2001).*Μουσεία: Εμείς, Τα πράγματα και ο Πολιτισμός* Αθήνα, Νήσος
- Νικονάνου, Ν. (2010). «*Μουσειοπαιδαγωγική. Από τη θεωρία στην πράξη*», Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκης
- Ορφανίδη, Λ. (2003). *Εισαγωγή στη Μουσειολογία*. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών.
- Παπαδημητρίου, Μ. (2013). *Προς μια σφαιρική στρατηγική πρόληψης και συστηματική διαχείριση του παρελθόντος* στο Καρύδης Χ., Κουλουμπή Ε.,

Σακελλαρίου Α., *Η επιστήμη της προληπτικής συντήρησης διατήρηση & διαχείριση συλλογών* Αθήνα Εκδόσεις Time heritage.

- Παπιδά, Σ.(2012). Ημερίδα ΠΕΣΑ *Συντήρηση, επικοινωνία και εκπαιδευτικά προγράμματα: Το έργο της συντήρησης ως εργαλείο εξοικείωσης του κοινού και των σχολικών ομάδων με ζητήματα της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς*. Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας.
- Στουπάθης, Κ. (2015). *Το δημόσιο πρόσωπο της συντήρησης έργων τέχνης μέσα από τις εκπαιδευτικές δράσεις των Μουσείων* .Ανακτήθηκε από το: <https://www.daysart.gr>
- Ταπίνη, Λ. (2020). *Η συντήρηση αρχαιοτήτων και έργων τέχνης-μια σύντομη παρουσίαση* στο Λεκάκης Σ., Πάντζου Ν.,(2020), *Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς*, Αθήνα, Εκδόσεις Ασίνη
- Τζιαφέρη, Σ.(2005). *Το σύγχρονο μουσείο στην ελληνική εκπαίδευση μέσα από το παράδειγμα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων*. Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη
- Φουρλίγκα Ε., Γαβριηλίδου Ι.,Βεροπουλίδου Ρ., (2004). *Ανακαλύπτοντας το παρελθόν Βιβλίο για τον εκπαιδευτικό Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού*. Ανακτήθηκε από το: <http://mbp.gr/edu/images/stories/paper/Anakalyptontas.pd>

Ξένη

- Costanzi Cobau, A. (2004). *Aperto per restauro*. Comunicare la conservazione in atti del II Congresso Nazionale dell'IGIIC in Cunliffe E. (2012) *Damage to the soul: Syria's cultural heritage in conflict*. Durham: University and Global Heritage Fund.
- Guggenheim, (2012). *Treatment and Imaging of Picasso's "Woman Ironing"*. Ανακτήθηκε στις 1.2.2023 από <http://www.guggenheim.org/new-york/collections/conservation/conservation-projects/picassos-woman-ironing>.
- Papida, S. (2009). *Communicating conservation: The informal communication of conservation to the visitors of the three most appointed Athenian cultural heritage museums. Suggestions towards its intentional use amongst the*

museums; interpretation and formal communication system. Leicester: MA thesis, University of Leicester, School of Museum Studies.

- Tate (2013). Art Lab. Ανακτήθηκε στις 1.2.2023 από <http://kids.tate.org.uk/games/art-lab/>

Δικτυογραφία

- <https://www.researchgate.net/publication/263398223>
- http://www.britishmuseum.org/whats_on/future_exhibitions/conservation_in_fo cus.aspx
- <https://www.ssaette.gr/>
- <https://opencourses.ionio.gr/modules/document/file.php/>
- <https://www.mbp.gr/education/anakalyptontas-to-parelthon>
- <https://www.mbp.gr/education/mathe-paixe-psaxe-gia-ti-syntirisi-2/>
- https://www.benaki.org/index.php?option=com_educations&view=educations&category_id=2&Itemid=165&lang=el
- <http://www.ecco-eu.org/>
- <https://www.artcons.udel.edu/news/Pages/Preserving-the-past-for-museum-visitors-of-the-future.aspx>
- <https://www.namuseum.gr/new/to-aroma-tis-archaiotitas-xanagennietai-faskomilo-amp-koriandros/>
- <https://www.byzantinemuseum/>
- <https://www.rijksmuseum.nl/en/stories/operation-night-watch/story/ultra-high-resolution-photo>.
- <https://www.culturenow.gr/nyxterini-peripolos-h-syntirisi-toy-pinaka-toy---.remprant-se-zontani-anametadosi>.